

KARPACKI PRZEGLĄD NAUKOWY

NR 1 (25) / 2018

KARPACKI PRZEGLĄD NAUKOWY

NR 1 (25) / 2018

Krosno 2018

Redaktor naczelny:

prof. dr hab. Roman Pelczar

Redaktor prowadzący:

dr Jacek Cheda

Sekretarz redakcji:

dr Joanna Maj

Rada Programowa:

prof. dr hab. Pavol Dancák (Prešovská Univerzita)

prof. dr hab. n. med. Andrzej Denys (Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi)

prof. dr hab. Ryszard Henryk Kozłowski (Politechnika Krakowska)

prof. dr hab. Pavol Odaloš (Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici)

prof. dr hab. Ludwig Selimski (Velikoturnovski Universitet Sv. Sv. Kiril i Metodii)

prof. dr hab. Jan Szreniawski (WSPiA Rzeszowska Szkoła Wyższa)

Redaktor naukowy numeru:

dr inż. Alina Maria Basak

Redaktor językowy:

dr Renata Gliwa

dr Mirosława Świtła-Cheda

Redaktor statystyczny:

dr Piotr Oleksiak

Czasopismo recenzowane

Skład, łamanie:

Katarzyna Chochołek

Projekt okładki:

Jakub Niedziela

© 2018 KTNiO

© 2018 RUTHENUS

Wydawnictwo RUTHENUS

ul. Łukasiewicza 49, 38-400 Krosno

tel. (13) 436 51 00, e-mail: ruthenus@ruthenus.pl

ISSN 2353-9917

SPIS TREŚCI

Od redakcji, <i>Alina Maria Basak</i>	7
--	---

ROZPRAWY NAUKOWE

Zmiany systemowe w Polsce w 2017 r. <i>Marian Kozaczka</i>	15
---	----

Эвристическое обучение – эффективный путь подготовки обучающихся к созданию собственного образовательного продукта <i>В.В. Чечет</i>	35
---	----

Zatrudnienie wspomagane szansą na zwiększenie aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością intelektualną <i>Anna Lorens</i>	41
---	----

Spółeczna odpowiedzialność biznesu we współczesnej Polsce <i>Joanna Lipowska</i>	53
---	----

Udzielanie zamówień publicznych z uwzględnieniem zasady zrównoważonego rozwoju <i>Emilia Szczęсна</i>	67
--	----

Zagrożenia bezpieczeństwa granicy państwowej w XXI wieku <i>Joanna Werner</i>	79
--	----

Großbritannien und gemeinsame Auslands – und Sicherheitspolitik der EU.
Entstehungsgeschichte, aktueller Zustand und Zukunft inklusive Brexit
Artur Ogurek, Robert Krzemiń, Radosław Kamiński 93

Kompetencje Prezydenta Ukrainy jako najwyższego przedstawiciela państwa
po nowelizacji Konstytucji Ukrainy z dnia 21 lutego 2014 roku
Wojciech Skubisz 113

Die Modalpartikeln im Deutschen – Analyse
Lucyna Ciołkosz 135

„Echa” filozofii w liryce s. Dawidy Ryll, na przykładzie wybranych wierszy
z tomu *Ścieżki niedalekie* (2002)
Anna Błaszkiwicz 155

SPRAWOZDANIA

Sprawozdanie z Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Nové prístupy
v riadení a vedení ľudí – New Approaches in Management and Leadership“
– Liptovský Ján (Słowacja) 30.09 – 01.10.2017 r.
Alina Maria Basak 169

Sprawozdanie z konferencji naukowej „Mieszkalnictwo wspomagane szansą
na godne i niezależne życie osób z niepełnosprawnością intelektualną”
– Krosno, 25.09.2017 r.
Anna Lorens 173

OD REDAKCJI

Alina Maria Basak

Oddajemy w ręce Czytelników kolejny numer 1 (25) / 2018 „Karpackiego Przeglądu Naukowego”, który tradycyjnie porusza ważne kwestie historyczne, społeczne i prawne, prezentując zarówno analizy teoretyczne, jak i raporty z badań. Uzupełnieniem rozpraw naukowych są sprawozdania z konferencji będące integralną częścią pisma.

W części pierwszej czasopisma prezentowane są rozprawy naukowe. Numer otwiera artykuł *Zmiany systemowe w Polsce w 2017 r.* **Marian Kozaczka** analizuje główne zmiany systemowe w Polsce w 2017 r. Sejm przyjął wiele ustaw, które ograniczyły mechanizmy rządzenia poprzednich lat. Szczególna uwaga została zwrócona na uszczelnianie systemu podatkowego i reformę wymiaru sprawiedliwości. Wprowadzone w życie ustawy, wydatnie ograniczyły wpływy beneficjentów transformacji ustrojowej i gospodarczej na życie społeczne i gospodarcze, uszczelniły system podatkowy, przyniosły dodatkowe wpływy do budżetu państwa, w tym z podatku VAT o około 30 mld zł. Reforma sądownictwa zmierza do przywrócenia zaufania do państwa, tworzenia niezależnego wymiaru sprawiedliwości, kształtowania społeczeństwa obywatelskiego, aktywnego i przedsiębiorczego. Z kolei **Viktar Chechat** w artykule *Эвристическое обучение – эффективный путь подготовки обучающихся к созданию собственного образовательного продукта* omówił wykorzystanie szkoleń heurystycznych w procesie przygotowania studentów do stworzenia własnych produktów edukacyjnych. Scharakteryzował sokratejską ideę heurystycznego uczenia oraz wskazał na jej zastosowanie w budowaniu koncepcji heurystycznego uczenia

się, opracowywanych w Rosji i na Białorusi. **Anna Lorens** w pracy *Zatrudnienie wspomagane szansą na zwiększenie aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością intelektualną* ukazuje potrzeby zmian systemu wspierania osób z niepełnosprawnością o szczególnych potrzebach w dostępie do rynku pracy. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną, tak samo jak osoby sprawne, podejmują rozmaite życiowe przedsięwzięcia. Odnalezienie własnego miejsca w obszarze pracy zawodowej jest jednym z najważniejszych celów każdego człowieka. Podjęcie i utrzymanie zatrudnienia to jeden z kluczowych czynników rehabilitacji zawodowej i aktywizowania osób z niepełnosprawnością intelektualną. Zatrudnienie osób z niepełnosprawnością intelektualną jest problemem niełatwym, ale doświadczenia polskich organizacji pozarządowych wskazują, że duże nadzieje dla tej grupy osób stwarza właśnie zatrudnienie wspomagane. Dlatego niezbędne jest przyjęcie systemowych rozwiązań mających na celu wprowadzenie zatrudnienia wspomagane do polskiego systemu wspierania osób z niepełnosprawnością. **Joanna Lipowska** w opracowaniu *Społeczna odpowiedzialność biznesu we współczesnej Polsce* dowodzi, iż społeczna odpowiedzialność biznesu – CSR, to nowy trend w działaniach przedsiębiorstw oraz jednocześnie przejaw firmowego oraz jednostkowego patriotyzmu ekonomicznego i gospodarczego. Działania z kategorii CSR są coraz częściej obecne nie tylko, jako taktyczne – jednorazowe akcje, ale również długofalowe, strategiczne działania. Działania CSR w polskich przedsiębiorstwach są prowadzone m.in., jako element budowania marki pracodawcy – employer branding, czy jako element strategii zrównoważonego rozwoju. Polskie firmy o różnej wielkości i różnym kapitale podejmują aktywności CSR, które obejmują każdy z jego istotnych obszarów: prospołeczne działania względem pracownika oraz społeczności lokalnej, działania o charakterze ekologicznym oraz ekonomicznym, nakierowane na relacje z klientem oraz jakość produktów i usług. Polskie firmy podejmują dobrowolne działania CSR, wykraczające ponad to, co jest wymagane prawem, świadome tego, że prowadzenie dialogu społecznego na poziomie lokalnym przyczynia się do wzrostu ich konkurencyjności, budowania reputacji i jednocześnie kształtowania korzystnych warunków dla rozwoju społecznego i ekonomicznego na poziomie lokalnym czy regionalnym, a czasami w przypadku dużych firm nawet na poziomie krajowym i międzynarodowym. **Emilia Szczęsa** w artykule *Udzielanie zamówień publicznych z uwzględnieniem zasady zrównoważonego rozwoju* porusza problem zrównoważonych zamówień publicznych, który składa się z dwóch elementów: zielonych zamówień publicznych

(zamawiający pozyskują towary, usługi lub roboty budowlane oddziaływujące na środowisko w mniejszym stopniu, aniżeli towary, usługi i roboty budowlane o takim samym przeznaczeniu lecz zamówione w innym przypadku) oraz społecznych zamówień publicznych (zamawiający uwzględniają m.in. wymogi zatrudnienia, szanse na rynku pracy, integrację oraz wzmocnienie wiedzy przy realizacji zamówienia). Ideą polityki zrównoważonych zamówień publicznych jest dokonywanie takich zakupów, które są niezbędne, dobrze przemyślane, w jak najmniejszym stopniu wpływające na środowisko oraz uwzględniające aspekt społeczny. Trzy dyrektywy unijne z 2014 r. wprowadziły do sektora finansów publicznych nowe rozwiązania, a także stały się prawnym narzędziem do poszerzenia dotychczas istniejących w ramach procedury udzielania zrównoważonych zamówień publicznych. Obowiązujące od połowy 2016 r. przepisy dały możliwość uwzględnienia aspektów środowiskowych w różnych elementach procedury o udzielenie zamówienia, począwszy od opisu przedmiotu zamówienia, kwalifikację podmiotową wykonawców, kryteria oceny ofert, poprzez szczególne warunki związane z realizacją zamówienia. **Joanna Werner** w pracy *Zagrożenia bezpieczeństwa granicy państwowej w XXI wieku* dokonała analizy zagrożeń mających wpływ na bezpieczeństwo granicy państwowej. Artykuł jest wprowadzeniem do kolejnych publikacji zmierzających do opracowania modelu *zarządzania zintegrowanym systemem ochrony granicy państwowej*. Bezpieczeństwo i ochrona granic państwowych każdego kraju jest istotnym elementem polityki funkcjonowania państwa. Zmiana charakteru zagrożeń, zwiększona skala niekontrolowanej migracji do Europy oraz związane z tym zjawiska o charakterze przestępczym i terrorystycznym wymusiły konieczność wzmocnienia kontroli na granicach zewnętrznych i wewnętrznych państw członkowskich Unii Europejskiej, w tym Polski. Dlatego bardzo ważna jest identyfikacja i zapobieganie za pomocą zastosowania sprawdzonych metod, nowych technologii oraz wykorzystanie jak i dostosowanie regulacji prawnych w celu zminimalizowania zagrożeń. Działania mające zapewnić bezpieczeństwo w szerokim tego słowa znaczeniu podejmuje wiele formacji, instytucji i służb, które razem tworzą system bezpieczeństwa państwa. **Artur Ogurek, Robert Krzemień i Radosław Kamiński** w publikacji *Großbritannien und gemeinsame Auslands- und Sicherheitspolitik der EU. Entstehungsgeschichte, aktueller Zustand und Zukunft inklusive Brexit* dowodzą, iż przyszłość Unii Europejskiej, a zwłaszcza jej bezpieczeństwo, wobec roznocnych zagrożeń – już istniejących i wciąż pojawiających się nowych – wydaje się niepewna. Choć postępy integracji, nie tylko społecz-

nej i ekonomicznej, ale też politycznej, zdawały się zmierzać w kierunku minimalizacji zagrożeń, współczesność stawia kolejne wyzwania, na które struktury unijne nie znajdują remediów. Wprawdzie Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa UE jest wciąż realizowana, lecz widocznym staje się, że bez wsparcia zewnętrznego jest ona dalece niewystarczająca. Problem ten wydaje się szczególnie ważny w obliczu wystąpienia Wielkiej Brytanii, a więc państwa o największym w UE potencjale, ze struktur Unii Europejskiej. W następnym artykule *Kompetencje Prezydenta Ukrainy jako najwyższego przedstawiciela państwa po nowelizacji Konstytucji Ukrainy z dnia 21 lutego 2014 roku* **Wojciech Skubisz** podjął próbę wskazania kompetencji i uprawnień głowy państwa ukraińskiego w oparciu o przemiany strukturalno – polityczne dokonane na przestrzeni lat wcześniejszych. Prezydent Ukrainy jako najwyższy gwarant przestrzegania Konstytucji i prawa jest reprezentantem społeczeństwa na arenie krajowej, jak i międzynarodowej. Jest on głową państwa i występuje w jego imieniu. To rozwiązanie łączy się z konkretnymi kompetencjami w obszarze stosunków zewnętrznych i wewnętrznych, m.in.: do reprezentowania państwa w stosunkach międzynarodowych, sprawowania kierownictwa nad polityką zagraniczną, czy zawierania umów międzynarodowych. Prezydentowi Ukrainy przypisano wiele ról ustrojowych, które wyznaczane są przez zasadę podziału władz; stanowi on jeden z członów władzy wykonawczej. **Lucyna Ciołkosz** w opracowaniu *Die Modalpartikeln im Deutschen* prezentuje funkcje, znaczenia oraz możliwe kombinacje połączeń partykuły modalnej „doch” – „przecież”. Zdania, które nie mają w sobie cząstek modalnych, są neutralne, zaś, jeżeli zastosujemy w nich wyżej wymienione partykuły, zmieniają one swoje znaczenie. Badania pokazują, że cząstki modalne mają znaczenie semantyczne. Partykuła „przecież” jest najczęściej badaną cząstką, ponieważ jest ona najczęściej stosowana w języku mówionym. Jest również postrzegana, jako sygnał głośnika języka interwencji. Partykuła „przecież” pojawia się w języku niemieckim, jako przysłówek i faktem bezspornym jest to, iż jak długo będą one stosowane w zdaniach, tak często będą zmieniać ich znaczenie. **Anna Błaszkwicz** w artykule *„Echa” filozofii w liryce s. Dawidy Ryll, na przykładzie wybranych wierszy z tomu „Ścieżki niedalekie” (2002)* podjęła temat reminiscencji filozofii chrześcijańskiej w twórczości poetyckiej s. D. Ryll. Wpływ tej dziedziny filozofii, zaprezentowano na przykładzie wierszy z tomu *Ścieżki niedalekie* (2002), w których znajdziemy takie prądy jak: egzystencjalizm, franciszkanizm, personalizm chrześcijański, teocentryzm, ontologię, fenomenologię i eschatologię chrześcijańską. Są to wiersze: „Prośba o miłość”, „De-

kalog V”, „***Jesteś? Wiem Wierzę Wyznaję”, „Siostra Śmierć”, „św. Franciszku”, „Przed odejściem”, oraz „Początek czy koniec”. Wiersze poddano dokładnej analizie. W artykule przybliżono również życie i twórczość s. D. Ryll.

W drugiej części pisma zamieszczono sprawozdania z konferencji. **Alina Maria Basak** przedstawia sprawozdanie z Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Nové prístupy v riadení a vedení ľudí – New Approaches in Management and Leadership” – Liptovský Ján (Słowacja), 30.09 – 01.10.2017, a Anna Lorens prezentuje sprawozdanie z konferencji „Mieszkalnictwo wspomagane szansą na godne i niezależne życie osób z niepełnosprawnością intelektualną” – Krosno, 25.09.2017 r.

Prezentowane w tym numerze „Karpackiego Przeglądu Naukowego” teksty poświęcone zostały zróżnicowanej problematyce, ważnej ze społecznego punktu widzenia. Mamy nadzieję, że spotkają się one z zainteresowaniem Czytelników, skłonią do refleksji i podjęcia dyskusji naukowej.

ROZPRAWY NAUKOWE

Zmiany systemowe w Polsce w 2017 r.

Marian Kozaczka¹

Wstęp

Zwycięstwo bloku wyborczego składającego się z PiS, Solidarnej Polski, Polski Razem i kilku innych mniejszych ugrupowań politycznych w wyborach parlamentarnych 2015 r.² otworzyło drogę do zmiany polityki społecznej i gospodarczej kraju, przeprowadzenia wielu reform niezbędnych dla dobrego funkcjonowania państwa. Reformy te były długo oczekiwane przez większość społeczeństwa, które nie było w stanie przeciwdziałać narastającym patologiom w sferze życia społecznego i gospodarczego, wyprzedazy majątku narodowego, nierównemu traktowaniu firm krajowych i zagranicznych, uszczuplania dochodów podatkowych państwa.

Brak w Polsce rzeczywistej dekomunizacji i lustracji wydatnie utrudniał i nadal utrudnia walkę z niekorzystnymi zjawiskami i procesami, po części również i z nowymi elitami, które powstały przez dokooptowanie do starych elit niektórych środowisk opozycyjnych, i osób które wcześniej nie były zaangażowane politycznie. Właśnie tym nowym elitom potrzebne było i nadal jest potrzebne słabe państwo, zbiór korporacji działających niezależnie od siebie i nie podlegających mechanizmom demokratycznym³.

Realizowana przez wiele lat przez nowe elity polityka ustępstw wobec UE doprowadziła do wzrostu ingerencji jej organów w wewnętrzne sprawy Polski. Rozpoczęty jeszcze w poprzedniej dekadzie proces narzucania Polsce różnych rozwiązań, w tym w zakresie handlu, ochrony środowiska, pakietu klimatycznego, decydowania o dofinansowaniu różnych inwestycji powodował coraz większe uzależnienie kraju od ośrodków zagranicznych. Szczególnie widoczne były protesty Komisji Europejskiej przy próbach opodatkowania w Polsce sklepów wielko powierzchniowych, silne były naciski na władze krajowe w kwestii przyjmowania imigrantów z państw azjatyckich i afrykańskich.

Zwycięstwo wymienionego bloku wyborczego w wyborach parlamentarnych 2015 r. możliwe było dzięki zmianie świadomości dużej części społeczeństwa i dopasowaniu

1. Prof. dr hab. Marian Kozaczka, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II.

2. [https:// www. Program PiS w 15 punktach](https://www.ProgramPiS.w15punktach.pl), dostęp 24 08 2015 r. W skład bloku wyborczego pod nazwą KW PiS wchodziły: PiS, Solidarna Polska, Polska Razem, Prawica Rzeczypospolitej, Ruch Katolicko-Narodowy, Stronnictwo Piast.

3. Program PiS 2014, Warszawa 2014, s. 23-30.

programu wyborczego do rzeczywistego stanu społecznego i gospodarczego kraju. Reforma wymiaru sprawiedliwości, mediów publicznych, nabywanie ziemi wyłącznie przez polskich rolników, program Rodzina 500+, minimalna stawka godzinowa za pracę, przywrócenie poprzedniego wieku emerytalnego, podniesienie kwoty wolnej od podatku, to istotne propozycje, które zyskały poparcie wśród różnych grup społecznych i zawodowych i pozwoliły na odsunięcie od władzy rządu składającą się z PO i PSL⁴.

W wyborach parlamentarnych przeprowadzonych 25 października 2015 r., przy frekwencji wynoszącej 50,92% osób uprawnionych do głosowania KW PiS uzyskał 37,58% ważnych głosów i 235 mandatów w Sejmie, KW PO 24,09% i 138 mandatów, KW Kukiz 15 8,81% ważnych głosów i 42 mandaty, KW Nowoczesna 7,60% i 28 mandatów, KW PSL 5,13% ważnych głosów i 16 mandatów, KWW Mniejszość Niemiecka 1 mandat. Pozostałe komitety wyborcze nie przekroczyły ustawowych progów wyborczych ustanowionych dla bloków partii i samodzielnych komitetów wyborczych i nie uzyskały mandatów w Sejmie⁵.

Wysokie zwycięstwo KW PiS odnotował także w wyborach do Senatu, gdzie zdobył 39,99% ważnych głosów i 61 mandatów. PO zdobyła 28,85% ważnych głosów i 34 mandaty, PSL zdobyło 1 mandat, po 1 mandacie zdobyły: KW Marka Borowskiego, KW Jarosława Obremskiego, KW Lidii Staroń, KW Grzegorza Biereckiego. Wybory parlamentarne 2015 r. dały PiS i wspierającym partiom prawo do rządzenia państwem i realizowania programu wyborczego. Po utworzeniu rządu na czele, którego stanęła Beata Szydło rozpoczęła się proces zmian i naprawy państwa⁶.

4. Program PiS..., s. 85, 101, 107-120, 130-137; pkw.gov.pl, Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 27 października 2015 r. w sprawie wyborów do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej przeprowadzonych w dniu 25 października 2015 r.

5. pkw.gov.pl, Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 27 października 2015 r. w sprawie wyborów do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej przeprowadzonych w dniu 25 października 2015 r.

6. [http.wikipedia.org.pl](http://wikipedia.org.pl), wybory parlamentarne w Polsce w 2015 r. 19 stycznia 2016 r. Sąd Najwyższy ogłosił ważność wyborów parlamentarnych w dniu 25 października 2015 r. Skład rządu Beaty Szydło w dniu zaprzysiężenia 16 listopada 2015 r. był następujący: Beata Szydło (PiS) – prezes Rady Ministrów, Piotr Gliński (PiS) – wiceprezes Rady Ministrów, minister kultury i dziedzictwa narodowego, Jarosław Gowin (Polska Razem) – wiceprezes Rady Ministrów, minister nauki i szkolnictwa wyższego, Mateusz Morawiecki (bezpartyjny) – wiceprezes Rady Ministrów, minister rozwoju, Andrzej Adamczyk (PiS) – minister infrastruktury i budownictwa, Witold Bańka (bezpartyjny) – minister sportu i turystyki, Mariusz Błaszczak (PiS) – minister spraw wewnętrznych i administracji, Marek Gróbarczyk (PiS) – minister gospodarki morskiej i żeglugi śródlądowej, Dawid Jackiewicz (PiS) – minister skarbu państwa, Krzysztof Jurgiel (PiS) – minister rolnictwa i rozwoju

Ważniejsze zmiany systemowe realizowane w 2016 r.

Po objęciu władzy w listopadzie 2015 r., rząd Beaty Szydło przystąpił do realizacji programu wyborczego i naprawy państwa. Podjęte zadania nie były łatwe w realizacji, przede wszystkim z uwagi na hałaśliwą opozycję, która nie chciała się pogodzić z porażką w demokratycznych wyborach i przy pomocy ulicy i zagranicy podjęła zmasowane ataki na rząd i większość parlamentarną. Wybór „na zapas” kilku sędziów Trybunału Konstytucyjnego jeszcze przez kolacje rządową PO-PSL nie sprzyjał realizacji programu wyborczego rządu Beaty Szydło, właściwym relacjom na linii rząd-opozycja. Stąd też podjęcie przez większość parlamentarną w pierwszej kolejności naprawy sytuacji w Trybunale Konstytucyjnym było zadaniem właściwym i pożądanym przez dużą część społeczeństwa⁷.

W końcu 2015 r. i w pierwszych miesiącach 2016 r. istotne zmiany dokonywane były także na drodze rozporządzeń Rady Ministrów lub poszczególnych ministrów. Każdy minister w pierwszych miesiącach urzędowania wydał kilka rozporządzeń związanych z zakresem działania ministerstwa, podległych mu jednostek, komunikacji, audytu. Rozporządzenia ograniczały biurokrację, likwidowały zbędne przepisy, utrudnienia⁸.

wsi, Antoni Macierewicz (PiS) – minister obrony narodowej, Konstanty Radziwiłł (bezpartyjny) – minister zdrowia, Elżbieta Rafalska (PiS) – minister rodziny, pracy i polityki społecznej, Anna Strężyńska (bezpartyjna) – minister cyfryzacji, Paweł Szalamacha (bezpartyjny) – minister finansów, Jan Szyszko (PiS) – minister środowiska, Witold Waszczykowski (PiS) – minister spraw zagranicznych, Anna Zalewska (PiS) – minister edukacji narodowej, Zbigniew Ziobro (Solidarna Polska) – minister sprawiedliwości, Mariusz Kamiński (PiS) – minister-członek Rady Ministrów, Beata Kempa (Solidarna Polska) – minister-członek Rady Ministrów, Henryk Kowalczyk (PiS) – minister-członek Rady Ministrów, Krzysztof Tchórzewski (PiS) – minister-członek Rady Ministrów, Elżbieta Witek (PiS) – minister-członek Rady Ministrów.

7. W sprawie Trybunału Konstytucyjnego większość parlamentarna uchwaliła kilka ustaw, które Trybunał zdominowany przez sędziów wybranych przez poprzednią koalicję rządową uznał za niekonstytucyjne. Ustawa z dnia 19 listopada 2015 r. o zmianie ustawy o Trybunale Konstytucyjnym, Dz. U 2015, poz. 1928; Ustawa z dnia 22 grudnia 2015 r. o zmianie ustawy o Trybunale Konstytucyjnym, Dz. U 2015, poz. 2217; Ustawa z dnia 6 lipca 2016 r. o Trybunale Konstytucyjnym, Dz. U. 2016, poz. 1157. Dopiero powołanie nowego Prezesa Trybunału Konstytucyjnego i kilku nowych sędziów ustabilizowało pracę Trybunału Konstytucyjnego.
8. Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 30 grudnia 2015 r. w sprawie postępowania wierzycieli należności pieniężnych, Dz. U. 2015, poz. 2367; Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 grudnia 2015 r. w sprawie zniesienia Pełnomocnika Rządu do Spraw Wprowadzenia Euro przez Rzeczpospolitą Polską, Dz. U. 2015, poz. 2352; Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 4 stycznia 2016 r. w sprawie urzędowego sprawdzenia, Dz. U 2016, poz. 16; Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8 stycznia 2016 r. w sprawie ustanowienia Pełnomocnika Rządu do spraw społeczeństwa

Istotną zmianą było połączenie funkcji Ministra Sprawiedliwości i Prokuratora Generalnego. Połączenie tych funkcji ożywiło działalność prokuratorów, podjęto wiele umorzonych lub zawieszonych śledztw, dochodzeń, trudnych i złożonych spraw, różne pola aktywności przestępców, aferzystów zostały wydatnie ograniczone⁹.

Duże wsparcie społeczne uzyskał program Rodzina 500+. Był to program niezwykle ważny dla społeczeństwa z uwagi na dużą skalę ubóstwa wśród rodzin wielodzietnych oraz rodzin o niskich dochodach. Ustawa o pomocy państwa w wychowaniu dzieci określiła zasady nabywania, przyznawania i wypłacania świadczenia. Do chwili ukończenia 18 roku życia każde dziecko w rodzinach o dochodach do 800 zł na osobę miesięcznie, otrzymało wsparcie ze strony państwa w wysokości 500 zł miesięcznie, a w rodzinach o wyższych dochodach wsparcie w tej wysokości otrzymało każde drugie i następne dziecko¹⁰.

Dużym poparciem społecznym, mimo sprzeciwu opozycji i niektórych ośrodków zagranicznych związanych zwłaszcza z korporacjami, światowymi sieciami handlowymi, cieszyła się ustawa o minimalnym wynagrodzeniu za pracę. Ustawa ograniczyła wyzysk pracobiorców i poprawiła ich sytuację finansową. Minimalna wysokość stawki godzinowej za pracę na 2017 r. ustanowiona została na poziomie 12 zł oraz o wskaźnik waloryzacji wynikający z podzielenia wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę w 2017 r. przez minimalne wynagrodzenie za pracę obowiązujące w 2016 r. Po uwzględnieniu waloryzacji minimalna stawka godzinowa za pracę w 2017 r. wynosiła 13 zł¹¹.

Dużym zainteresowaniem ze strony ludności wiejskiej cieszyła się ustawa o sprzedaży detalicznej żywności przez rolników. Według ustawy ilość produktów rolnych i zwierzęcych pochodzących z własnej uprawy, użytych do produkcji żywności przez

obywatelskiego, Dz. U 2016, poz. 37; Rozporządzenie Ministra Infrastruktury i Budownictwa z dnia 4 stycznia 2016r. w sprawie krajowego rejestru infrastruktury kolejowej, Dz. U 2016, poz. 63; Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 14 stycznia 2016 r. w sprawie pozasądowego postępowania przed Rzecznikiem Finansowym, Dz. U 2016, poz. 926.

9. Ustawa z dnia 28 stycznia 2016 r. Prawo o Prokuraturze, Dz. U. 2016, poz. 177; Przepisy wprowadzające ustawę Prawo o Prokuraturze, Dz. U. 2016, poz. 178.
10. Ustawa z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowaniu dzieci, Dz. U. 2016, poz. 195. Ustawa weszła w życie 1 kwietnia 2016 r.
11. Ustawa z dnia 22 lipca 2016 r. o zmianie ustawy o minimalnym wynagrodzeniu za prace oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2016, poz. 1265. Na mocy rozporządzenia Rady Ministrów minimalna miesięczna płaca na 2017 r. ustalona została na poziomie 2 000 zł brutto.

rolników na sprzedaż winna wynosić co najmniej 50% tego produktu. Przychody ze sprzedaży detalicznej produktów rolnych przez rolników do kwoty 20 tys. zł, nie podlegają opodatkowaniu, powyżej tej kwoty podlegają opodatkowaniu zryczałtowanym podatkiem dochodowym. Rolnicy którzy produkują i sprzedają artykuły żywnościowe zobowiązani zostali do prowadzenia ewidencji sprzedanych produktów¹².

W końcu 2016 r. Sejm przyjął prezydencki projekt ustawy i emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. Na podstawie tej ustawy przywrócony został poprzedni wiek emerytalny, 60 lat dla kobiet i 65 lat dla mężczyzn. Podstawą do obliczenia emerytury jest kwota składek na ubezpieczenie emerytalne z uwzględnieniem waloryzacji składek zewidencjonowanych na koncie ubezpieczonego do końca miesiąca poprzedzającego miesiąc od którego przysługuje emerytura, oraz zrewaloryzowanego kapitału początkowego i konta środków zewidencjonowanych na subkoncie¹³.

Inną ważną decyzją większości parlamentarnej było uchylenie nowej ustawy Prawo oświatowe. Na jej podstawie wprowadzona została nowa struktura szkolnictwa podstawowego i średniego, dostosowanego do rynku pracy. Wszystkie szkoły publiczne i niepubliczne zostały podzielone na 8-klasowe szkoły podstawowe, 4-letnie licea ogólnokształcące i 5-letnie technika. Utworzone zostały także 3-letnie szkoły specjalne przysposabiające do zawodu, 3-letnie branżowe szkoły zawodowe pierwszego stopnia i 2-letnie branżowe szkoły zawodowe drugiego stopnia, szkoły policealne dla osób posiadających wykształcenie średnie o okresie nauki do 2,5 roku. Zachowany został obowiązek szkolny do ukończenia 18 roku życia. Podstawy programowe dla uczniów szkół podstawowych i średnich określa minister ds. oświaty i wychowania z dostosowaniem kierunków i treści kształcenia do wymogów rynku pracy¹⁴.

Poza nadmienionymi ustawami Sejm w 2016 r. przyjął szereg innych ustaw inicjujących zmiany systemowe, przyjął też wiele uchwał, które przywracały dobre imię osobom walczącym z poprzednim ustrojem. Z wielu ustaw przyjętych w końcu 2016 r., na szczególną uwagę zasługiwała ustawa o Krajowej Administracji Skarbo-

12. Ustawa z dnia 16 listopada 2016 r. o zmianie niektórych ustaw w celu ułatwienia sprzedaży żywności przez rolników, Dz. U. 2016, poz. 1961. Ustawa weszła w życie 1 stycznia 2017 r.

13. Ustawa z dnia 16 listopada 2016 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2017, poz. 38. Ustawa weszła w życie 1 października 2017 r.

14. Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe, Dz. U. 2017, poz. 59; Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Przepisy wprowadzające ustawę Prawo oświatowe, Dz. U. 2017, poz. 60. Ustawa liczy 189 artykułów i weszła w życie 1 września 2017 r.

wej. Organy Krajowej Administracji Skarbowej tworzą Minister ds. Finansów, Szef KAS, Dyrektor KAS, Dyrektor Izby Administracji Skarbowej, Naczelnik Urzędów Skarbowych, Naczelnik Urzędów Celno-Skarbowych. Podstawowym celem KAS jest ograniczanie i eliminacja wyłudzeń podatkowych, rozpoznawanie, wykrywanie i zwalczanie przestępstw skarbowych i wykroczeń skarbowych, ściąganie ich sprawców, przeciwdziałanie praniu pieniędzy i finansowaniu terroryzmu, wykonywanie egzekucji administracyjnej należności pieniężnych, realizacja dochodów z należności celnych oraz innych opłat związanych z przywozem i wywozem towarów, realizacja dochodów z przedsiębiorstw, opłat oraz nieopodatkowanych należności budżetowych, realizacja polityki celnej wynikającej z członkostwa w unii celnej UE, obejmowanie towarów procedurami celnymi, zapewnienie obsługi i wsparcia podatnikom i płatnikom w prawidłowym wykonywaniu obowiązków podatkowych, współpraca z organami państwowymi i międzynarodowymi, prowadzenie działalności informacyjnej w zakresie przepisów prawa podatkowego i celnego, kształcenie i doskonalenie kadr KAS, wykonywanie innych zadań określonych w odrębnych przepisach¹⁵.

KAS wydatnie ograniczyła wpływy oszustów i przestępców na życie społeczne, wyłudzenia podatkowe zwłaszcza z tytułu podatku VAT, większe wpływy budżet państwa zanotował z podatków PIT i CIT. KAS ogranicza transfer pieniędzy za granicę, w istotny sposób przyczynia się do kształtowania silnego państwa, tworzenia licznej klasy średniej, która zapewnia stabilizację i rozwój gospodarczy kraju.

Zmiany systemowe 2017 r.

Pierwszy rok realizacji zmian systemowych przyniósł wymierne efekty w postaci poprawy sytuacji finansowej wielu rodzin, uszczelnienia systemu podatkowego, ograniczenia wyzysku ludzi pracy. Niemal wszystkie zmiany realizowane w tym roku były pozytywnie odbierane przez liczne środowiska społeczne, negatywnie przez opozycję parlamentarną, partie pozostające w poprzednich latach u władzy, beneficjentów transformacji ustrojowej i gospodarczej, niektóre ośrodki zagraniczne.

Wiele zmiany realizowanych przez rząd Beaty Szydło było wyśmiewanych i oczerznianych przez ulice i zagranicę. Ośrodki te podnosiły kwestie braku pieniędzy na realizowane zmiany, ich niekonstytucyjność, ciągłe skargi opozycji na władze w Polsce do Komisji Europejskiej i do innych gremiów unijnych, miały na celu ograniczenie skali owych zmian, po to aby wszystko pozostało tak jak było.

15. Ustawa z dnia 16 listopada 2016 r. o Krajowej Administracji Skarbowej, Dz. U. 2016, poz. 1947. Ustawa weszła w życie 1 marca 2017 r.

Szczególne akcje ze strony posłów opozycji widoczne były przy uchwalaniu ustawy dezubekizacyjnej i budżetu na 2017 r. Zgromadzeni przed Sejmem demonstranci, przedstawiciele fundacji i organizacji finansowanych przez zagraniczne ośrodki mieli wyrzucić dodatkowy nacisk na posłów i doprowadzić do przedterminowych wyborów parlamentarnych. Mimo licznych utrudnień czynionych przez opozycję, okupacji mównicy sejmowej, okupacji sali sejmowej przez niektórych posłów PO, Nowoczesnej, PSL, obydwie ustawy zostały przyjęte przez Parlament i podpisane przez Prezydenta.

Ustawa dezubekizacyjna była dokumentem długo oczekiwanym przez społeczeństwo polskie. Ustawa dotyczyła nowego zabezpieczenia emerytalnego funkcjonariuszy Policji, ABW, AW, SKW, SWW, CBA, SG, BOR, PSP, SW i ich rodzin, którzy pełnili służbę na rzecz totalitarnego państwa od 22 lipca 1944 r. do 31 lipca 1990 r. Na wniosek organu emerytalnego, IPN sprawdza na podstawie posiadanych akt przebieg służby takich osób i w ciągu 4 miesięcy przekazuje ustalenia organowi emerytalnemu. Ten ustalał ostateczną wysokość emerytury, która dla nadmienionych funkcjonariuszy nie mogła być wyższa, niż miesięczną kwota przeciętnej emerytury wypłacanej przez ZUS z FUS. Podobnie renta inwalidzka nie mogła być wyższa od miesięcznej kwoty przeciętnej renty, a renta rodzinna nie mogła być wyższa od przeciętnej renty rodzinnej wypłacanej przez ZUS. Wypłata nowych świadczeń emerytalnych i rentowych dla tych osób rozpoczęła się 1 października 2017 r.¹⁶

W trudnych warunkach uchwalono budżet na 2017 r. Z uwagi na wspomnianą okupację mównicy sejmowej i sali sejmowej przez niektórych posłów opozycji organizatorów puczu, obrady Sejmu nad budżetem przeniesione zostały do sali kolumnowej. Ogólne dochody budżetu państwa na 2017 r. zostały ustalone na poziomie 325 428 002 tys. zł, wydatki w wysokości 384 773 502 tys. zł, deficyt budżetowy nie mógł być większy niż 59 345 500 tys. zł. Źródłami pokrycia deficytu budżetowego miały być środki na rachunku z końca 2016 r., przychody ze sprzedaży skarbowych papierów wartościowych, kredyty, pożyczki, przychody z prywatyzacji majątku narodowego. Wartość wyemitowanych papierów wartościowych nie mogła być wyższa niż 15 mld zł, pożyczka dla BGK na zwiększenie funduszy własnych nie wyższa niż 2 mld zł, pożyczka dla BFG mogła wynieść 4 mld zł, pożyczka dla JST w ramach po-

16. Ustawa z dnia 16 grudnia 2016 r. o zmianie ustawy o zabezpieczeniu emerytalnym funkcjonariuszy Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Straży Granicznej, Biura Ochrony Rządu, Państwowej Straży Pożarnej i Służby Więziennictwa oraz ich rodzin, Dz. U. 2016, poz. 2270.

stępowania naprawczego 200 mln zł, pożyczka dla Korporacji Ubezpieczeń Kredytów Eksportowych 980 mln zł.

Organy administracji państwowej mogły zaciągać zobowiązania finansowe z tytułu umów o PPP do wysokości 1 mld zł, przeciętny wzrost cen towarów i usług na 2017 r. ustalono na poziomie 1,6%, przeciętne wynagrodzenie w gospodarce narodowej na poziomie 4 263 zł.

Podobnie jak w Sejmie tak i w Senacie budżet na 2017 r. procedowany był przy dużej aktywności opozycji. Jej liczne poprawki do ustawy budżetowej, propozycje zmian, zbędne dyskusje miały na celu przedłużenie obrad i nie uchwalenie budżetu w przewidzianym terminie. Zdecydowana postawa władz Senatu i większości senatorów skutkowałą jednak terminowym uchwaleniem ustawy budżetowej¹⁷.

W styczniu 2017 r. parlament zmienił ustawę o SKOK. Wprowadzono pojęcie mała kasa, obejmujące SKOK o sumie aktywów bilansu na koniec roku do 20 mln zł, i liczbie członków do 10 tys. osób. Kasa Krajowa i inne SKOK z wyjątkiem kas małych zostały uprawnione do wydawania pieniądza elektronicznego dla swych członków. We wszystkich SKOK z wyjątkiem kas małych mają działać w charakterze opiniodawczym komisje kredytowe. Nadzór nad Kasą Krajową i innymi SKOK sprawuje KNF. Małe kasy SKOK tracą swój status jeżeli nie spełniają wymogów ustawowych przez dwa kolejne lata działalności¹⁸.

W następnym miesiącu Sejm uchwalił ustawę o Krajowym Ośrodku Wsparcia Rolnictwa. Jego zadaniem jest tworzenie warunków do pełnego wykorzystania ZWRSP, poprawa struktury obszarowej gospodarstw rolnych, administrowanie majątkami SP, obrót nieruchomościami SP, monitorowanie rynku produkcji rolnej i gromadzenie informacji o produktach rolnych i żywnościowych, przyznawanie dofinansowania do spożycia mleka, wspieranie rozwoju sektora rolno-żywnościowego¹⁹.

W tym miesiącu Sejm przyjął inną ważną ustawę dla rozwoju gospodarczego kraju. Ustawa określiła zasady przygotowania, realizacji i finansowania inwestycji w zakre-

17. Ustawa budżetowa na rok 2017 z dnia 16 grudnia 2016 r., Dz. U. 2017, poz. 108. Opozycja, niektórzy celebryci, przedstawiciele świata kultury, sędziowie, pracownicy administracyjni sądów upowszechniali informacje o niekonstytucyjności ustawy budżetowej na 2017 r., co nie przeszkadzało im pobierać z tego budżetu wynagrodzeń i innych świadczeń pieniężnych.

18. Ustawa z dnia 26 stycznia 2017 r. o zmianie ustawy o Spółdzielczych Kasach Oszczędnościowo-Kredytowych oraz niektórych innych ustawa, Dz. U. 2017, poz. 245.

19. Ustawa z dnia 10 lutego 2017 r. o Krajowym Ośrodku Wsparcia Rolnictwa, Dz. U. 2017, poz. 623.

się budowy drogi wodnej łączącej Zalew Wiślany z Zatoką Gdańską, budowę toru wodnego od strony morza, kanału żeglownego przez Mierzeje Wiślaną, nadbrzeży postojowych, pogłębienie toru wodnego na Zalewie Wiślanym, przebudowę uzbrojenia terenu. Inwestycja przyczyni się do rozwoju gospodarczego Elbląga i okolicy, skróci wyjście statków z Zalewu Wiślanego na Zatokę Gdańską i w przeciwnym kierunku, uniezależni ruch statków na Zalewie Wiślanym od decyzji władz rosyjskich²⁰.

Wśród wielu rozporządzeń wydanych w pierwszych miesiącach 2017 r., ważne miejsce zajęło rozporządzenie Ministra Rozwoju i Finansów w sprawie zwolnień od podatku akcyzowego. Na jego mocy z podatku tego zwolniona została energia elektryczna wyprodukowana przez podmiot z generatora o łącznej mocy do 1 MW, olej opałowy wykorzystywany do produkcji energii elektrycznej i ciepłej, oraz w pracach rolnych, ogrodnictwych, leśnych, biokomponenty przeznaczone do paliw ciekłych, piwo, wino wytwarzane domowym sposobem przez osoby fizyczne na użytek własny, napoje alkoholowe używane do analiz, do badań naukowych, do procesów produkcji, pod warunkiem, że produkt końcowy nie będzie zawierał alkoholu, napoje alkoholowe pochodzące z przetwórczości, alkohol metylowy używany do celów leczniczych przez podmioty lecznicze²¹.

W marcu 2017 r. weszła w życie ustawa o emeryturach i rentach z FUS. Na jej mocy najniższa renta miesięczna dla osób całkowicie niezdolnych do pracy ustalona została na poziomie 1 tys. zł, dla osób częściowo niezdolnych do pracy w wysokości 750 zł. Z kolei kwota najniższej emerytury i renty rodzinnej ustalona została na poziomie 1 tys. zł miesięcznie. Zgodnie z ustawą wszystkie renty i emerytury ulegają corocznej waloryzacji na podstawie przepisów waloryzacyjnych²².

Wprowadzane zmiany systemowe zmniejszały nierówności społeczne, nieprawidłowości istniejące w wielu instytucjach, ograniczały poziom życia funkcjonariuszy służb PRL, wspierały rozwój rolnictwa, drobną wytwórczość, inwestycje służące rozwojowi Elbląga, okolicznych miast i wsi, usprawniały handel, zwiększały poziom życia i konsumpcję społeczeństwa. Istotnym celem wprowadzanych zmian systemowych było też zwiększenie aktywności i przedsiębiorczości społeczeństwa, podejmowanie

20. Ustawa z dnia 24 lutego 2017 r. o inwestycji w zakresie budowy drogi wodnej łączącej Zalew Wiślany z Zatoką Gdańską, Dz. U. 2017, poz. 820.

21. Rozporządzenie Ministra Rozwoju i Finansów z dnia 24 lutego 2017 r. w sprawie zwolnień od podatku akcyzowego, Dz. U. 2017, poz. 430

22. Ustawa z dnia 2 grudnia 2016 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Świadczeń Społecznych oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2017, poz. 2.

wyznań, które zmieniają świadomość społeczną i ocenę dokonań opozycji w latach sprawowania przez nią władzy.

Zmiany w świadomości społecznej stawały się coraz bardziej widoczne również za sprawą pracy dwóch komisji powołanych przez Sejm, Komisji Śledczej do zbadania prawidłowości i legalności działania organów i instytucji publicznych wobec podmiotów wchodzących w skład Grupy Amber Gold, i Komisji do sprawa usuwania skutków prawnych decyzji reprivatyzacyjnych dotyczących nieruchomości warszawskich wydanych z naruszeniem prawa. Pierwsza Komisja powołana uchwałą Sejmu jeszcze w połowie 2016 r., już po kilku miesiącach pracy dostarczyła wielu szokujących informacji, świadczących o istnieniu państwa teoretycznego w latach 2008-2015, słabej pracy wielu organów państwowych i instytucji publicznych, lekceważeniu obowiązków służbowych przez wielu pracowników różnych instytucji i organów państwowych, instytucji stojących na straży ochrony i obrony obywateli przed oszustami i przestępcami²³.

Druga Komisja powołana ustawą sejmową w marcu 2017 r. prace rozpoczęła dwa miesiące później i w niedługim czasie odsłoniła liczne powiązania oszustów i przestępców z organami administracyjnymi i sądowymi, liczne mafie czyścicieli kamienic warszawskich. W ciągu kilku miesięcy pracy Komisja przywróciła Miastu Stołecznemu Warszawa majątek o wartości ponad 0,5 mld zł, który bezprawnie została przejęty przez mafie powiązane z organami administracyjnymi i niektórymi sądami²⁴.

Informacje o nieprawidłowościach istniejących w wymiarze sprawiedliwości pojawiały się od wielu lat. Środowisko to w komplecie przeszło od PRL do III RP, nie zostało objęte lustracją, dekomunizacją, przez wiele lat w różny sposób powiększało zakres swoich praw. W efekcie nastąpiło wyalienowanie tego środowiska nadzwyczajnej kasy ze społeczeństwa, powstanie państwa w państwie, tworu bez kontroli ze strony jakichkolwiek organów państwowych i społeczeństwa. Stąd też wątpliwe orzeczenia sądowe, orzekanie przez sądy odszkodowań finansowych dla przestępców, niskie kary dla aferzystów i oszustów, wydawanie przez sądy ogromnych kwot pieniężnych

23. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 19 lipca 2016 r. w sprawie powołania Komisji Śledczej do zbadania prawidłowości i legalności działania organów i instytucji publicznych wobec podmiotów wchodzących w skład Grupy Amber Gold, M.P 2016, poz. 721.

24. Ustawa z dnia 9 marca 2017 r. o szczególnych zasadach usuwania skutków prawnych decyzji reprivatyzacyjnych dotyczących nieruchomości warszawskich, wydanych z naruszeniem prawa, Dz. U. 2017, poz. 718.

na zbędne analizy, tworzenie koterii i klanów rodzinnych w sądach, wiele innych patologii istniejących w sądach budziło zrozumiałe oburzenie społeczne. Według badań różnych pracowni socjologicznych i społecznych za reformą sądownictwa opowiadało się ponad 80% społeczeństwa.

Reforma nadzwyczajnej kasty sędziów mającej wsparcie opozycji, aferzystów, zagranicznych ośrodków nie była łatwa, z czego w pełni zdawał sobie sprawę rząd, w szczególności Ministerstwo Sprawiedliwości. Stąd też reformę nadzwyczajnej kasty realizowano etapami. W marcu 2017 r. Sejm przyjął ustawę – Prawo o ustroju sądów powszechnych, na mocy której w sądach rejonowych można było powołać dyrektora sądu, jeżeli było to uzasadnione względami organizacyjnymi, wielkością sądu, liczbą stanowisk sędziowskich, asesorskich, referendarskich, zatrudnionych pracowników, lub odległością od sądu okręgowego. W sądach rejonowych, w których nie powołano dyrektora przynależne zadania przejmował dyrektor sądu okręgowego, który automatycznie odpowiadała za gospodarkę finansową sądu rejonowego. Minister Sprawiedliwości został zwierzchnikiem dyrektorów wszystkich sądów powszechnych, powoływał ich i odwoływał, w razie potrzeby mógł powołać zastępcę dyrektora sądu. Wszystkie czynności prezesów sądów wywołujące skutki finansowe nie ujęte w planie finansowym, wymagają akceptacji dyrektora sądu²⁵.

Sejm zajął się również wsparciem działaczy opozycji, którzy pozostawali w trudnej sytuacji finansowej. Na mocy ustawy przyjętej w połowie 2017 r. działacze opozycji antykomunistycznej i osoby represjonowane z powodów politycznych mogły ubiegać się o miesięczne świadczenie pieniężne w wysokości 402,72 zł. Ponadto mogły uzyskać pomoc pieniężną na pokrycie zakupu wózka inwalidzkiego, sprzętu rehabilitacyjnego, przedmiotów ortopedycznych ułatwiających pracę i życie w środowisku, dostosowanie pomieszczeń do rodzaju inwalidztwa, opłacenie pomocy pielęgnacyjnej. Pomoc ta mogła być udzielana w formie jednorazowej w wysokości do 150% najniższej emerytury, lub w formie okresowej przyznawanej na 6 miesięcy do 100% najniższej emerytury²⁶.

Rzeczywistą reformą sądownictwa Parlament zajął się w połowie 2017 r. Uchwalone zostały trzy ustawy: o sądach powszechnych, o Sądzie Najwyższym, o Krajowej Radzie

25. Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. 2017, poz. 803.

26. Ustawa z dnia 8 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o działaczach opozycji antykomunistycznej oraz osobach represjonowanych z powodów politycznych oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2017, poz. 1386.

Sądownictwa. Prezydent podpisał pierwszą ustawę, pozostałe zawetował, co oddaliło w czasie uporządkowanie sądownictwa i przywołanie nadzwyczajnej kasty sędziów wysoko wynagradzanych z publicznych pieniędzy do solidnej pracy i zaniechania zgodnie z Konstytucją działalności politycznej.

Na mocy ustawy sądom powszechnym mogą być przydzielone i inne zadania z zakresu ochrony prawnej, w okręgach sądowych zostali powołania koordynatorzy ds. współpracy międzynarodowej i praw człowieka w sprawach cywilnych i w sprawach karnych, przeniesienie sędziego do innego wydziału nie wymaga jego zgody gdy wydział ten rozpatruje sprawy z tego samego lub podobnego zakresu. Prezesa Sądu Apelacyjnego powołuje Minister Sprawiedliwości spośród sędziów sądu apelacyjnego, albo sądu okręgowego, Prezesa Sądu Okręgowego powołuje Minister Sprawiedliwości spośród sędziów sądu apelacyjnego, sądu okręgowego, albo sądu rejonowego, Prezesa Sądu Rejonowego powołuje Minister Sprawiedliwości spośród sędziów sądu okręgowego albo rejonowego. Podobnie na wniosek prezesów sądów Minister Sprawiedliwości powołuje ich zastępców. Wszyscy prezesi i wiceprezesi sądów mogą być odwołani przez Ministra Sprawiedliwości w toku kadencji gdy rażąco i uporczywie nie wywiązują się z obowiązków służbowych, gdy dalsze pełnienie przez nich funkcji nie da się pogodzić z dobrem wymiaru sprawiedliwości, gdy zostanie stwierdzona niska efektywność działań w zakresie pełnienia nadzoru administracyjnego lub organizacji pracy sądu, gdy złożą rezygnacje z pełnionych funkcji. W ramach poszczególnych kategorii przydział spraw dla sędziów winien być równy, chyba że zostanie zmniejszony z uwagi na pełnione funkcje, dobór sędziów do rozstrzygania spraw odbywa się w drodze losowania²⁷.

Na mocy ustawy sędzią może być sędzia lub prokurator. Sędzią sądu apelacyjnego może być sędzia sądu powszechnego lub wojskowego ze stażem pracy co najmniej 10 lat na stanowisku sędziego, lub prokurator ze stażem pracy co najmniej 10 lat jako prokurator lub sędzia. Wszyscy sędziowie i dyrektorzy sądów zostali zobowiązani do składania corocznych oświadczeń majątkowych, za zgodą Ministra Sprawiedliwości sędzia sądu powszechnego może zajmować stanowisko nie dłużej niż do ukończenia 70 roku życia²⁸.

Ustawa wniosła nowe treści do pracy sądów powszechnych, ich organizacji, zaktywizował też środowiska jej przeciwne. W wielu sądach powszechnych rozpoczął

27. Ustawa z dnia 12 lipca 2017 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2017, poz. 1452.

28. Tamże.

się proces obrony status quo przez nadzwyczajną kasę, nowo mianowani prezesi i wiceprezesi sądów powszechnych często spotykali się z różnymi przeszkodami w wykonywaniu powierzonych zadań. Obrona pozycji przez nadzwyczajną kasę, powiązaną układami, układzikami, koligacjami rodzinnymi wymusza konieczność nowelizacji ustawy o sądach powszechnych i zawarcie w niej wielu przepisów z ustawy o sądach powszechnych wydanej w 1928 r., w tym kwestii dotyczących odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów, oraz art. 84, który głosił „Nikt nie może zostać sędzią w tym sądzie, w którym jest już sędzią lub prokuratorem jego krewny do czwartego lub powinowaty do drugiego stopnia łącznie. W razie późniejszego powstania powinowactwa pomiędzy sędziami, ten który zawarł związek małżeński tworzący powinowactwo, powinien być przeniesiony na inne równorzędne stanowisko”²⁹.

Po zawetowaniu ustaw o Sądzie Najwyższym i Krajowej Radzie Sądownictwa, Prezydent zobowiązał się do przygotowania własnych projektów ustaw reformujących te instytucje. Po przerwie wakacyjnej Sejm rozpoczął procedowanie nad kolejnymi ustawami zmieniającymi system podatkowy. W październiku 2017 r., przyjęta została ustawa o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych, ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych, oraz ustawy o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne. Na jej podstawie kwota wolna od podatku na 2018 r. ustalona została na poziomie 8 tys. zł, podatnicy o podstawie opodatkowania w granicach 8-13 tys. zł za sprawą regresji uzyskali prawo do kwoty zmniejszającej podatek z 1440 zł do 556,02 zł, podatnicy o podstawie opodatkowania w granicach 13,000-85,528 tys. zł, nadal będą korzystać z kwoty zmniejszającej podatek w wysokości 556,02 zł, a w przypadku osób o podstawie opodatkowania w granicach 85 529 zł – 127 tys. zł, kwota zmniejszająca należny podatek będzie stopniowo ograniczana do zera. Podatnicy prowadzący działalność w zakresie architektury, literatury pięknej, sztuki plastycznej, fotografiki, treści audiowizualnych, sztuki artystycznej, estradowej, publicystyki, programiści, uzyskali podniesienie limitu 50% kosztów uzyskania przychodu z 42 764 zł do 85 528 zł. Podatnicy uzyskujący przychody z najmu przekraczającego 100 tys. zł rocznie zostali zobowiązani do opłacania podatku zryczałtowanego w wysokości

29. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 lutego 1928 roku. Prawo o ustroju sądów powszechnych, Dz. U. 1928, nr 12, poz. 93. Zapis winien obejmować także pracowników administracyjnych sądów.

12,5%. Ustawa zmniejszyła obciążenia podatkowe osób o niewielkich dochodach i uszczelniła system podatkowy³⁰.

Dalszemu uszczelnianiu systemu podatkowego służy ustawa o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych. Na jej mocy Minister ds. Finansów podaje do publicznej wiadomości w BIP dane dotyczące podatkowych grup kapitałowych, podatników innych niż podatkowe grupy kapitałowe, u których wartość przychodów uzyskanych w roku podatkowym przekroczyła 50 mln euro przeliczonych na polskie złote według kursu NBP na ostatni dzień roku poprzedzającego podanie danych podatnika do wiadomości publicznej. Dane takich podatników przekazywane do wiadomości publicznej zawierają nazwę firmy, NIP, rok podatkowy, osiągnięty przychód, koszty uzyskania przychodu, osiągnięty dochód albo poniesioną stratę, podstawę opodatkowania, kwotę należnego podatku³¹.

Dalsze zmiany przyniosło uchwalenie ustawy o Instytucie Solidarności i Męstwa. Instytut ma inicjować i wspierać prace mające na celu upamiętnienie i uhonorowanie osób żyjących lub zmarłych szczególnie zasłużonych dla Narodu Polskiego, upowszechniać wiedzę o takich osobach, występować do Prezydenta z wnioskami o nadanie takim osobom Medalu Virtus et Fraternitas, zgłaszać MSZ inicjatywy nadania Krzyża Wschodniego lub Krzyża Zachodniego, zgłaszać uprawnionym organom nadanie innych odznaczenia, organizować konferencje, sympozja, seminaria poświęcone takim osobom, popularyzować problematykę, prowadzić działalność publicystyczną³².

Na mocy rozporządzenia Rady Ministrów minimalna płaca miesięczna na 2018 r. podniesiona została do kwoty 2 100 zł brutto i wraz z innymi decyzjami, w tym podniesieniem kwoty wolnej od podatku do 8 tys. zł, programem Rodzina 500+, innymi programami wspierającymi rodziny, osoby ubogie, ma służyć dalszemu zmniejszaniu nierówności społecznych, tworzeniu państwa przyjaznego dla wszystkich.

W końcowych miesiącach 2017 r., i po zmianie na stanowisku Premiera³³ nowe tempo nabrały prace nad projektami kolejnych ustaw, zwłaszcza nad projektami

30. Ustawa z dnia 27 października 2017 r. o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych, ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych, oraz ustawy o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne, Dz. U. 2017, poz. 2175.

31. Ustawa z dnia 24 listopada 2017 r. o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych, Dz.U. 2017, poz. 2369.

32. Ustawa z dnia 9 listopada 2017 r. o Instytucie Solidarności i Męstwa, Dz. U. 2017, poz. 2303.

33. 12 grudnia 2018 r. na czele nowego rządu stanął Mateusz Morawiecki. Po wygłoszonym exposé Sejm udzielił nowemu rządowi wotum zaufania. Mateusz Morawiecki został także Ministrem

przedłożonymi przez Prezydenta. Po dyskusjach w komisjach sejmowych, w Sejmie, w komisjach senackich, w Senacie ostatecznie zostały przyjęte i podpisane przez Prezydenta ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa i o Sądzie Najwyższym.

Pierwsza ustawa wprowadziła istotne zmiany w KRS, jej 15 członków na 4-letnią kadencję wybiera Sejm spośród sędziów SN, sądów powszechny, sądów administracyjnych, sądów wojskowych uwzględniając w miarę możliwości potrzebę respektowania w Radzie sędziów z poszczególnych rodzajów i szczebli sądownictwa. Członkowie Rady poprzedniej kadencji pełnią swoje funkcje do dnia rozpoczęcia kadencji członków nowej Rady. Kandydatów na członków Rady mogą zgłaszać grupy co najmniej 2 tys. obywateli RP, którzy ukończyli 18 lat, mają pełną zdolność do czynności prawnych i korzystają z pełni praw publicznych, 25 sędziów z wyłączeniem sędziów w stanie spoczynku, kluby poselskie w liczbie nie większej niż po 9 kandydatów. Komisja Sejmowa ustala listę 15 kandydatów, z uwzględnieniem co najmniej jednego kandydata wskazanego przez każdy klub poselski i Sejm wybiera członków Rady na wspólną 4-letnią kadencję większością 3/5 głosów, w obecności co najmniej połowy liczby posłów. Jeżeli w tym trybie nie zostanie wybranych 15 członków KRS, w dalszym procedowaniu stosowana jest zwykła większość sejmowa. W przypadku opróżnienia lub wygaszenia mandatu, wybór nowego członka Rady dokonywany jest spośród posłów lub senatorów w terminie dwóch miesięcy³⁴.

Ustawa o Sądzie Najwyższym zmieniła jego strukturę organizacyjną, zasady powoływania sędziów, odpowiedzialność dyscyplinarną sędziów, ich przejście w stan

Rozwoju i Finansów, Beata Szydło Wiceprezesa Rady Ministrów, Piotr Gliński Wiceprezesem Rady Ministrów i Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Jarosława Gowin Wiceprezesem Rady Ministrów i Ministrem Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Mariusza Błaszczak Ministrem Spraw Wewnętrznych i Administracji, Antoni Macierewicz Ministrem Obrony Narodowej, Witold Waszczykowski Ministrem Spraw Zagranicznych, Krzysztofa Tchórzewski Ministrem Energii, Zbigniew Ziobro Ministrem Sprawiedliwości, Anna Zalewska Ministrem Edukacji Narodowej, Jan Szyszko Ministrem Środowiska, Elżbieta Rafalska Ministrem Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Krzysztof Jurgiel Ministrem Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Andrzej Adamczyk Ministrem Infrastruktury i Budownictwa, Konstanty Radziwiłł Ministrem Zdrowia, Marek Gróbarczyk Ministrem Gospodarki Morskiej i Żeglugi Śródlądowej, Anna Strężyńska Ministrem Cyfryzacji, Witold Bańka Ministrem Sportu i Turystyki, Beata Kempa Ministrem – Członkiem Rady Ministrów, Elżbieta Witek Ministrem – Członkiem Rady Ministrów, Mariusz Kamiński Ministrem – Członkiem Rady Ministrów, Henryk Kowalczyk Ministrem – Członkiem Rady Ministrów.

34. Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o zmianie ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2018, poz. 3. Ustawa weszła w życie po 14 dniach od ogłoszenia.

spoczynku, wprowadziła możliwość wniesienia skargi nadzwyczajnej, podzieliła Sąd Najwyższy na 5 Izb: Cywilną, Karną, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych, Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych, Dyscyplinarną. Regulamin SN określa Prezydent po zasięgnięciu opinii Kolegium Sądu, w którym określa liczbę stanowisk sędziowskich, nie mniejszą niż 120, i liczbę sędziów w poszczególnych Izbach. Prezydent powołuje Pierwszego Prezesa SN na 6-letnią kadencję spośród 5 kandydatów wybranych przez Zgromadzenie Ogólne sędziów SN w stanie czynnym. Do podjęcia uchwały Zgromadzenia Ogólnego sędziów SN w sprawie wyboru kandydatów na stanowisko Pierwszego Prezesa SN wymagana jest obecność co najmniej 2/3 sędziów każdej Izby. Jeżeli uchwała nie jest podjęta w tym trybie na kolejnym posiedzeniu ZO sędziów wymagana jest obecność 3/5 sędziów SN.

Sędziów SN powołuje Prezydent na wniosek KRS. Kandydat winien posiadać wyłącznie obywatelstwo polskie, korzystać z pełni praw cywilnych i publicznych, mieć ukończone 40 lat życia, odznaczać się nieskazitelnym charakterem, mieć ukończone studia prawnicze w RP, lub zagraniczne prawnicze uznawane w RP, wykazywać się wysokim poziomem wiedzy prawniczej, posiadać co najmniej 10-letni staż pracy na stanowisku sędziego, prokuratora, Prezesa Prokuratury Generalnej, jej wiceprezesa, radcy, albo przez co najmniej 10 lat wykonywał w Polsce zawód adwokata, radcy prawnego lub notariusza, nie pracował i nie współpracował z organami bezpieczeństwa państwa. Każda osoba, która spełnia ustawowe warunki może zgłosić swoją kandydaturę do KRS. Osoby pozostające ze sobą w stosunku pokrewieństwa do drugiego stopnia, lub powinowate pierwszego stopnia, oraz małżonkowie nie mogą być sędziami SN. Odmowa złożenia ślubowania oznacza rezygnację z pracy na stanowisku sędziego SN.

Na mocy ustawy wszyscy sędziowie SN przechodzą w stan spoczynku z dniem ukończenia 65 roku życia. Na wniosek sędziego złożony w oświadczeniu o woli dalszego pełnienia funkcji, Prezydent może wyrazić zgodę na dalsze pełnienie funkcji na okres 3 lat, i nie więcej niż dwukrotnie. Sędzia kobieta SN na własną prośbę może przejść w stan spoczynku z dniem ukończenia 60 roku życia. Od prawomocnego orzeczenia sądu powszechnego, wojskowego kończącego postępowanie w sprawie może być wniesiona skarga nadzwyczajna do SN, jeżeli jest to konieczne dla zapewnienia praworządności i sprawiedliwości społecznej, orzeczenie narusza wolności, prawa człowieka i obywatela zawarte w Konstytucji, orzeczenie narusza prawo przez błędną jego wykładnię, zachodzi istotna sprzeczność między ustaleniami sądu a zebrany

materiałem dowodowym, orzeczenie nie może być uchylone w trybie innych niż nadzwyczajnym środkiem zaskarżenia. Skargę nadzwyczajną do SN może wnieść Prokurator Generalny, RPO, oraz w zakresie swojej właściwości Prezes Prokuratury Generalnej, RPD, RPP, RF, Przewodniczący KNE, Prezes UOKiK. Skarga nadzwyczajna może być wniesienia w terminie 5 lat, od dnia uprawomocnienia się zaskarżonego orzeczenia, a jeżeli od orzeczenia była wniesiona kasacja, lub skarga kasacyjna w terminie roku od dnia ich rozpoznania. W okresie 3 lat od dnia wejścia w życie ustawy skarga nadzwyczajna może być wniesiona od orzeczeń prawomocnych kończących postępowanie w sprawach, które uprawomocniły się po dniu 17 października 1997 r. W rozpoznaniu skargi nadzwyczajnej w postępowaniach dyscyplinarnych uczestniczą ławnicy SN³⁵.

Uwagi końcowe

Zmiany systemowe wprowadzone w życie w 2017 r., nakierowane były na dalszą naprawę państwa, dalsze zmniejszanie nierówności społecznych. Drugi rok realizacji Programu Rodzina 500+, dalszy wzrost minimalnej płacy brutto poprawiły sytuację finansową wielu rodzin. Sporo uwagi w 2017 r. zwrócono na uszczelnianie systemu podatkowego, co przyniosło wydatny wzrost dochodów budżetowych, w tym z podatku VAT o około 30 mld zł. Szerokie zmiany systemowe objęły także wymiar sprawiedliwości. Uchwalone w drugiej połowie ustawy o sądach powszechnych, o Sądzie Najwyższym, o Krajowej Radzie Sądownictwa zmierzają do tworzenia państwa silnego odpornego na działania oszustów, przestępców, środowisk patologicznych, zwiększają kontrolę nad sądami ze strony władz państwowych i Społeczeństwa. Zasadniczych reform wymaga wiele organów i instytucji. Istotne znaczenie ma także propagowanie świadomości ekonomicznej, społecznej, kształtowanie postaw obywatelskich i przedsiębiorczych.

Streszczenie

Zmiany systemowe w Polsce w 2017 r.

Artykuł analizuje główne zmiany systemowe w Polsce w 2017 r. W tym roku Sejm przyjął wiele ustaw, które ograniczyły mechanizmy rządzenia poprzednich lat. Szczególna uwaga została zwrócona na uszczelnianie systemu podatkowego i reformę wymiaru sprawiedliwości. Wprowadzone w życie ustawy, wydatnie ograniczyły wpływy

35. Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym, Dz.U. 2018, poz. 5. Ustawa wchodzi w życie po 3 miesiącach od dnia jej ogłoszenia.

beneficjentów transformacji ustrojowej i gospodarczej na życie społeczne i gospodarcze, uszczelniły system podatkowy, przyniosły dodatkowe wpływy do budżetu państwa, w tym z podatku VAT o około 30 mld zł. Reforma sądownictwa zmierza do przywrócenia zaufania do państwa, tworzenia niezależnego wymiaru sprawiedliwości, kształtowania społeczeństwa obywatelskiego, aktywnego i przedsiębiorczego.

Słowa kluczowe: zmiany systemowe, gospodarka, podatki, sądownictwo.

Summary

System changes in Poland in the 2017

The article examines the system changes in Poland in 2017. This year the Sejm has adopted many laws have limited the mechanisms governing pervious years. Special attention was paid to the sealing of the tax system and the reform of the administration of justice. Implemented the act, greatly limited the transformation and economic beneficiaries of social and economic life. The seal of the tax system has brought additional revenues to the Stat budget, including VAT of about 30 mild so. The reform of the judiciary aims to restor confidence in the State, creating an independent judiciary, the shopping of civil society, and active and end repreneurial.

Keywords: system changes, economy, taxes, judiciary.

Bibliografia

- Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 27 października 2015 r. w sprawie wyborów do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej przeprowadzonych w dniu 25 października 2015 r. , pkw.gov.pl
- Program PiS 2014, Warszawa 2014.
- Przepisy wprowadzające ustawę Prawo o Prokuraturze, Dz. U. 2016, poz. 178.
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 14 stycznia 2016 r. w sprawie pozasądowego postępowania przed Rzecznikiem Finansowym, Dz. U 2016, poz. 926.
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 30 grudnia 2015 r. w sprawie postępowania wierzycieli należności pieniężnych, Dz. U. 2015, poz. 2367.
- Rozporządzenie Ministra Rozwoju i Finansów z dnia 24 lutego 2017 r. w sprawie zwolnień od podatku akcyzowego, Dz. U. 2017, poz. 430
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 lutego 1928 roku. Prawo o ustroju sądów powszechnych, Dz. U. 1928, nr 12, poz. 93.

- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 grudnia 2015 r. w sprawie zniesienia Pełnomocnika Rządu do Spraw Wprowadzenia Euro przez Rzeczpospolitą Polską, Dz. U. 2015, poz. 2352.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8 stycznia 2016 r. w sprawie ustanowienia Pełnomocnika Rządu do spraw społeczeństwa obywatelskiego, Dz. U. 2016, poz. 37.
- Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 19 lipca 2016 r. w sprawie powołania Komisji Śledczej do zbadania prawidłowości i legalności działania organów i instytucji publicznych wobec podmiotów wchodzących w skład Grupy Amber Gold, M.P 2016, poz. 721.
- Ustawa budżetowa na rok 2017 z dnia 16 grudnia 2016 r., Dz. U. 2017, poz. 108.
- Ustawa z dnia 10 lutego 2017 r. o Krajowym Ośrodku Wsparcia Rolnictwa, Dz. U. 2017, poz. 623.
- Ustawa z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowaniu dzieci, Dz. U. 2016, poz. 195.
- Ustawa z dnia 12 lipca 2017 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2017, poz. 1452.
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe, Dz. U. 2017, poz. 59.
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Przepisy wprowadzające ustawę Prawo oświatowe, Dz. U. 2017, poz. 60.
- Ustawa z dnia 16 grudnia 2016 r. o zmianie ustawy o zabezpieczeniu emerytalnym funkcjonariuszy Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Straży Granicznej, Biura Ochrony Rządu, Państwowej Straży Pożarnej i Służby Więziennictwa oraz ich rodzin, Dz. U. 2016, poz. 2270.
- Ustawa z dnia 16 listopada 2016 r. o Krajowej Administracji Skarbowej, Dz. U. 2016, poz. 1947
- Ustawa z dnia 16 listopada 2016 r. o zmianie niektórych ustaw w celu ułatwienia sprzedaży żywności przez rolników, Dz. U. 2016, poz. 1961.
- Ustawa z dnia 16 listopada 2016 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2017, poz. 38.
- Ustawa z dnia 19 listopada 2015 r. o zmianie ustawy o Trybunale Konstytucyjnym, Dz. U. 2015, poz. 1928. Ustawa z dnia 22 grudnia 2015 r. o zmianie ustawy o Trybunale Konstytucyjnym, Dz. U. 2015, poz. 2217.

- Ustawa z dnia 2 grudnia 2016 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Świadczeń Społecznych oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2017, poz. 2.
- Ustawa z dnia 22 lipca 2016 r. o zmianie ustawy o minimalnym wynagrodzeniu za prace oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2016, poz. 1265.
- Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, Dz. U. 2017, poz. 803.
- Ustawa z dnia 24 listopada 2017 r. o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych, Dz. U. 2017, poz. 2369.
- Ustawa z dnia 24 lutego 2017 r. o inwestycji w zakresie budowy drogi wodnej łączącej Zalew Wiślany z Zatoką Gdańską, Dz. U. 2017, poz. 820.
- Ustawa z dnia 26 stycznia 2017 r. o zmianie ustawy o Spółdzielczych Kasach Oszczędnościowo-Kredytowych oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2017, poz. 245.
- Ustawa z dnia 27 października 2017 r. o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych, ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych, oraz ustawy o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne, Dz. U. 2017, poz. 2175.
- Ustawa z dnia 28 stycznia 2016 r. Prawo o Prokuraturze, Dz. U. 2016, poz. 177.
- Ustawa z dnia 6 lipca 2016 r. o Trybunale Konstytucyjnym, Dz. U. 2016, poz. 1157.
- Ustawa z dnia 8 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o działaczach opozycji antykomunistycznej oraz osobach represjonowanych z powodów politycznych oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2017, poz. 1386.
- Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym, Dz. U. 2018, poz. 5.
- Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o zmianie ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2018, poz. 3.
- Ustawa z dnia 9 listopada 2017 r. o Instytucje Solidarności i Męstwa, Dz. U. 2017, poz. 2303.
- Ustawa z dnia 9 marca 2017 r. o szczególnych zasadach usuwania skutków prawnych decyzji reprivatyzacyjnych dotyczących nieruchomości warszawskich, wydanych z naruszeniem prawa, Dz. U. 2017, poz. 718.
- Wybory parlamentarne w Polsce w 2015 r. 19 stycznia 2016 r., <http://wikipedia.org/pl>

Эвристическое обучение - эффективный путь подготовки обучающихся к созданию собственного образовательного продукта

*В.В.Чечет*¹

Введение

Одной из важнейших целей академического образования является подготовка ученика к созданию собственного образовательного продукта. Полученные им знания и навыки являются основой для самостоятельной работы в этой области. Цель статьи - показать, как он играет роль в процессе создания студентом собственного образовательного продукта, который может играть эвристическую подготовку. Ссылаясь на идею эвристического обучения, созданного Сократом, обсуждались концепции эвристического обучения, разработанные в России и Беларуси.

Сократическая концепция эвристического обучения как способ познания реальности

Идеи и положения эвристического обучения как способа познания окружающей действительности и как метода обучения зародились в древности. Древнегреческий философ и педагог Сократ (469 – 399 гг. до н.э.) первым стал применять индуктивный метод доказательства. В диалоге со своими учениками он использовал беседу-исследование. Посредством эвристических вопросов Сократ вел ученика от неопределенных представлений к логически правильному знанию и тем самым к признанию им научной истины. Этот метод получил название сократического или эвристического (эвристика от греч. *heurisko* – отыскиваю, открываю). Эвристический метод направлен не на передачу знаний, а на их зарождение (рождение). Основой метода Сократа является признание недостаточности знаний о любом понятии или явлении и использование процесса познания. В этом процессе выделяются два этапа:

1. Prof. dr hab. Viktor Chechat, Białoruski Pedagogiczny Uniwersytet Państwowy w Mińsku; В. В. Чечет, г. Минск, Институт повышения квалификации и переподготовки БГПУ имени М.Танка.

первый – незнание понятий или явлений («я знаю, что ничего не знаю»); второй – уточнение того, чего ученик не знает.

Дидактические составные сократического метода:

- Признание ученика и самого учителя в незнании.
- Установление имеющихся противоречий.
- Применение индуктивного метода доказательства (восхождение от частного к общему).
- Постановка проблемы и предложение ученику вариантов ее решения.
- Включение собственного опыта ученика для решения поставленной проблемы, в которой учитель тоже участвует с тем же незнанием, что и ученик.
- Рефлексия способа решения проблемы².

Эвристическая подготовка студентов в России и Беларуси

Теоретические и методические подходы и обоснования различных сторон и элементов этого вида обучения мы находим в работах как отечественных (С.И. Гин, Н.Г. Еленский, А.И. Жук, Н.И. Запрудский, В.Н. Наумчик, И.А. Новик, А.А. Островская, А.П. Сманцер, А.В. Торхова, И.И. Цыркун, И.В. Шеститко и др.), так и зарубежных (Г.С. Альтшуллер, В.И. Андреев, А.В. Брушлинский, П.Ф. Каптерев, Ю.К. Кулюткин, И.И. Махмутов, А.И. Савенков, С. Френе, А.В. Хуторской, Р. Штайнер, П.К. Энгельмейер, В.С. Юркевич и др.) ученых. Цель эвристического обучения состоит в том, чтобы предоставить обучающимся возможность самим открывать (находить) знания при изучении буквально всех учебных предметов и, используя их, самостоятельно решать как образовательные, так и жизненные проблемы³. Эвристическое обучение, разрабатываемое в России и Беларуси, основано на следующих концептуальных подходах:

2. В.В. Давыдов (ред.), *Российская педагогическая энциклопедия*, т. 2, Сократ, БРЭ 1998, с. 357–58.

3. Н. А., Березовин, *Дидактика: история, теория, технологии: монография: в 2 ч.*, [б:] Н.А. Березовин, О.Л. Жук, Н.А. Цырельчук. – Минск : МГВРК, 2003. – Ч.1, с. 239–254; В.В. Краевский, *Научная работа по педагогике: вид крупным планом*, [б:] В.В. Краевский, Е.В. Бережнова, *Методология педагогики: новый этап*, М.: Академия, 2006, с. 249–327; А.В., Хуторской, *Современная дидактика : учеб. пособие*, М. : Высш.шк., 2007, с. 639.

- добавляемые обучающимся знания несут сугубо личностный смысл и характер;
- получаемый обучающимся научный (образовательный) продукт (проблема, идея, гипотеза, цель, задачи, проект и др.) с помощью педагога сопоставляется с аналогами, устоявшимися в науке;
- сопоставляемые с имеющимися в науке знаниями позволяет обучающимся переосмысливать, уточнять и совершенствовать собственный научный (образовательный) продукт;
- обучающиеся имеют право выбора форм и методов решения образовательных и учебно-исследовательских задач, способов контроля, рефлексии и самооценки своей деятельности⁴.

Суммирование

Анализ показывает, что все методики обучения и технологии обучения в большей или меньшей степени основаны на идеях и положениях эвристического обучения. При этом все эти методики и технологии имеют отличия от эвристического обучения (технология проблемного обучения, технология проектного обучения, игровые технологии, технология дидактического конструирования и др.). Покажем эти отличия, сравнивая проблемное и эвристическое обучение.

Эвристическое обучение используют ученые и учителя учреждений общего среднего образования Беларуси. Можно выделить несколько категорий учителей. Первая категория разрабатывает проблемные задания и ситуации по всем предметам учебного плана; вторая – способствует созданию обучающимися самостоятельных художественных произведений (рассказов, сочинений, сказок, сочинений); третья – ориентирует обучающихся на добывание знаний из многих наук (физики, химии, математики, биологии и др.) при изготовлении изделий из природных материалов (растений, деревьев, песка, глины, мела, соломки, льна и др.); четвертая – содействует получению новых знаний у обучающихся при их участии в учебно – исследовательской и инновационной деятельности.

4. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011. Raport z wyników GUS, Warszawa 2012, s. 64.

Среди методов, приемов и форм эвристического обучения учителя используют следующие: эвристический урок (урок творчества), эвристическое погружение, метод «вживания», смысловое видение, символическое видение, образное видение, придумывание, эвристические вопросы, гиперболизация, задачи и слова – загадки с целью пополнения словарного запаса, узнавания предметов, вещей, явлений и процессов (с использованием анаграмм, шарад, метаграмм, логогрифов, кроссвордов, чайнвордов, ребусов и др.).

Streszczenie

Szkolenie heurystyczne jako skuteczny sposób przygotowania studentów do stworzenia własnego produktu edukacyjnego

W artykule Autor omówił wykorzystanie szkoleń heurystycznych w procesie przygotowania studentów do stworzenia własnych produktów edukacyjnych. Scharakteryzował sokratejską ideę heurystycznego uczenia oraz wskazał na jej zastosowanie w budowaniu koncepcji heurystycznego uczenia się, opracowywanych w Rosji i na Białorusi.

Słowa kluczowe: Sokrates, heurystyka, kształcenie studentów.

Summary

Heuristic training as an effective way to prepare students to create their own educational product

In the article Author discusses the use of heuristic training in the process of preparing students to create their own educational products. He characterized the Socratic idea of heuristic learning and pointed to its application in building the concept of heuristic learning, developed in Russia and Belarus.

Keywords: Socrates, heuristics, student education.

Литература

- Андарало, А.И. Педагогическое исследование : методология, структура, содержание, [b:] А.И. Андарало, В.А. Листратенко, В.В. Четет, Минск: БГПУ, 2013.
- Березовин Н. А., *Дидактика: история, теория, технологии: монография: в 2 ч.*, [b:] Н.А. Березовин, О.Л. Жук, Н.А. Цырельчук. – Минск : МГВРК, 2003. – Ч.1.

- Давыдов В. В. (ред.), *Российская педагогическая энциклопедия, т. 2, Сократ*, БРЭ 1998, с. 357 – 358.
- Краевский В. В., *Научная работа по педагогике: вид крупным планом*, [в:] В.В. Краевский, Е.В. Бережнова, *Методология педагогики: новый этап*, М.: Академия, 2006.
- Хуторской А. В., *Современная дидактика : учеб.пособие*, М. : Высш.шк., 2007.
- Цыркун И.И., *Лидеры педагогической профессии: сценарии эффективной педагогической деятельности: учеб.-метод. пособие / И.И. Цыркун, Л.А. Козинец; под общ. ред. И.И. Цыркуна*, Минск: БГПУ, 2010.

Zatrudnienie wspomagane szansą na zwiększenie aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością intelektualną

Anna Lorens¹

Wstęp

Niepełnosprawność jest zjawiskiem, które nabiera coraz większego znaczenia dla funkcjonowania współczesnego społeczeństwa. Udział z niepełnosprawnościami w populacji globalnej w poszczególnych krajach sięga od kilkunastu procent do jednej piątej ogółu ludności (szacunki zależą przede wszystkim od zastosowanej definicji terminu „niepełnosprawność” oraz sposobu gromadzenia i klasyfikowania danych). Wielu autorów podkreśla, że osoby z niepełnosprawnościami to największa grupa mniejszościowa. W Polsce liczba osób z niepełnosprawnościami wynosi 3,1 mln, a udział osób z niepełnosprawnościami wśród ogółu ludności stanowi 8%, czyli jeden na 12 mieszkańców Polski posiadał orzeczenie o niepełnosprawności².

Jednym z rodzajów niepełnosprawności jest niepełnosprawność intelektualna. Niepełnosprawność intelektualna to pojęcie stosunkowo nowe, które pojawiło się wypierając stygmatyzujące i wartościujące określenia „niedorozwój umysłowy” czy „upośledzenie umysłowe”. Niepełnosprawność intelektualna charakteryzuje się przede wszystkim utrudnieniami w sferze percepcyjnej i poznawczej, powodując wolniejsze tempo uczenia się i opanowywania różnorodnych sprawności poznawczych i społecznych. Charakter niepełnosprawności intelektualnej i jej konsekwencji w funkcjonowaniu we wszystkich sferach życia, powoduje że osobom z tym rodzajem niepełnosprawności powinna być zapewniona odpowiednia do ich potrzeb i możliwości pomoc i specjalistyczne wsparcie na każdym etapie ich życia, w tym również w dostępie do zatrudnienia i utrzymania się w nim.

Od pacjenta do obywatela

W ostatnich latach zmienił się paradygmat w postrzeganiu osób z niepełnosprawnością, polegający na odchodzeniu od medycznego modelu postrzegania niepełnospraw-

1. Dr Anna Lorens, Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną **Koło w Krośnie**.

2. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011. Raport z wyników GUS, Warszawa 2012, s. 64.

ności na rzecz modelu społecznego, tym samym zmienił się wizerunek osób z niepełnosprawnościami z podopiecznego do pełnoprawnego uczestnika życia społecznego.

W modelu medycznym niepełnosprawność była rozumiana jako tragedia osobista, okrutne doświadczenie, co w konsekwencji doprowadziło do ustanowienia zdeteminowanego przez medycynę podejścia do niepełnosprawności. Problemy, na jakie napotykały osoby z niepełnosprawnościami, w modelu medycznym postrzegane były jako bezpośrednia konsekwencja ich choroby, czy uszkodzenia. Można stwierdzić, że model medyczny przyczynił się do „ukrycia” niepełnosprawności, ponieważ jego konsekwencją było umieszczanie osób z niepełnosprawnościami (pacjentów) w instytucjach zamkniętych. Głównymi działaniami skierowanymi do tej grupy były usprawnianie i pomoc, mające na celu dostosowanie osoby z niepełnosprawnością do funkcjonowania w sposób zgodny z panującymi normami społecznymi. Natomiast społeczne (systemowe) ujęcie niepełnosprawności akcentuje, że niepełnosprawność jest rezultatem barier na jakie człowiek napotyka w społeczeństwie. Zadaniem systemu wsparcia jest zatem eliminowanie, zmniejszanie i kompensowanie barier tak, aby każdej osobie umożliwić korzystanie z dóbr publicznych, respektując jednocześnie jej prawa i przywileje³.

Te zmiany zaowocowały również zmianą sytuacji osób z niepełnosprawnością intelektualną zarówno na świecie, jak i w Polsce. W przypadku osób z tym rodzajem niepełnosprawności zauważono, że poprawa jakości ich życia wpływa korzystnie na ich rozwój i zwiększa umiejętności życia w integracji. Ponadto, osoby te są znacznie rzadziej niż dawniej izolowane w ośrodkach zamkniętych (domach pomocy społecznej) na rzecz różnych środowiskowych form wsparcia tj. mieszkania chronione, mieszkania wspomagane, w których mają szansę na bardziej samodzielne, niezależne życie i realizację swoich potrzeb. I wreszcie, coraz częściej są postrzegane jako podmioty wolności i praw, przestają być oceniane wyłącznie przez pryzmat posiadanej niepełnosprawności.

Wielu autorów podkreśla, że pomimo tych zmian osoby z niepełnosprawnością intelektualną wciąż są usytuowane nie tylko na marginesie społeczeństwa, ale również na marginesie grupy samych osób z niepełnosprawnościami. Potwierdza to np. Monika Zima-Parjaszewska, pisząc, że „niepełnosprawność intelektualna jest obarczona największą liczbą mitów i stereotypów, nie mających nic wspólnego z rzeczywistymi cechami indywidualnymi osób nią dotkniętych. Mimo prezentowania możliwości

3. R. Piotrowicz, *Jakość życia w subiektywnej ocenie osób niepełnosprawnych intelektualnie jako podstawa konstruowania programów rehabilitacji społecznej*, „Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo” 2005, nr 2, s. 149-150.

i osiągnięć osób z niepełnosprawnością intelektualną, powszechnie panujące poglądy podkreślają, że «upośledzeni są głupi, nic nie rozumieją, niczego nie mogą się nauczyć», że «upośledzenie umysłowe prowadzi do przestępczości i ubóstwa», że «jest karą za grzechy kogoś z rodziny», że «upośledzeniem umysłowym można się zarazić»⁴.

Ta dyskryminacja i niechęć szczególnie jest zauważalna w zakresie zatrudnienia. Choć w Polsce powszechny jest trend zatrudniania osób z niepełnosprawnościami, to z perspektywy osób z niepełnosprawnością intelektualną praca wciąż należy do dóbr rzadkich. Trudną sytuację osób z niepełnosprawnością intelektualną w dostępie do zatrudnienia zauważa m.in. Elżbieta Zakrzewska-Manterys podkreślając, że osoby z niepełnosprawnością intelektualną „praktycznie nie istnieją na rynku pracy” w Polsce⁵. Stanowisko to znajduje potwierdzenie w wynikach badań przeprowadzonych przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON). W Raporcie z badań wpływu kierunku i poziomu wykształcenia na aktywność zawodową osób niepełnosprawnych czytamy, że dwie na trzy osoby z niepełnosprawnością intelektualną nigdy nie pracowało, a odsetek nigdy nie pracujących zwiększa się wraz ze stopniem niepełnosprawności intelektualnej⁶.

Niska aktywność zawodowa to problem całej populacji osób z niepełnosprawnościami. Z ostatniego raportu PFRON z 2017 r. uwzględniającego dane z IV kwartału 2016 r. wynika, że pod względem aktywności zawodowej populacja osób z niepełnosprawnością odbiega od ogółu ludności Polski. Ogromną większość grupy osób z niepełnosprawnością stanowią bierni zawodowo – to aż 81% w porównaniu do 42% wśród ogółu Polaków w wieku 15 i więcej lat, wskaźnik zatrudnienia wśród osób z niepełnosprawnością wynosił 14,1%, współczynnik aktywności zawodowej – 15,7%, zaś stopa bezrobocia wyniosła 10,3%⁷. Tego typu rozbieżność występuje także w skali całej Europy. Jak pisze Ewa Gier-

4. M. Zima-Parjaszewska, *Niepełnosprawność intelektualna jako przesłanka dyskryminacji*, Tekst opracowany na II seminarium specjalistyczne pt. Niepełnosprawność ruchowa i intelektualna, jako przesłanki dyskryminacji w ramach Specjalistycznej Szkoły Facylitacji Społecznej na rzecz Przeciwdziałania Dyskryminacji – poziom zaawansowany, Warszawa 2012, s. 3-4.

5. E. Zakrzewska-Manterys, *Wykształcenie a sytuacja zawodowa osób niepełnosprawnych*, [w:] E. Giermanowska (red.), *Młodzi niepełnosprawni o sobie. Rodzina, edukacja, praca*, Warszawa 2007, s. 63.

6. PFRON, *Badania wpływu kierunku i poziomu wykształcenia na aktywność zawodową osób niepełnosprawnych. Raport końcowy. Perspektywa osób z upośledzeniami umysłowymi*, Warszawa 2009, http://www.pfron.org.pl/portal/pl/70/77/Badania_i_analazy_PFRON.html, stan na dzień: 10.12.2014 r.

7. https://www.pfron.org.pl/fileadmin/Badania_i_analazy/Badanie_potrzeb_ON/Raport_koncowy_badanie_potrzeb_ON.pdf, pobrano 27.11.2017 r.

manowska, osoby z niepełnosprawnością są prawie dwukrotnie mniej aktywne, niż osoby sprawne, a ponad połowa niepełnosprawnych Europejczyków nie może wejść lub powrócić na rynek pracy. Polska należy do krajów o bardzo niskiej aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością, mimo wielu działań ustawodawczych i finansowych⁸. Ale najmniej aktywnych zawodowo stanowią osoby z niepełnosprawnością intelektualną.

Polski system wsparcia dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną

Praca jest dla każdego człowieka swoistą wartością, szansą na rozwój i zaspokojenie wielu ważnych potrzeb. Daje ona nie tylko korzyści finansowe, ale również umożliwia kontakty z otoczeniem, nawiązywanie relacji, przyjaźni. W przypadku osób z niepełnosprawnością intelektualną praca zawodowa jest ukoronowaniem długiego i żmudnego procesu rehabilitacji społecznej i zawodowej oraz elementem zapobiegającym wykluczeniu społecznemu. Podjęcie pracy oznacza dla nich polepszenie sytuacji bytowej, ale przede wszystkim zwiększenie poczucia własnej wartości oraz samooceny. Jest także szansą na rozwój osobowości, nawiązanie kontaktów międzyludzkich, a tym samym na godne i niezależne na miarę posiadanych ograniczeń życie. Stanowisko to potwierdza m.in. Beata Szluz podnosząc, że prowadzenie rehabilitacji zawodowej osób z niepełnosprawnością jest jednym z podstawowych warunków zachowania ich aktywności, zaś podjęcie przez nie pracy jest miarą efektywności procesu rehabilitacji. W jej ocenie, bierność zawodowa osób z niepełnosprawnością negatywnie wpływa na ich życie i wywołuje wiele konsekwencji somatycznych i psychologicznych⁹.

Po zakończonej edukacji dorosłe osoby z niepełnosprawnością intelektualną mogą podjąć zatrudnienie na otwartym lub chronionym rynku pracy lub skorzystać z form rehabilitacji i terapii dziennej. Z dostępnych źródeł wynika, że niewielka liczba dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną podejmuje zatrudnienie głównie w zakładach pracy chronionej lub zakładach aktywności zawodowej. Większość z tej grupy osób to osoby biernie zawodowo, będące uczestnikami warsztatów terapii zajęciowej lub innych form opieki środowiskowej np. środowiskowych domów samopomocy. W placówkach tych przebywają praktycznie bezterminowo. Długoletni pobyt w danej placówce nie

8. E. Giermanowska, *Niepełnosprawni jako pracownik i pracodawca*, [w:] E. Zakrzewska-Manterys, J. Niedbalski (red.), *Samodzielni – zaradni – niezależni, Ludzie niepełnosprawni w systemie polityki, pracy i edukacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, s. 73.

9. B. Szluz, *Problem pracy osób niepełnosprawnych*, „Saeculum Christianum” 12(2005), nr 2, s. 219.

stanowi stymulacji do nabywania nowych umiejętności oraz do pracy nad własnym rozwojem. Potwierdzeniem tego są np. wyniki Raportu z Badania Sytuacji Warsztatów Terapii Zajęciowej w 2014 r. realizowanego przez firmę Laboratorium Badań Społecznych sp. z o.o. na zlecenie PFRON¹⁰, z którego wynika jednoznacznie, że warsztaty terapii zajęciowej nie realizują podstawowych zadań wobec osób z niepełnosprawnością, czy z raportu „Zakłady Aktywności Zawodowej w 2013 r.” PFRON, WRP, Dział Analiz i Ewaluacji¹¹, powtórzony w roku 2017 niestety z tymi samymi wnioskami, z których wynika że zakłady aktywności zawodowej nie przygotowują swoich pracowników z niepełnosprawnością do podjęcia zatrudnienia poza zakładem.

W Europie, ze względu na trudności uzyskania pracy i adaptacji pracowników z niepełnosprawnością intelektualną w zakładach pracy, utworzono koncepcję zatrudnienia wspomagane. Ta forma wsparcia w zatrudnieniu została wprowadzona praktycznie we wszystkich krajach starej Unii Europejskiej i stopniowo zaczęła przenikać także do innych krajów, np. Słowenia, Słowacja, Czechy, Polska. Zatrudnienie wspomagane powstało jako alternatywna forma do zatrudnienia osób z niepełnosprawnością intelektualną w specjalnych zakładach pracy, które nadal stanowią formę izolacji, a nie inkluzji społecznej.

Czym jest zatrudnienie wspomagane?

Ta metoda została stworzona dla ludzi uznawanych powszechnie za niezdolnych do „prawdziwej pracy”. Koncepcję zatrudnienia wspomagane zapoczątkowano i wprowadzono w życie w Stanach Zjednoczonych na początku lat 80. XX wieku. Początek zatrudnieniu wspomagane dała oświata wspierana. Zatrudnienie wspomagane rozwinęło się właśnie na bazie metody „szkolenia poprzez pracę” osób z niepełnosprawnością intelektualną, z uwzględnieniem ich indywidualnych potrzeb. W 1970 r. amerykański terapeuta Mark Gold opracował behawioralną strategię nauczania (kształcenie systematyczne jako nauka w sytuacjach prawdziwych) i sformułował koncepcję job coachingu. Mark Gold był jedną z osób, które zapoczątkowały temat nowych strategii w zatrudnianiu osób z niepełnosprawnością. Zajmował się ludźmi, którzy byli uznani za niezdolnych do jakiegokolwiek pracy. Nauczył ich jednak np. montować

10. Raport końcowy z badania. Badanie sytuacji warsztatów terapii zajęciowej, 2014 <http://www.pfron.org.pl/pl/publikacje/badania-i-analizy-pfro/77,Badania-i-analizy-PFRON.html>, pobrano: 11.10.2014 r.

11. PFRON, Informacja z badania – Zakłady Aktywności Zawodowej w 2013 r., www.pfron.org.pl/download/1/3431/zaz2013.pdf, pobrano: 14.03.2015 r.

hamulce w rowerach. A jeśli nie był w stanie przekazać im wiedzy w jeden sposób, to szukał innych możliwości, bardziej praktycznych. Wysnuł wniosek, że osoby te nie uczą się i nie pracują, ponieważ sposoby przekazywania im wiedzy są niewłaściwe, niedostosowane do ich możliwości przyswajania. Podkreślił również, że systematyczne szkolenia i wsparcie, jakie otrzymywali w rzeczywistych miejscach pracy sprawiło, że rozwijali i poszerzali swoje umiejętności, podejmowali „normalną” pracę¹².

Według definicji Światowego Stowarzyszenia Zatrudnienia Wspomaganego (WASE) zatrudnienie wspomagane, to praca zarobkowa w zintegrowanym środowisku na otwartym rynku pracy, przy zapewnieniu pracownikowi z niepełnosprawnością stałego wspomaganie. Przez pracę zarobkową należy rozumieć „taką samą zapłatę za taką samą pracę jak w przypadku pracownika pełnosprawnego”¹³. Natomiast Europejska Unia Zatrudnienia Wspomaganego (EUSE) definiuje zatrudnienie wspomagane jako: „Dostarczanie wsparcia osobom z niepełnosprawnością oraz innym grupom osób wykluczonych, mającego na celu zapewnienie im i utrzymanie płatnego zatrudnienia na otwartym rynku pracy”¹⁴.

Tradycyjne zatrudnianie działa według zasady: „wyszkolić – zatrudnić”. Model job coaching oparty jest na zmianie podejścia na triadę: „zatrudnić-wyszkolić-utrzymać”.

Zatrudnienie wspomagane zakłada, że osoby z każdym rodzajem niepełnosprawności mogą pracować. Ewentualne trudności w adaptacji osoby z niepełnosprawnością do miejsca pracy oraz pracodawcy do pracownika rozwiązuje trener pracy. Celem tej metody wspierania jest uzyskanie samodzielności przyszłego pracownika. Metoda pozwala na umieszczanie osób o największych trudnościach ze znalezieniem i utrzymaniem się w zatrudnieniu na otwartym rynku pracy zgodnie z indywidualnymi predyspozycjami danej osoby¹⁵.

Zatrudnienie wspomagane to wymierna pomoc dla osób z niepełnosprawnościami, umożliwiająca im realizację indywidualnych potrzeb, ale też pomoc dla pracodawców, którzy otrzymują kompetentnych pracowników. Stanowi więc zrównoważoną metodę ustalania relacji pomiędzy dobrem pracownika, a dobrem pracodawcy, jak również kompleksowy instrument wspierania aktywności zawodowej osób z niepełnosprawno-

12. Ch. Lunch, *Wykład o zatrudnieniu wspomaganym*, Warszawa 2007, s. 26-27.

13. T. Majewski, *Zatrudnienie wspomagane osób niepełnosprawnych*, Warszawa 2006, s. 15.

14. Europejska Unia Zatrudnienia Wspomaganego (EUSE), *Broszura informacyjna i standardy jakości*, Warszawa 2013, s. 16.

15. R. Dziurła, T. Majewski, M. Zaorska, T. Milewski, T. Łożyński, *Materiały uzupełniające. Zatrudnienie wspomagane-prawdziwa praca*, (red.) R. Dziurła, Warszawa 2014, s. 12.

ścią, którego założenia bazują na jednostkowym i podmiotowym podejściu do osoby, akcentując jej potencjał i minimalizując ograniczenia spowodowane jej trudnościami (dobieranie miejsca pracy do osoby, a nie osoby do miejsca pracy)¹⁶.

W Europie i na świecie zatrudnienie wspomaganie uznane jest za najskuteczniejszą metodę wspierania osób z niepełnosprawnością w zdobyciu i utrzymaniu płatnego zatrudnienia. Cechuje ją wysoki poziom zatrudnialności – 40-50% osób z niepełnosprawnością objętych tą formą wsparcia znajduje zatrudnienie i utrzymuje się w pracy. Forma zatrudnienia wspomaganego różni się od innych modeli rehabilitacji i zatrudnienia osób z niepełnosprawnością tym, że doprowadza wprost do zatrudnienia, zapewnia szkolenie w trakcie wykonywania pracy, na konkretnym, realnym stanowisku pracy i wspomaga danego pracownika tak długo, jak jest to konieczne.

Założenia zatrudnienia wspomaganego korespondują z Konwencją ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych, która podkreśla poszanowanie godności osobistej oraz autonomii, jak również swobody wyborów.

Polskie doświadczenia w zakresie zatrudnienia wspomaganego

Zatrudnienie wspomaganie nie jest w Polsce uregulowane ustawowo. Nie ma też wytycznych czy wskazań jakie osoby mogą korzystać z tego rozwiązania, ale przyjmuje się, że odnosi się ono do osób, którym ze względu na rodzaj i stopień niepełnosprawności najtrudniej jest znaleźć i utrzymać zatrudnienie. Od blisko 15 lat, wdrażaniem tego modelu rehabilitacji zawodowej osób z niepełnosprawnością intelektualną, zajmują się dwie organizacje pozarządowe, tj. Wrocławski Sejmik Osób Niepełnosprawnych oraz Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną (dawniej Polskiego Stowarzyszenia na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym). Na ich doświadczeniach i wypracowanych narzędziach opierają się inne projekty realizowane przez organizacje pozarządowe dla osób z innymi rodzajami niepełnosprawności, np. Polski Związek Głuchych, Polski Związek Niewidomych¹⁷. Korzy-

16. W. Dykcik, *Przygotowanie zawodowe i zatrudnienie osób niepełnosprawnych jako problem jednostkowy i społeczny*, [w:] T. Żółkowska, I. Ramik-Mażewska (red.), *Pedagogika specjalna – koncepcje i rzeczywistość*, t. IV: *Wielowymiarowość edukacji i rehabilitacji osób z niepełnosprawnością*, Szczecin 2009, s. 13-35.

17. B. Cytowska, A. Wołowicz-Ruszkowska, *Trener Pracy. Dokument uwzględniający wiedzę zastaną na temat funkcjonowania trenera pracy, na podstawie polskich i zagranicznych opracowań*, Warszawa 2013, s. 43.

stając z doświadczeń innych krajów organizacje pozarządowe włożyły dużo wysiłku w przetestowanie modelu zatrudnienia wspomagane, szczegółowe określenie roli i zadań trenera pracy, wypracowanie narzędzi diagnostycznych oraz szczegółowej diagnozy potrzeb dla osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności, a tym samym dobór właściwych form i metod pracy aktywizującej. Równie cenne jest wypracowanie systemu rekrutacji trenerów pracy oraz zakresu ich szkoleń.

Niestety, ta forma wspierania w zakresie aktywizacji zawodowej jest realizowana wyłącznie w ramach projektów współfinansowanych ze środków PFRON lub środków unijnych. Rozwiązania projektowe nie gwarantują stabilności i ciągłości wsparcia. Często po zakończeniu projektu osoby wspierane tracą wsparcie, a tym samym zatrudnienie, a organizacje pozarządowe tracą wyszkolonych trenerów pracy.

Proces przygotowania do zatrudnienia osoby z niepełnosprawnością jest szczególnie trudny w przypadku osób z głębszym stopniem niepełnosprawności – ze znacznym i umiarkowanym. Osoby te potrzebują bowiem wsparcia i pomocy na wszystkich etapach rehabilitacji zawodowej, począwszy od przygotowania do pracy, uzyskania pracy i adaptacji społeczno-zawodowej w zakładzie pracy w początkowym okresie zatrudnienia. Wiele osób nawet z głębszymi niepełnosprawnościami może i chce pracować, a tym samym wносить swój wkład w rozwój społeczeństwa. Przykładem mogą być właśnie osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym, które z racji posiadanych ograniczeń nie są w stanie w pełni opanować zawodu, jednakże mogą zdobyć jakąś umiejętność wchodzącą w zakres prostego zawodu lub nauczyć się wykonywania pojedynczych czynności, przydatnych na stanowisku pracy¹⁸. Natomiast przy zapewnieniu im umiejętnego wsparcia są zdolne opanować nie tylko proste, ale też bardziej złożone czynności wiążące się z konkretnym zawodem i pracować¹⁹.

Właśnie w ramach zatrudnienia wspomagane osoby z niepełnosprawnością intelektualną mogą pracować w „zwykłym” otoczeniu i być traktowane na równi

-
18. T. Serafin, *Kształcenie ponadgimnazjalne uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym – regulacje prawne, rozwiązania organizacyjne i metodyczne*, [w:] M. Piszczek (red.), *Aktywizacja zawodowa uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu znacznym i umiarkowanym*, Warszawa 2003, s. 31.
 19. T. Starzyńska, *Przysposobienie do pracy młodzieży z głębszym upośledzeniem umysłowym*, [w:] Cz. Kossakowski, M. Zaorska (red.), *Dziecko o specjalnych potrzebach edukacyjnych*, Toruń 2000, s. 163-165.

z pracownikami sprawnymi. W pracy stawiane im są takie same wymagania, jak wobec każdej innej osoby wykonującej podobne zadania. Wykonywanie pracy na takich zasadach daje każdej osobie z niepełnosprawnością satysfakcję, wzrost poczucia własnej wartości, jest również szansą na godne i niezależne życie. Często również zatrudnienie jest bodźcem do indywidualnego rozwoju.

Niezbędne jest wprowadzenie zatrudnienia wspomaganego w nurt obowiązującego prawa, a tym samym przyjęcie rozwiązań systemowych w zakresie polityki zatrudniania osób z niepełnosprawnością, umożliwiających ich włączenie w życie społeczne. Należy zwrócić uwagę, że aktualne formy rehabilitacji społecznej i zawodowej nie są efektywne w przypadku osób z niepełnosprawnością mających szczególne problemy w dostępie do rynku pracy. Bogate doświadczenia krajów UE oraz dorobek rodzimych organizacji pozarządowych wskazują na wyjątkową skuteczność zatrudnienia wspomaganego.

Podsumowanie

W przypadku osób z niepełnosprawnością aktywność zawodowa ma szczególne znaczenie i niejednokrotnie stanowi ukoronowanie długiego i żmudnego procesu rehabilitacji. Jest najskuteczniejszą formą zmierzającą do osiągnięcia przez osoby z niepełnosprawnością jak największego stopnia samodzielności i niezależności, a także uczestnictwa w życiu społecznym. Praktycznie każda osoba z niepełnosprawnością może podjąć zatrudnienie, potrzebna jest tylko analiza posiadanych przez nią możliwości i umiejętności oraz dopasowanie ich do odpowiedniego rodzaju zatrudnienia.

Wprowadzenie zatrudnienia wspomaganego do polskiego systemu prawnego zapewni stabilność w realizacji tej formy aktywizacji. Stabilne prawo i długofalowość działań bezpośrednio przyczyni się do poprawy sytuacji życiowej osób z niepełnosprawnością intelektualną, zwiększy ich aktywność zawodową oraz usprawni dotychczas funkcjonujące formy aktywizacji zawodowej.

Streszczenie

Zatrudnienie wspomagane szansą na zwiększenie aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością intelektualną

Celem artykułu jest ukazanie potrzeby zmiany systemu wspierania osób z niepełnosprawnością o szczególnych potrzebach w dostępie do rynku pracy. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną, tak samo jak osoby sprawne, podejmują rozmaite życiowe przedsięwzięcia. Odnalezienie własnego miejsca w obszarze pracy zawodowej

jest jednym z najważniejszych celów każdego człowieka. Podjęcie i utrzymanie zatrudnienia to jeden z kluczowych czynników rehabilitacji zawodowej i aktywizowania osób z niepełnosprawnością intelektualną. Zatrudnienie osób z niepełnosprawnością intelektualną jest problemem niełatwym, ale doświadczenia polskich organizacji pozarządowych wskazują, że duże nadzieje dla tej grupy osób stwarza właśnie zatrudnienie wspomagane. Dlatego niezbędne jest przyjęcie systemowych rozwiązań mających na celu wprowadzenie zatrudnienia wspomagane do polskiego systemu wspierania osób z niepełnosprawnością.

Słowa kluczowe: osoby z niepełnosprawnością intelektualną, organizacja pozarządowa, zatrudnienie wspomagane, trener pracy, rehabilitacja zawodowa.

Summary

Supported employment as a chance to increase the professional activity of people with intellectual disabilities

This article aims to show the need to change the system of supporting people with disabilities and special needs in accessing the labor market. People with intellectual disabilities, as well as people with no disabilities undertake many important actions. Finding their own place in

a professional area is one of the most crucial objectives of every human being. Taking up employment and maintaining it are among the principal elements of vocational rehabilitation and professional activation of people with intellectual disabilities. Employing people with intellectual disabilities is not an easy issue but the experience of Polish non-governmental organizations indicates that supported employment holds high hopes for this group of people. It is therefore necessary to adopt systemic solutions aimed at implementing supported employment into Polish system of support for people with disabilities.

Keywords: people with intellectual disability, non-governmental organization, supported employment, the Job Coach Project, vocational rehabilitation.

Bibliografia

Literatura

- Cytowska B., Wołowicz-Ruszkowska A., *Trener Pracy. Dokument uwzględniający wiedzę zastaną na temat funkcjonowania trenera pracy, na podstawie polskich i zagranicznych opracowań*, Warszawa 2013.

- Dykciak W., *Przygotowanie zawodowe i zatrudnienie osób niepełnosprawnych jako problem jednostkowy i społeczny*, [w:] T. Żółkowska, I. Ramik-Mażewska (red.), *Pedagogika specjalna – koncepcje i rzeczywistość*, t. IV: *Wielowymiarowość edukacji i rehabilitacji osób z niepełnosprawnością*, Szczecin 2009.
- Dziurla R., Majewski T., Zaorska M., Milewski T., Łożyński T., *Materiały uzupełniające. Zatrudnienie wspomagane-prawdziwa praca*, (red.) R. Dziurla, Warszawa 2014.
- Europejska Unia Zatrudnienia Wspomaganego (EUSE), *Broszura informacyjna i standardy jakości*, Warszawa 2013.
- Giermanowska E., *Niepełnosprawny jako pracownik i pracodawca*, [w:] E. Zakrzewska-Manterys, J. Niedbalski (red.), *Samodzielni – zaradni – niezależni, Ludzie niepełnosprawni w systemie polityki, pracy i edukacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016.
- Lunch Ch., *Wykład o zatrudnieniu wspomagany*, Warszawa 2007.
- Majewski T., *Zatrudnienie wspomagane osób niepełnosprawnych*, Warszawa 2006.
- Piotrowicz R., *Jakość życia w subiektywnej ocenie osób niepełnosprawnych intelektualnie jako podstawa konstruowania programów rehabilitacji społecznej*, „Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo” 2005, Nr 2.
- Serafin T., *Kształcenie ponadgimnazjalne uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym – regulacje prawne, rozwiązania organizacyjne i metodyczne*, [w:] M. Piszczek (red.), *Aktywizacja zawodowa uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu znacznym i umiarkowanym*, Warszawa 2003.
- Starzyńska T., *Przysposobienie do pracy młodzieży z głębszym upośledzeniem umysłowym*, [w:] Cz. Kossakowski, M. Zaorska (red.), *Dziecko o specjalnych potrzebach edukacyjnych*, Toruń 2000.
- Szluz B., *Problem pracy osób niepełnosprawnych*, Saeculum Christianum 12(2005), nr 2.
- Zakrzewska-Manterys E., *Wyszkolenie a sytuacja zawodowa osób niepełnosprawnych*, [w:] E. Giermanowska (red.), *Młodzi niepełnosprawni o sobie. Rodzina, edukacja, praca*, Warszawa 2007.
- Zima-Parjaszewska M., *Niepełnosprawność intelektualna jako przesłanka dyskryminacji*, Tekst opracowany na II seminarium specjalistyczne pt. Niepełnosprawność ruchowa i intelektualna, jako przesłanki dyskryminacji w ramach Specjalistycznej Szkoły Facylitacji Społecznej na rzecz Przeciwdziałania Dyskryminacji – poziom zaawansowany, Warszawa 2012.

Strony WEB

- https://www.pfron.org.pl/fileadmin/Badania_i_analizy/Badanie_potrzeb_ON/Raport_koncowy_badanie_potrzeb_ON.pdf, pobrano 27.11.2017 r.
- Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011. Raport z wyników GUS, Warszawa 2012, <https://stat.gov.pl/spisy-powszechne/nsp-2011/nsp-2011-wyniki-wstepne/narodowy-spis-powszechny-ludnosci-i-mieszkan-2011-raport-z-wynikow,2,1.html>, pobrano 27.11.2017r.
- PFRON, Badania wpływu kierunku i poziomu wykształcenia na aktywność zawodową osób niepełnosprawnych. Raport końcowy. Perspektywa osób z upośledzeniami umysłowymi, Warszawa 2009, http://www.pfron.org.pl/portal/pl/70/77/Badania_i_analizy_PFRON.html, pobrano: 10.12.2014 r.
- PFRON, Informacja z badania – Zakłady Aktywności Zawodowej w 2013 r., www.pfron.org.pl/download/1/3431/zaz2013.pdf, pobrano : 14.03.2015 r.
- Raport końcowy z badania. Badanie sytuacji warsztatów terapii zajęciowej, 2014 <http://www.pfron.org.pl/pl/publikacje/badania-i-analizy-pfro/77,Badania-i-analzy-PFRON.html>, pobrano: 11.10.2014 r.

Spółeczna odpowiedzialność biznesu we współczesnej Polsce

Joanna Lipowska¹

Wprowadzenie

Można wyróżnić dwa oblicza patriotyzmu, które wiążą się z działaniem przedsiębiorstw, biznesem oraz ekonomią. Z *patriotyzmem ekonomicznym* mamy do czynienia wszędzie tam, gdzie podejmowane są decyzje o szeroko rozumianym charakterze ekonomicznym (sprzedaż, kupno, wymiana, kooperacja itd.). Jeśli decyzje te świadomie i z rozmysłem uwzględniają element pozytywnego wpływu podejmowanego działania na środowisko społeczno-kulturowo-przyrodnicze (kraj, społeczność, wspólnotę etniczno-kulturową), z którym decydent się identyfikuje, to w działaniu tym zachodzi zjawisko *patriotyzmu ekonomicznego*. Zatem patriotyzm ekonomiczny to podejmowanie świadomych decyzji ekonomicznych z uwzględnieniem pozytywnego wpływu tych wyborów na wspólnotę, z którą dany podmiot się identyfikuje. Patriotyzm gospodarczy natomiast to wysiłki podejmowane przez przedsiębiorstwa w celu zwiększenia synergii pomiędzy krajowymi podmiotami gospodarczymi. Patriotyzm gospodarczy ma również wymiar polityczny, ponieważ ma za zadanie przynieść pozytywne efekty społeczeństwu, krajowi i regionowi, którego dotyczą podejmowane działania². Z tym drugim pojęciem często mylone jest pojęcie *patriotyzmu konsumenckiego*. Ten rodzaj patriotyzmu polega z kolei na świadomej postawie konsumenta nakierowanej na preferowanie podczas zakupów towarów i usług, których produkcja, promocja i związany z nimi obieg pieniędzy dotyczy kraju, wspólnoty czy kultury, z którą utożsamia się konsument.

Oba typy patriotyzmu, ekonomiczny i gospodarczy mogą być zaliczone do działań z zakresu CSR (*corporate social responsibility*), czyli ostatnio coraz bardziej popularnej *społecznej odpowiedzialności biznesu*. W niniejszym artykule zostaną przedstawione zagadnienia związane ze *społeczną odpowiedzialnością biznesu* – CSR, a także przedstawione zostaną przykłady takich działań w polskich przedsiębiorstwach.

1. Dr Joanna Lipowska, Personnel Profile, Poznań.

2. *Patriotyzm ekonomiczny, gospodarczy, konsumencki - terminologia, czyli o co tu chodzi*, <http://patriotyzmekonomiczny.pl/kategoria/idee/>, pobrano 25.01.2018 r.

CSR – społeczna odpowiedzialność biznesu

Pojęcie *społeczna odpowiedzialność biznesu* – „corporate social responsibility” (CSR) pojawiło się na przełomie lat 70. i 80. w Stanach Zjednoczonych oraz w Wielkiej Brytanii, za rządów Ronalda Reagana oraz Margaret Thatcher. Działania z zakresu CSR najbardziej rozwinęły się w gospodarce amerykańskiej i miały na celu łagodzenie nierówności społecznych oraz przywrócenie równowagi pomiędzy pracą a życiem osobistym w związku z coraz dłuższym czasem pracy i większą jej intensywnością³. Inne istotne okoliczności gospodarcze, które miały wpływ na rozwój CRS, to powstawanie firm z krajów gospodarczo rozwiniętych w krajach słabo uprzemysłowionych. Wraz z dokonującymi się przemianami gospodarczymi, społeczna odpowiedzialność biznesu nabierała znaczenia i zmieniał się jej charakter. Na początku CSR związana była z działaniami finantropijnymi. Obecnie natomiast wiąże się z dobrowolną odpowiedzialnością dla wspólnego dobra⁴.

Firmy, które realizują ideę społecznej odpowiedzialności realizując własne cele biznesowe, mają także na względzie dobro pracowników, klientów, społeczności lokalnych, czyli wszelkich interesariuszy, z którymi wiążą je relacje biznesowe⁵. Każda większa firma poprzez swoje działania wywiera bezpośredni lub pośredni wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy regionu czy kraju, wpływa na jakość nie tylko pracy, ale też życie swoich pracowników, jej działania dotyczą społeczności lokalnych lub społeczeństwa. Firmy społecznie odpowiedzialne starają się, aby ten wpływ był pozytywny, aby poprzez podejmowane działania CSR rozwiązywane były istotne społecznie problemy⁶. Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw, czy też społeczna odpowiedzialność biznesu, oznacza, zatem, że firmy prowadzą interesy w sposób etyczny z uwzględnieniem społecznych, środowiskowych i ekonomicznych skutków swoich działań. Działania z zakresu CSR mają istotny wpływ na budowanie wizerunku firmy, jako pracodawcy. Są bardzo istotnym elementem strategii *employer branding*. Niektóre firmy podejmują działania z zakresu *społecznej odpowiedzialności* (CSR) głównie po to, aby kształtować odpowiednio swój wizerunek wśród potencjalnych pracowników oraz odbiorców – klientów i partnerów biznesowych. Jednak są też

3. S. Borkowska, CSR – wyzwaniem dla zarządzania zasobami ludzkimi: *podjęcie unijne*, „Zarządzanie zasobami ludzkimi” 2005, nr 6, s. 10.

4. M. Sznajder, *Korzyści z wdrożenia koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu (z uwzględnieniem koncepcji interesariuszy)*, „Ekonomia i Zarządzanie” 2013, nr 5(2), s. 195.

5. S. Borkowska, CSR – wyzwaniem..., s. 10

6. M. Sznajder, *Korzyści...*, s. 195.

firmy, które kierując się zasadami CSR podejmują działania, które służą jakiemuś dobru społecznemu, nawet, jeśli nie leżą w interesie firmy i nie są wymagane przez prawo⁷. Społeczna odpowiedzialność biznesu – CSR, choć jest wykorzystywana przez firmy, jako jedna z wielu metod kształtowania wizerunku firmy, jako pracodawcy, przede wszystkim odnosi się do etycznych skutków jego działań, a nie do celów marketingowych, na których skupia się *employer branding*. Warto jednak zauważyć, że to właśnie dzięki znaczeniu społecznej odpowiedzialności biznesu dla kształtowania wizerunku pracodawcy, rozwinęły się działania z zakresu CSR. Rosnąca globalna konkurencja oraz wzrost niepewności funkcjonowania organizacji, spowodował, że przewagę biznesową, wzrost efektywności organizacji można obecnie osiągnąć dzięki wzrostowi zaangażowania pracowników. Owo zaangażowanie jest natomiast zależne od tego czy pracownicy postrzegają swojego pracodawcę, jako firmę społecznie odpowiedzialną, dbającą o społeczności lokalne, ale też o równowagę pomiędzy pracą a życiem osobistym swoich pracowników⁸.

S. Borkowska (2005) zauważa, że w walce konkurencyjnej, coraz więcej zależy od interesariuszy danej firmy: klientów, banków, organizacji pozarządowych, akcjonariuszy, społeczności, władz lokalnych. W związku z tym firmy przechodzą od podejmowania działań społecznie odpowiedzialnych typu *after profit obligation* (zobowiązanie po osiągnięciu zysku) do działań *before profit obligation* (zobowiązanie przed osiągnięciem zysku)⁹. Działania z zakresu społecznej odpowiedzialności biznesu prowadzone są, zatem jako stały element strategii organizacji, a nie tylko jednostkowe działanie charytatywne, jak miało to miejsce jeszcze kilka lat temu.

Zaangażowanie przedsiębiorstwa w działanie z zakresu CSR może mieć miejsce w jednym z czterech zakresów działalności przedsiębiorstwa:

- podstawowa działalność gospodarcza,
- przedsięwzięcia komercyjne wspierające sukces ekonomiczny,
- inicjatywy społeczne na rzecz społeczności lokalnej,
- działalność filantropijna¹⁰.

7. K. Szczepański, *Kształtowanie wizerunku (employer branding) jako sposób zwiększenia atrakcyjności pracodawcy w warunkach polskich*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej Organizacja i Zarządzanie” 2013, nr 61, s. 165.

8. S. Borkowska, *CSR – wyzwaniem...*, s. 11

9. Tamże.

10. Z. Wysocka, J. Witkowska, *Społeczna odpowiedzialność biznesu*, [w:] *Zrównoważony rozwój, wybrane aspekty makro i mikroekonomiczne*, Łódź 2013, s. 126.

Do CSR można zaliczyć działania z zakresu odpowiedzialności prospołecznej, ekonomicznej oraz ekologicznej. W poniższej tabeli zostaną przedstawione ogólne tematy działań podejmowanych przez firmy, które można zaliczyć do tych trzech rodzajów działań CSR.

Tabela 1. Działania z zakresu społecznej odpowiedzialności biznesu – CSR

Zakres odpowiedzialności społecznej organizacji		Kierunki możliwych działań w ramach CSR
Prospołeczna	Względem pracownika	<ul style="list-style-type: none"> – Organizacja i warunki pracy – Sposób wynagradzania – Kształtowanie partnerskich stosunków pracy – Styl zarządzania – Komunikacja – Inwestycja w kapitał ludzki (wiedza, umiejętności, zdrowie) – Równowaga m. pracą a życiem osobistym – Pomoc pracownikom w trudnych sytuacjach życiowych i rodzinnych
	Względem społeczności lokalnej	<ul style="list-style-type: none"> – Sponsorowanie i filantropia na rzecz: – Poprawy zdrowia – Bezpieczeństwa – Edukacji – Wzmacniania integracji społecznej – Wspierania rozwoju kultury – Inwestowanie i tworzenie nowych miejsc pracy
Ekonomiczna		<ul style="list-style-type: none"> – Budowa zaufania do organizacji i dbałość o reputację poprzez: – Etyczne postępowanie względem akcjonariuszy i klientów – Dobre relacje z klientami – Należyłą jakość produktów i usług

Zakres odpowiedzialności społecznej organizacji	Kierunki możliwych działań w ramach CSR
Ekologiczna	<ul style="list-style-type: none"> – Odpowiedzialność za środowisko naturalne: – Prewencyjne podejście do środowiska naturalnego. – Podejmowanie inicjatyw mających na celu promowanie postaw odpowiedzialności ekologicznej. – Stosowanie i rozpowszechnianie przyjaznych środowisku technologii.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie S. Borkowska, *CSR – wyzwaniem dla zarządzania zasobami ludzkimi: podejście unijne*, „Zarządzanie zasobami ludzkimi” 2005, nr 6, s. 12-13 oraz Z. Wysokińska, J. Witkowska, *Społeczna odpowiedzialność biznesu*, [w:] *Zrównoważony rozwój, wybrane aspekty makro i mikroekonomiczne*, Łódź 2013, s. 95-165.

Z badań wnika, że jeszcze 15 lat temu działania z zakresu CSR były w Polsce bardzo słabo rozwinięte. W 2003 r. Polska zajmowała 40 miejsce na 51 krajów biorących udział w badaniu pod względem *Responsible Competitiveness Index*¹¹.

Społeczna odpowiedzialność biznesu, choć nadal jest dobrowolnym zobowiązaniem i działaniem przedsiębiorstw, została ujęta w różnych normach i zapisach europejskich oraz międzynarodowych. Międzynarodowa Norma ISO 26000 *Guidance on Social Responsibility* z 2010 r., określa społeczną odpowiedzialność biznesu, jako „odpowiedzialność organizacji za wpływ jej decyzji i działań na społeczeństwo i środowisko przyrodnicze, poprzez zachowanie przejrzystych i etycznych zachowań, które przyczyniają się do zrównoważonego rozwoju, w tym zdrowia i dobrobytu społecznego”. Właśnie ta definicja została przyjęta w dokumencie polskiego Ministerstwa Gospodarki przygotowanym w ramach Krajowego Programu Reform – Europa 2020. Z kolei Światowa Rada Biznesu do spraw Zrównoważonego Rozwoju definiuje CSR, jako „zobowiązanie biznesu do etycznego zachowania i przyczynianie się do rozwoju gospodarczego, przy jednoczesnej poprawie, jakości życia pracowników i ich rodzin oraz społeczności lokalnej i całego społeczeństwa”¹². W 2001 r. Komisja Europejska ogłosiła swoje stanowisko

11. S. Borkowska, *CSR – wyzwaniem...*, s. 16.

12. M. Sznajder, *Korzyści...*, s.195-196.

na temat społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw w dokumencie Green Paper on Corporate Social Responsibility (Zielona Księga). Dokument ten systematyzuje ideę odpowiedzialności społecznej na poziomie europejskim. Zielona Księga opisuje zakres odpowiedzialności społecznej w wymiarze wewnętrznym, wobec pracowników i innych interesariuszy wewnętrznych i zewnętrznym.

Z. Wysokińska i J. Witkowska wyróżniają 6 podstawowych cech, które muszą być obecne, aby dane działanie można było zaliczyć do społecznej odpowiedzialności biznesu (CSR)¹³:

- 1) dobrowolny charakter,
- 2) koncentracja na zarządzaniu efektami zewnętrznymi, które powstają w wyniku dostarczania produktów lub usług przez firmy,
- 3) zorientowanie na inne grupy społeczne niż biznes,
- 4) potrzeba włączenia społecznej, środowiskowej i ekonomicznej odpowiedzialności do rutynowej działalności i procesu podejmowania decyzji,
- 5) zakorzenienie w praktyce, jak i w systemie wartości firmy,
- 6) wyjście poza filantropię, koncentracja na operacyjnych i zaplanowanych długofalowych działaniach.

Te same autorki prezentują obecną w literaturze ekonomicznej dyskusję głosów krytycznych, przeciwnych angażowaniu się przedsiębiorstw w CSR¹⁴. M. Friedman twierdzi, że korporacja jest instytucją ekonomiczną i nie działa z pobudek moralnych, zatem nakładanie na menedżerów i przedsiębiorców obowiązków społecznych jest błędem. Zdaniem D. Hendersona działania CSR, choć atrakcyjne, oparte są na fałszywych przesłankach i ostatecznie mogą stanowić zagrożenie dla gospodarki rynkowej. Inni przeciwnicy CSR argumentują, że środki przeznaczone na te cele zmniejszają efektywność przedsiębiorstwa poprzez przeznaczanie kapitału potrzebnego organizacji na potrzeby społeczne. W końcu są też tacy przeciwnicy CSR, którzy uważają, że społeczne zaangażowanie biznesu zwiększa władzę i wpływy biznesu, podczas gdy współczesny biznes ma już wystarczająco mocną pozycję i władzę w społeczeństwie i nie jest potrzebne ich dalsze zwiększanie.

Zwolennicy CSR wymieniają cztery powody, dla których przedsiębiorstwa powinny angażować się w działania społecznie odpowiedzialne:

- zobowiązania moralne,
- zrównoważony rozwój,

13. Z. Wysokińska, J. Witkowska, *Społeczna...*, s. 99.

14. Tamże, s.101-102.

- społeczną licencje na działanie,
- reputację.

CSR można prowadzić, jako działania taktyczne i strategiczne, formalne oraz nieformalne. *Taktyczna społeczna odpowiedzialność biznesu* to transakcyjna działalność o krótkim czasowym horyzoncie i angażująca mało organizacyjnych zasobów firmy. *Strategiczna społeczna odpowiedzialność* obejmuje z kolei aktywności o długim horyzoncie czasowym, angażując duże zasoby, a nawet wywołując zmiany strukturalne w firmie. Prowadzenie *formalnej działalności w zakresie CSR* polega na stosowaniu prawa i norm etycznych w działalności przedsiębiorstwa oraz na działalności filantropijnej (świadczenia pieniężne i inne na rzecz instytucji charytatywnych i programów społecznych). Natomiast *nieformalna działalność CSR* ma swoje odzwierciedlenie w charakterze przywództwa, kulturze organizacji oraz dążeniu do ujawniania nielegalnego lub nieetycznego postępowania pracowników¹⁵.

Działania CSR w praktyce polskich firm

Przykłady działań społecznie odpowiedzialnego biznesu w polskich firmach można znaleźć m.in. studiując prezentację firm nagrodzonych w różnych tematycznych konkursach, takich jak np.: „Siła Przyciągania” – konkurs na nietypowe kampanie employer branding¹⁶, „Great Place to Work” – konkurs na najlepsze miejsca pracy¹⁷ oraz „Odpowiedzialny Biznes w Polsce”, raport przeprowadzony przez Forum Odpowiedzialnego Biznesu¹⁸.

Choć na kreowanie marki pracodawcy składa się wiele czynników i można w tym celu podejmować wiele różnokierunkowych działań, to wśród firm wyróżnionych za kampanie *employer branding* (kreowanie wizerunku firmy, jako pracodawcy), znajdują się także takie, które podejmują prawie wyłącznie działania o charakterze CSR, uznając je za działania najistotniejsze dla kreowania marki pracodawcy. Ponieważ działania z dziedziny CSR powiązane są z różnymi interesariuszami i tymi wewnętrznymi (jak np.: pracownicy, związki zawodowe, inwestorzy) i zewnętrznymi (jak np.: szkoły i uczelnie, władze lokalne, stowarzyszenia branżowe, środowisko przyrodnicze), na-

15. Z. Wysokińska, J. Witkowska, *Spoleczna...*, s. 126.

16. *Siła Przyciągania 2017, najlepsze praktyki employer branding*, <https://drive.google.com/file/d/1qQXTWWk-Boj2qfVBPYzL4M8hScRaXfy7/view>, pobrano 4.01.2018 r.

17. <http://www.greatplacetowork.pl/najlepsze-firmy/profile-laureatow-w-polsce>, pobrano 5.01.2018 r.

18. <http://odpowiedzialnybiznes.pl/publikacje/mapa-dobrych-praktyk-wspierajacych-realizacje-celow-zrownowazonego-rozwoju/>, pobrano 23.01.2018 r.

leżałoby je raczej uznać za działania o charakterze *chropate branding*, czyli ogólnego kreowania marki firmy.

Działania z zakresu CSR są bardzo podobne w różnych firmach. Rzadko zdarzają się przykłady firmowych jednorazowych akcji. Jeśli dana organizacja decyduje się na działania z zakresu CSR, jest to szereg różnych, uzupełniających się inicjatyw o takim charakterze.

Działania CSR na rzecz interesariuszy zewnętrznych, jako *prospołeczne wsparcie społeczności lokalnych* prowadzą między innymi takie firmy jak: Mundipharma Polska, Cadence Design System, S. C. Johnson, GE Healthcare, Kellogg's, 3 M, Egis Polska¹⁹. Z opisów ich dobrych praktyk w tym obszarze działania CSR wynika, że najczęściej podejmowane są takie aktywności jak:

- udział w akcjach typu „Szlachetna paczka”,
- dofinansowanie domów dziecka oraz świetlic środowiskowych, organizowanie i udział w zajęciach dla dzieci z domów dziecka,
- fundowanie stypendiów dla dzieci z domów dziecka, biednych rodzin,
- sadzenie drzew,
- udział w imprezach osób niepełnosprawnych,
- wspieranie finansowe i czynne, stowarzyszeń działających na rzecz dzieci lub chorych,
- krwiobusy, oddawanie szpiku,
- śniadania dla najuboższych,
- wspieranie szkół, przedszkoli, młodzieżowych domów kultury,
- działanie na rzecz schroniska dla zwierząt, wsparcie finansowe.

Z kolei *prospołeczne działania względem pracownika* z dziedziny CSR prowadzone są w takich obszarach jak:

- *Rozwój zawodowy*: dzielenie się wiedzą, wolne dni w roku na rozwój zawodowy, akademie kształcenia, konferencje zagraniczne, szkolenia oraz finansowanie doksztalcania (Objectivity Bespoke, EDRP, Cadence Design System, Grohe, Ernst & Young, DOZ. S.A., 3M, Egis Polska, PGNiG),
- *Integracja pracowników*: wspólne śniadania, team-buliding, dzień gotowania, dzień różnorodności, wspieranie kół zainteresowań, nagrody dla współpracowników (Demant Technology Centre, EDRP, Cisco, Cadence Design System, Grohe, Akamai Technologies, GE Healthcare),

19. <http://www.greatplacetowork.pl/najlepsze-firmy/profile-laureatow-w-polsce>, pobrano 5.01.2018 r.

- *Akcje i programy prozdrowotne*: finansowanie zajęć sportowych, wspieranie – biegania, jazdy na rowerze, rzucania palenia, oddania szpiku, finansowanie specjalistycznych badań profilaktycznych, ergonomiczne wyposażenie miejsca pracy, karty Multisport, akcesoria sportowe, drużyna piłkarska, siatkowa, profilaktyka zdrowia (Prisjakt, GE Healthcare, DOZ, Egis Polska, Mead Johnson Nutrition, Procter & Gamble, Nestlé, KMPG),
- *Programy work-life balance*: wspieranie pracujących rodziców, a szczególnie kobiet poprzez - dodatkowe dni urlopu, elastyczne godziny pracy, możliwość pracy z domu (poprzez wykorzystanie najnowszej technologii), bezpłatną opiekę medyczną dla całej rodziny, organizowanie imprez dla rodzin i dzieci pracowników (Microsoft, Sii Polska, Egis Polska, Cadence Design System, Kampania Piwowarska, Sanofi).

Warto przedstawić przykłady działań firmowych z obszaru ekologicznych działań CSR. Dotyczą one zarówno prewencyjnych działań w stosunku do środowiska naturalnego, inicjatyw mających na celu promowanie postaw odpowiedzialności ekologicznej, a także stosowania i rozpowszechniania przyjaznych środowisku technologii. Nagrodzone dobre praktyki przedstawione są na stronie Forum Zrównoważonego Rozwoju i dotyczą działań podejmowanych przez organizacje w 2016 r., a nagrodzonych w 2017 r.²⁰

Ramka 1. Wybrane dobre praktyki firm w Polsce w 2016 r. w zakresie działań ekologicznych CSR.

PKN Orlen prowadził szereg działań o charakterze wolontariatu akcyjnego, realizowanego w cyklicznych akcjach pod hasłem „Mamy energię. Pomagamy”. W Płocku, w ramach Światowego Dnia Ziemi, wolontariusze Orleńscy wraz z rodzinami **porządkowali tereny** skarpy nad Wisłą i Zalewem Sobótka. Zebrano ponad 700 kg nieczystości, które przekazano do utylizacji. Zorganizowano także EKO – piknik, w ramach którego można było przyswoić sobie wiedzę z zakresu ekologii i przyrody. W Warszawie wolontariusze w towarzystwie rodzin i podopiecznych Domu Dziecka **odbudowali część naturalnego ekosystemu** w Rezerwacie Przyrody nad Jeziorkiem Czerniakowskim. Powstała ścieżka edu-

20. <http://odpowiedzialnybiznes.pl/publikacje/mapa-dobrych-praktyk-wspierajacych-realizacje-celow-zrownowazonego-rozwoju/>, pobrano 23.01.2018 r.

kacyjna opisująca zwierzęta, które zamieszkują rezerwat. Posadzono wierzby, przywracając tym samym las łęgowy, który przed setkami lat znajdował się na tych terenach oraz zawieszono nowe budki dla ptaków.

Firma Velux opracowała **raport** „Barometr zdrowych domów 2016”, w którym m.in. zostały przedstawione wskazówki dotyczące dbania o środowisko domowe i tzw. **5 cech zdrowego domu**, opracowane na podstawie wyników badań. Celem raportu było zwrócenie uwagi różnym grupom interesariuszy: architektom, firmom budowlanym, inwestorom, lekarzom, samorządom, dziennikarzom na olbrzymie znaczenia środowiska domowego w oddziaływaniu na nasze zdrowie i samopoczucie. Raport został zaprezentowany mediom oraz włączono go do programu nauczania na dwóch wyższych uczelniach: Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej oraz Uniwersytecie Medycznym w Lublinie. Projekt ten wpisany jest w ważną działalność strategiczną firmy Velux, czyli promocję i edukację w zakresie zrównoważonego budownictwa.

Firma LPP Polska przystąpiła do inicjatywy *Fur Free Retailer*. Firma publicznie zadeklarowała, że nigdy **nie będzie już wykorzystywać naturalnych futer** w swoich kolekcjach. Kolekcje marek Reserved, House, Cropp, Mohito i Sinsay, które trafiły do salonów jesienią 2016 r, były pierwszymi, w których nie pojawiły się żadne elementy powstałe z wykorzystaniem naturalnych futer. Modele wyprodukowane wcześniej, głównie akcesoria i dodatki, firma przekazała na cel charytatywny – trafiły one do gdańskich placówek wspierających kobiety w trudnej sytuacji życiowej.

Carrefour promuje sprzedaż ryb certyfikowanych i od lokalnych dostawców oraz wspiera polskich hodowców i rybaków we wdrażaniu praktyk ograniczających wpływ ich działalności na środowisko naturalne. Firma zwiększa w swojej ofercie wolumen ryb pochodzących ze zrównoważonych połowów morskich i słodkowodnych oraz hodowli prowadzonych w sposób odpowiedzialny. Ponadto wzmacnia współpracę z kluczowymi organizacjami działającymi na rzecz ochrony ekosystemów wodnych. Carrefour prowadzi także **działania edukacyjne nt. stanu ekosystemów wodnych** oraz metod certyfikacji i audytów dla swoich dostawców. **Veolia Energia Polska** we współpracy z urzędami miast i gmin oraz Izbą Gospodarczą Ciepłownictwo Polskie podejmuje starania, aby przyłączać do sieci ciepłowniczej budynki generujące niską emisję. Zamiast szkodliwego dla środowiska spalania i zanieczyszczania atmosfery, lokalnie dostarczane jest ciepło systemowe (podstawowy produkt oferowany przez Veolię) w postaci gorącej wody. Spalanie odbywa się

w specjalistycznych instalacjach, wyposażonych w systemy filtrów oczyszczających spaliny zgodnie ze wszystkimi normami środowiskowymi. W Łodzi, Warszawie, Poznaniu, Bytowie, Kraśniku, Chorzowie odbyły się pikniki, na których mieszkańcy mogli dowiedzieć się, czym jest wysoka emisja i dlaczego jest tak szkodliwa. W lokalnej prasie ukazały się artykuły poświęcone temu problemowi.

Castorama Polska należąca Grupy Kingfisher złożyła zobowiązanie, że do 2020 roku wszystkie towary zawierające drewno pozostające w ofercie będzie pochodziło ze źródeł odpowiedzialnie zarządzanych. Wskaźnikami realizacji tego zobowiązania są pomiary objętości drewna we wszystkich produktach oraz określenie ilości drewna posiadającego certyfikację uznanych organizacji certyfikujących zrównoważone pochodzenie surowca. Praktyka przybliży pracownikom, dostawcom i klientom, problem związany z odpowiedzialną gospodarką leśną, a także zwraca uwagę na konieczność odnawiania zasobów leśnych. Stworzono politykę określającą standardy i kryteria odpowiedzialnego pozyskania surowca drzewnego wykorzystywanego w produkcji wyrobów i służących do codziennej działalności Spółki.

Fundacja LOTOS na jesień 2016 r. stworzyła program Mini Grantów w ramach Programu Wolontariatu. **Każdy z pracowników miał możliwość złożenia aplikacji na realizację własnego projektu z zakresu wolontariatu.** Projekt ten miał na celu rozwiązanie problemu, wsparcie środowiska lub osoby, z którymi wolontariusz był związany. W ten sposób dofinansowano kwotą 3.000 zł każdy z 11 projektów zgłoszonych przez chętnych do działania pracowników.

Działania z zakresu CSR, szczególnie te wspierające środowisko naturalne związane są ze strategią zrównoważonego rozwoju – „Zrównoważona Europa dla lepszego świata” (Sustainable Europe for the Better World). W strategii tej podkreśla się konieczność jednoczesnego zapewnienia rozwoju gospodarczego, spójności społecznej i ochrony środowiska. W związku z tym, zarówno w gospodarce europejskiej, jak i w Polsce coraz więcej wdrażanych jest projektów, które mają na celu budowanie nowej równowagi pomiędzy wymiarem ekonomicznym, ekologicznym i społecznym funkcjonowania przedsiębiorstwa. Współczesna polityka gospodarcza jest ściśle powiązana z polityką społeczną oraz polityką ochrony środowiska²¹.

21. W. Gasparski, A. Lewicka-Strzałecka, B. Rok, G. Szulczewski, *Europejskie i światowe standardy etyki oraz społecznej odpowiedzialności w działalności gospodarczej 2004*, Centrum Etyki Biznesu IFiS PAN i WSPiZ, s. 9.

Podsumowanie

Działania z zakresu CSR prowadzone wewnątrz przedsiębiorstwa dotyczą przede wszystkim pracowników i obejmują inwestycje w: kapitał ludzki, zdrowie i bezpieczeństwo pracy, przestrzeganie praw człowieka i eliminację różnych form dyskryminacji. Odpowiedzialność społeczna biznesu wychodzi także poza przedsiębiorstwo i obejmuje społeczność lokalną i grono interesariuszy, do których zalicza się: partnerów i dostawców, klientów, władze publiczne i organizacje pozarządowe reprezentujące społeczność lokalną, a także środowisko przyrodnicze.

Odpowiedzialność społeczna biznesu jest coraz częstszą praktyką polskich firm, ponieważ okazuje się być efektywną strategią zarządzania w przedsiębiorstwie. CSR poprzez prowadzenie dialogu społecznego na poziomie lokalnym przyczynia się do wzrostu konkurencyjności danego przedsiębiorstwa, budowania reputacji i jednocześnie kształtowania korzystnych warunków dla rozwoju społecznego i ekonomicznego²².

Korzyści płynące z aktywności społecznie odpowiedzialnych, zazwyczaj widoczne są w długim okresie czasu i są wynikiem działań CSR związanych z przyjęciem przez przedsiębiorstwo pewnej filozofii postępowania, mającej swoje odzwierciedlenie w długofalowej strategii działań. Nie można uznać za społecznie odpowiedzialne przedsiębiorstwa, które prowadzi w zakresie CSR działania taktyczne, jednorazowe, biorąc od czasu do czasu udział w charytatywnej zbiórce pieniędzy czy też raz do roku włączając się do innej akcji.

W kolejnym artykule, w następnym numerze czasopisma, zostaną przedstawione zagadnienia związane z zachowaniami obywatelskimi w organizacji – *organizational citizenship behavior* (OCB). Jeśli uda się uruchomić takie zachowania u pracowników, pozwalają one organizacji spełniać się w kategorii działań CSR. Nie sposób jest bowiem realizować firmowej polityki CSR – *społecznej odpowiedzialności biznesu*, bez pracowników, którzy chcą dobrowolnie wykazać się koniecznymi w tym celu *zachowaniami obywatelskimi* – OCB.

Streszczenie

Spółeczna odpowiedzialność biznesu we współczesnej Polsce

Spółeczna odpowiedzialność biznesu – CSR, to nowy trend w działaniach przedsiębiorstw oraz jednocześnie przejaw firmowego oraz jednostkowego patriotyzmu ekonomicznego i gospodarczego. Działania z kategorii CSR są coraz częściej obecne

22. Tamże.

nie tylko, jako taktyczne – jednorazowe akcje, ale również długofalowe, strategiczne działania. Działania CSR w polskich przedsiębiorstwach są prowadzone m.in., jako element budowania marki pracodawcy – employer branding, czy jako element strategii zrównoważonego rozwoju. Polskie firmy o różnej wielkości i różnym kapitale podejmują aktywności CSR, które obejmują każdy z jego istotnych obszarów: prospołeczne działania względem pracownika oraz społeczności lokalnej, działania o charakterze ekologicznym oraz ekonomicznym, nakierowane na relacje z klientem oraz jakość produktów i usług. Polskie firmy podejmują dobrowolne działania CSR, wykraczające ponad to, co jest wymagane prawem, świadome tego, że prowadzenie dialogu społecznego na poziomie lokalnym przyczynia się do wzrostu ich konkurencyjności, budowania reputacji i jednocześnie kształtowania korzystnych warunków dla rozwoju społecznego i ekonomicznego na poziomie lokalnym czy regionalnym, a czasami w przypadku dużych firm nawet poziomie krajowym i międzynarodowym.

Słowa kluczowe: CSR, społeczna odpowiedzialność biznesu, społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw, kreowanie wizerunku pracodawcy, OCB, organizacyjne zachowania obywatelskie.

Summary

Corporate Social Responsibility in contemporary Poland

Corporate social responsibility – CSR is a new trend in the activities of enterprises. It is also a manifestation of corporate and individual economic patriotism. CSR activities are more and more often present, not only as tactical - one-off actions, but also as long-term strategic actions. CSR activities in Polish enterprises are conducted sometimes as a part of employer branding or as a part of a sustainable development strategy. Polish companies of various sizes and capital, take up CSR activities that cover each of its significant areas: prosocial activities towards the employee and the local community, ecological and economic activities, aimed at the relationship with the customer and the quality of products and services. Polish companies undertake voluntary CSR activities, going beyond what is required by law, aware that conducting social dialogue at the local level contributes to growth of their competitiveness, and reputation. CSR also foster conditions for social and economic development at the local or regional level and in case of large enterprise at the national and international levels.

Keywords: CSR, corporate social responsibility, employer branding, OCB, organizational citizenship behavior.

Bibliografia

- Borkowska S., *CSR – wyzwaniem dla zarządzania zasobami ludzkimi: podejście unijne*, „Zarządzanie zasobami ludzkimi” 2005, nr 6, s. 9-25.
- Gasparski W., Lewicka-Strzałecka A., Rok B., Szulczewski G., *Europejskie i światowe standardy etyki oraz społecznej odpowiedzialności w działalności gospodarczej 2004*, Centrum Etyki Biznesu IFiS PAN i WSPiZ.
- Szczepański K., *Kształtowanie wizerunku (employer branding), jako sposób zwiększenia atrakcyjności pracodawcy w warunkach polskich*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej Organizacja i Zarządzanie” 2013, nr 61, s. 163-172.
- Sznajder M., *Korzyści z wdrożenia koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu (z uwzględnieniem koncepcji interesariuszy)*, „Ekonomia i Zarządzanie” 2013, nr 5(2), s. 194-211.
- Wysokińska Z., Witkowska J., *Spółeczna odpowiedzialność biznesu*, [w:] *Zrównoważony rozwój, wybrane aspekty makro i mikroekonomiczne*, Łódź 2013, s. 95-165.
- <http://odpowiedzialnybiznes.pl/publikacje/mapa-dobrych-praktyk-wspierajacych-realizacje-celow-zrownowazonego-rozwoju/>, pobrano 23.01.2018 r.
- <http://www.greatplacetowork.pl/najlepsze-firmy/profile-laureatow-w-polsce>, pobrano 05.01.2018 r.
- *Patriotyzm ekonomiczny, gospodarczy, konsumencki – terminologia, czyli o co tu chodzi*, <http://patriotyzmekonomiczny.pl/kategoria/idee/>, pobrano 25.01.2018 r.
- *Siła Przyciągania 2017, najlepsze praktyki employer branding*, <https://drive.google.com/file/d/1qQXTWWk-Boj2qfVBPYzL4M8hScRaXfy7/view>, pobrano 4.01.2018 r.

Udzielanie zamówień publicznych z uwzględnieniem zasady zrównoważonego rozwoju

Emilia Szczęsna¹

Wprowadzenie

Zasada zrównoważonego rozwoju została przyjęta jako zasada polityki naszego państwa w art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej². Ponieważ ma ona charakter ustrojowy wszystkie jednostki administracji publicznej są obowiązane do jej przestrzegania. W treści ustawy z dnia 27 kwietnia Prawo ochrony środowiska³ (dalej: p.o.ś.) ustawodawca wskazał m. in. konieczność prowadzenie działań politycznych, gospodarczych i społecznych mając na względzie trwałość podstawowych procesów przyrodniczych, w celu wyrównywania szans dostępu do środowiska nie tylko współczesnemu człowiekowi, ale również kolejnym pokoleniom⁴. Termin „zrównoważony rozwój” korzeniami sięga przełomu wieku XVII i XVIII, kiedy to niemiecki księgowy Hans Carl von Carlowitz zaczął wszechstronnie pisać o leśnictwie. Poszerzenie wiedzy doprowadziło go do sformułowania koncepcji zrównoważonego rozwoju w odniesieniu do gospodarki leśnej, w ramach której wycinka miała być prowadzona w taki sposób, aby wycinano tylko tyle drzew ile mogło później odrosnąć⁵. W XX w. terminologia nadała zrównoważonemu rozwojowi szersze znaczenie, do czego przyczyniła się m. in. treść Deklaracji Konferencji Narodów Zjednoczonych z 1972 r. oraz z 1992 r. Ta ostatnia została przyjęta podczas tzw. Szczytu Ziemi, którego owocem był m. in. katalog zasad zrównoważonego rozwoju. Jedna z nich nawiązuje do ograniczania bądź eliminacji modeli produkcji konsumpcji, które zakłócają rozwój. Państwa powinny pogłębiać naukową wiedzę w tym zakresie oraz w sposób efektywny zapewnić każdemu obywatelowi odpowiedni dostęp do informacji dotyczącej środowiska, a także

1. Mgr Emilia Szczęsna – Karpackie Towarzystwo Naukowe i Oświatowe.

2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. 1997, nr 78, poz. 483.

3. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska, Dz. U. 2001, nr 62, poz. 627.

4. Por. T. Borys, *Zrównoważony rozwój – jak rozpoznać ład zintegrowany*, Problemy ekorozwoju 2 (2011), s. 78.

5. Por. Z. Bukowski, *Zrównoważony rozwój w systemie prawa*, Toruń 2009, s. 26.

uwrażliwiać świadomość społeczną⁶. W 2012 r. podczas Światowego Szczytu Rio +20, który odbył się w Rio de Janeiro podjęto decyzję o wyznaczeniu nowych celów zrównoważonego rozwoju, co również nastąpiło w 2015 r. w Nowym Jorku na Sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych⁷.

„Zielona” nowelizacja Prawa Zamówień Publicznych

W lipcu 2016 r. weszła w życie ustawa z dnia 22 czerwca 2016 r. o zmianie ustawy Prawo zamówień publicznych oraz niektórych innych ustaw⁸ (dalej: p.z.p.). Kolejna nowelizacja ustawy obowiązującej od 2004 r., która łącznie była zmieniana ponad 50 razy, była konieczna ze względu na obowiązek implementacji postanowień unijnej dyrektywy klasycznej oraz dyrektywy sektorowej⁹. Celem tworzenia nowych przepisów w zakresie zamówień publicznych przez Parlament Europejski oraz Radę Unii Europejskiej było stosowanie jednolitych, koordynujących procedur podczas udzielania zamówień publicznych w Unii Europejskiej. Polski rynek zamówień publicznych przez wiele lat był określany jako duży rynek z małą konkurencją, czego powodem były m. in. skomplikowane i często zmieniane procedury. Ustawodawca dokonał uproszczenia procedur udzielania zamówień publicznych i ich uelastycznienia, promowania i realnego wykorzystywania pozaekonomicznych celów zamówień publicznych takich jak: integracja społeczna, wspieranie innowacyjności, zapewnienie lepszego dostępu do rynku małym i średnim przedsiębiorcom, czy też wprowadzenie bardziej elastycznych rozwiązań w zakresie modyfikacji umów o zamówienia publiczne. Zmiany dotyczą również zamówień na roboty budowlane, a w tym nawiązują m.in. do określenia

6. Por. B. Rakoczy, B. Wierzbowski, *Prawo ochrony środowiska. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 2010, s. 43.

7. Por. E. Olejarczyk, *Zasada zrównoważonego rozwoju w systemie prawa polskiego – wybrane zagadnienia*, Przegląd Prawa Ochrony Środowiska, 2016, nr 2, s. 124–125.

8. Ustawa z dnia 22 czerwca 2016 r. o zmianie ustawy Prawo zamówień publicznych oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2016 r., poz. 1020.

9. Dyrektywa klasyczna – Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/24/UE z dnia 26 lutego 2014 r. w sprawie zamówień publicznych, uchylająca dyrektywę 2004/18/WE, Dz. Urz. UE L 94 z 28.03.2014, str. 65, z późn. zm.

Dyrektywa sektorowa – Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/25/UE z dnia 26 lutego 2014 r. w sprawie udzielania zamówień przez podmioty działające w sektorach gospodarki wodnej, energetyki, transportu i usług pocztowych, uchylająca dyrektywę 2004/17/WE, Dz. Urz. UE L 94 z 28.03.2014, str. 243, z późn. zm.

i opisu przedmiotu zamówienia, zasad i podstaw określenia szacunkowej wartości zamówienia, warunków udziału w postępowaniu, a także kryteriów wyboru najkorzystniejszej oferty¹⁰.

Pośród wymienionych powyżej kierunków działania uwzględnionych w nowelizacji nie można pominąć elementu ochrony środowiska, a w nim pojęcia zrównoważonych zamówień publicznych. Mimo, iż nie zostało ono zdefiniowane przez unijnego i krajowego ustawodawcę, to jednak treść aktów prawnych kładzie nacisk na udzielanie zamówień z uwzględnieniem aspektu środowiska naturalnego oraz społecznego. Na zrównoważone zamówienia publiczne składa się pojęcie zielonych zamówień publicznych (ang. *green public procurement – GPP*), w ramach których zamawiający pozyskują towary, usługi lub roboty budowlane oddziałujące na środowisko w mniejszym stopniu, aniżeli towary, usługi i roboty budowlane o takim samym przeznaczeniu, lecz zamówione w innym przypadku¹¹.

Nowością w zamówieniach publicznych jest kwalifikacja podmiotowa wykonawców z uwzględnieniem aspektów środowiskowych i społecznych. Jest to ściśle związane z przeznaczeniem, cechami, parametrami, a także sposobem realizacji zamówienia. Nadrzędnymi dla omawianego postępowania w ustawie p.z.p. są art. 7, 29 – 31, 36, 91, stanowiące m.in. o zasadzie uczciwej konkurencji, o sposobie opisu zamówienia, o dialogu technicznym, o specyfikacji istotnych warunków zamówienia, a także odnoszące się do kryteriów oceny ofert. Instytucje publiczne dysponują nowymi możliwościami w zakresie kształtowania warunków udziału w postępowaniu uwzględniającym zasadę zrównoważonego rozwoju, tj. w zakresie kształtowania wiedzy i doświadczenia wykonawcy oraz dysponowania odpowiednim potencjałem technicznym¹². Na mocy art. 24 p.z.p. wykluczony z postępowania zostaje ten wykonawca, który nie respektuje przepisów prawa ochrony środowiska, ubezpieczeń społecznych oraz ubezpieczeń zdrowotnych. Ponadto treść art. 2 dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady

10. Zob. M. Olejarz (red.), *Zamówienia publiczne w Unii Europejskiej po modernizacji – nowe unijne dyrektywy koordynujące procedury udzielania zamówień publicznych*, Warszawa 2014.

11. Por. Urząd Zamówień Publicznych, *Zielone zamówienia publiczne – wprowadzenie*, <https://www.uzp.gov.pl/baza-wiedzy/zrownowazone-zamowienia-publiczne/zielone-zamowienia/wprowadzenie>, pobrano: 23.12.2017 r.

12. Por. N. Miłostan, *Polityka zrównoważonego rozwoju w zamówieniach publicznych*, Białostockie Studia Prawnicze, 2015, nr 18, s. 255.

2011/36/UE¹³ zobowiązuje do wykluczenia wykonawcy skazanego prawomocnym wyrokiem sądowym za czyn obejmujący pracę dzieci i inne formy handlu ludźmi.

Już 10 lat temu Komisja Wspólnot Europejskich informowała, że instytucje publiczne w Europie wydają równowartość 16% PKB Unii Europejskiej na utrzymanie budynków, transport, sprzątanie, catering, roboty budowlane oraz zakup sprzętu biurowego, czy pojazdów. Prace remontowe i budowlane stanowiły ponad 50% głównej części rocznych wydatków większości instytucji. Obecnie sytuacja kształtuje się na podobnym poziomie. Komisja dostrzegła konieczność wprowadzania zmian w taki sposób, aby w zamówieniach publicznych zaczęto uwzględniać zrównoważone wykorzystywanie surowców i w ten sposób korzystnie wpływać na środowisko i gospodarkę. Komisja podkreślała, że ekologiczne zamówienia publiczne przyczynią się do rozwoju przemysłu przez powstawanie innowacyjnych technologii, a koszt ekologicznych zamówień publicznych wcale nie musi być wyższy od produktów, które nie są ekologiczne¹⁴.

Przedsiębiorcy i sektor finansów publicznych na „zielonym” rynku

Pojęcie „małego” „średniego” i „mikro przedsiębiorcy” na obszarze wszystkich państw Unii Europejskiej funkcjonuje od 2005 r. Na mocy art. 2 załącznika I do Rozporządzenia Komisji WE nr 651/2014 z dnia 17 czerwca 2014 r. średnie przedsiębiorstwo to przedsiębiorstwo, które zatrudnia mniej niż 250 pracowników oraz jego roczny obrót nie przekracza 50 milionów euro lub całkowity bilans roczny nie przekracza 43 milionów euro. Małe przedsiębiorstwo to przedsiębiorstwo, które zatrudnia mniej niż 50 pracowników oraz jego roczny obrót nie przekracza 10 milionów euro lub całkowity bilans roczny nie przekracza 10 milionów euro. Natomiast mikroprzedsiębiorstwo to przedsiębiorstwo, które zatrudnia mniej niż 10 pracowników oraz jego roczny obrót nie przekracza 2 milionów euro lub całkowity bilans roczny nie przekracza 2 milionów euro¹⁵.

13. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 5 kwietnia 2011 w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępująca decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW.

14. Zob. Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno – Społecznego oraz Komitetu Regionów z dnia 16 lipca 2008 r. dotyczący zamówień publicznych na rzecz poprawy stanu środowiska.

15. Art. 2 załącznik I rozporządzenia Komisji WE nr 651/2014 z dnia 17 czerwca 2014 r. uznające niektóre rodzaje pomocy za zgodne z rynkiem wewnętrznym w zastosowaniu art. 107 i 108 Traktatu, Dz. U. UE L 187 z 26. 06. 2014 r.

Przystąpienie Polski do Wspólnoty Europejskiej był niejako egzaminem dla 1 712 228 przedsiębiorstw (taka była ich liczba w chwili akcesji), który został „zdany” z wynikiem bardzo dobrym, albowiem nawet ostatni kryzys gospodarczy nie powstrzymał polskiego sektora małych i średnich przedsiębiorstw (dalej: MŚP) przed rozwojem. Polska była jednym państwem Unii Europejskiej, w którym odnotowano wzrost ilości małych i średnich przedsiębiorstw¹⁶. Ostatni raport Głównego Urzędu Statystycznego dotyczący liczby małych i średnich przedsiębiorców obejmuje lata 2009 – 2013. Wynika z niego, że mikroprzedsiębiorstwa stanowią 96% całej populacji przedsiębiorstw niefinansowych naszego kraju¹⁷. Przez wzrost wartości rynku zamówień publicznych zwiększa się popyt na usługi, dostawy i roboty budowlane, co ma wpływ na kształtowanie sytuacji MŚP.

Po 18 miesiącach funkcjonowania nowych przepisów można postawić pytanie, czy zielone zamówienia publiczne są często realizowane i czy urzędnicy chętnie po nie sięgają? Czy dzięki zmianom prawa jest realna szansa rozwój innowacyjnych technologii w naszym państwie? Dokonując analizy rynku, śledząc ogłaszane przetargi oraz wyniki konkursów, można zauważyć, że zamawiający nie stosując ceny jako jedynego kryterium wyboru najlepszej oferty nieco odważniej niż na początku sięgają do kryterium opartego o aspekt środowiskowy, a najczęściej dotyczy on efektywności energetycznej przedmiotu zamówienia wynikającej z art. 91 ust. 2 pkt. 3 p.z.p. Organy coraz częściej kupują budynki efektywne energetycznie, a te które są już w ich posiadaniu chętniej zaopatrują np. w odpowiednie lampy elektryczne oraz oprawy oświetleniowe. Na mocy art. 8 ust. 6 p.z.p. jeśli przedmiotem zamówienia są usługi, to wykonawcy są zobowiązani przed organem zamawiającym do stosowania produktów spełniających określone wymagania. Przed nowelizacją przepisów aspekty środowiskowe nie zawsze były brane pod uwagę przy wyborze najkorzystniejszej oferty, czego przykładem mogą być zamówienia Politechniki Warszawskiej na dostawy biurowego sprzętu komputerowego. Przy pierwszym przetargu uwzględniono kryteria GPP, zaś przy drugim już nie. Innym przykładem może być Kancelaria Sejmu, która uruchomiła procedurę o udzielenie zamówienia na dostawę artykułów chemii gospodarczej, której to parametry techniczne produktów odnosiły się wyłącznie do jakości,

16. Por. B. A. Lewandowska, *Wsparcie Unii Europejskiej dla sektora MŚP w Polsce*, Olsztyn 2016, s. 8.

17. Por. Główny Urząd Statystyczny, *Małe i średnie przedsiębiorstwa niefinansowe w Polsce w latach 2009 – 2013 r.*, Warszawa 2015, s. 21.

a w ogóle nie uwzględniały kryteriów związanych ze środowiskiem¹⁸. Pozytywnym przykładem realizacji zrównoważonych zamówień publicznych było przeprowadzone postępowanie przez Urząd Pracy m. st. Warszawy o świadczenie usług ochrony osób i mienia dla tego urzędu, gdzie w opisie przedmiotu zamówienia uwzględniono wymóg zatrudnienia pracowników w oparciu o umowę o pracę¹⁹.

Spoleczne zamówienia publiczne, a więc te, w ramach których są brane pod uwagę m.in. możliwości zatrudnienia, przestrzeganie prawa pracy i ubezpieczeń społecznych, równość szans czy też etyczny handel, są realizowane przy pomocy tzw. klauzul społecznych, które wprost wynikają z dyrektyw unijnych. Klauzule czynią z zamówień publicznych narzędzie do realizacji celów polityki społecznej, co doskonale widać na przykładzie naszego państwa w odniesieniu do zatrudnienia osób niepełnosprawnych. W 2016 r. zauważono dotychczas nienotowany gwałtowny wzrost zatrudnienia osób niepełnosprawnych do poziomu 23,7% oraz obniżenie poziomu stopy bezrobocia osób niepełnosprawnych do 11,6%²⁰. Niewątpliwie do takiego stanu rzeczy przyczynia się treść art. 22 ust. 2 p.z.p., w którym jest zawarta tzw. klauzula zastrzeżona, pozwalająca zamawiającemu zastrzec możliwość udziału w postępowaniu o udzielenie zamówienia publicznego wyłącznie dla podmiotów, w których ponad 50% zatrudnionych stanowią osoby niepełnosprawne. Jeśli chodzi o rynek zatrudnienia pozostałych osób, to art. 29 ust. 4 p.z.p. (tzw. klauzula zatrudnieniowa) umożliwia zamawiającemu nałożenie na wykonawcę wymogu zatrudnienia osób znajdujących się w trudnej sytuacji na rynku pracy, tj. bezrobotnych, młodocianych w celu przygotowania zawodowego, bezdomnych realizujących indywidualny program wychodzenia z bezdomności, uzależnionych od alkoholu, po zakończeniu programu psychoterapii w zakładzie leczenia odwykowego, uzależnionych od narkotyków lub innych środków odurzających, po zakończeniu programu terapeutycznego w zakładzie opieki zdrowotnej,

18. Por. M. Czapnik, T. Joniewicz, *Wzmocnienie monitoringu zrównoważonych zamówień publicznych w Polsce*, http://www.centrumcsr.pl/wp-content/uploads/2014/10/Seminarium-Zr%C3%B3wnowa%C5%BCone-zam%C3%B3wienia-publiczne-w-Polsce-Marta-Czapnik-Tadeusz-Joniewicz-Fundacja-CentrumCSR.PL_.pdf, pobrano: 30.12.2017 r.

19. M. Czapnik, T. Joniewicz, *Wzmocnienie monitoringu zrównoważonych zamówień publicznych w Polsce*, http://www.centrumcsr.pl/wp-content/uploads/2014/10/Seminarium-Zr%C3%B3wnowa%C5%BCone-zam%C3%B3wienia-publiczne-w-Polsce-Marta-Czapnik-Tadeusz-Joniewicz-Fundacja-CentrumCSR.PL_.pdf, pobrano: 30.12.2017 r.

20. Por. [b.a.], *Rynek pracy*, <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/p,80,rynek-pracy>, pobrano: 22.12.2017 r.

zwalnianych z zakładów karnych, mających trudności w integracji ze środowiskiem, a także uchodźców realizujących indywidualny program integracji. Zanim Polska była obowiązana do stosowania klauzul społecznych w zamówieniach publicznych dochodziło do rażących naruszeń przepisów w instytucjach publicznych, czego przykład mieliśmy w niektórych instytucjach województwa małopolskiego i podkarpackiego, które planując budżet nie zawsze uwzględniały przepisy nakazujące np. płacę minimalną. W 2015 r. jeden z rzeszowskich szpitali wycenił pracę ochroniarzy na 4,95 zł netto, zaś w Małopolsce Pogotowie Ratunkowe tę samą usługę wyceniło na 5,36 zł netto. Oczywiście nie tylko budżetówka z południa Polski nie uwzględniała płacy minimalnej – w Wojewódzkim Ośrodku Ruchu Drogowego w kujawsko-pomorskim ochrona zarabiała ok. 5,51 zł netto za godzinę, czy Sądzie Rejonowym w województwie opolskim, gdzie stawka wynosiła 8,54 zł netto. We wszystkich tych przypadkach przy wyborze wykonawców nie wzięto pod uwagę w specyfikacji zamówienia tzw. klauzul społecznych²¹.

Jednym ze środków dających możliwość uwzględniania aspektów środowiskowych i społecznych jest dokładne określenie przez zamawiającego jakim oznakowaniem (etykietą) wykonawca realizujący zamówienie ma się odznaczać. Nawiązuje do tego art. 2 pkt 16 p.z.p., w którym ustawodawca wskazał, iż „oznakowaniem” może być zaświadczenie, poświadczenie lub każdy inny dokument, potwierdzający, że obiekt budowlany, produkt, usługa, proces lub procedura spełniają określone wymogi. Polscy przedsiębiorcy coraz częściej legitymują się etykietą potwierdzającą, że ich przedsiębiorstwo w swojej działalności realizuje cele społeczne, np. związane z ideą tzw. sprawiedliwego handlu (*Fairtrade*, *Naturland Fair*, *Fair for Life*, *EcoCert Fair Trade*), co pozostaje nie bez znaczenia dla instytucji publicznych, które w opisie przedmiotu zamówienia, kryteriach oceny ofert i warunkach realizacji zamówienia coraz częściej określają wymogi z tym związane²².

21. Por. M. Kowalski, *Minimalne wynagrodzenie? Nie w instytucjach publicznych*, <http://kowalski.blog.onet.pl/tag/sektor-zamowien-publicznych/>, pobrano: 30.12.2017 r.

22. Por. M. Stręciwilk, M. Olejarz (red.), *Zrównoważone zamówienia publiczne. Aspekty społeczne i środowiskowe w procedurze udzielania zamówienia w świetle nowelizacji ustawy prawo zamówień publicznych*, Warszawa 2017, s. 84.

Podsumowanie

W ostatniej dekadzie znacząco wzrosła troska o wybór produktów i usług minimalizujących negatywny wpływ na środowisko, uwzględniających pełny cykl życia produktów, a tym samym wpływających na rozwój nowych technologii. Implementacja unijnych przepisów zobowiązała podmioty sektora finansów publicznych do realizacji polityki zrównoważonych zamówień publicznych. Wprowadzone zmiany mają na celu wspieranie rozwiązań oszczędzających m.in. energię oraz wodę. Nowe przepisy zawarte w p.z.p dały możliwość uwzględnienia kryteriów środowiskowych na kilku etapach postępowania o udzielenie zamówienia publicznego, tj. w opisie przedmiotu zamówienia, zakwalifikowaniu wykonawców, a także kryteriach udzielenia zamówienia i warunkach realizacji zamówienia. O „zielonym” zamówieniu możemy mówić wówczas, gdy kryteria środowiskowe zostaną określone na poziomie 10%²³. Wprowadzenie przez ustawodawcę stosowania innych kryteriów aniżeli kryterium cenowe, było zabiegiem bardzo potrzebnym, albowiem najczęściej instytucje na pierwszy plan wysuwały wartość zamówienia nie uwzględniając kryteriów opartych o aspekt ochrony środowiska, czy w odniesieniu do klauzul społecznych. Podmioty prowadzące procedurę przetargową były zbyt mocno nastawione na spełnianie kryterium cenowego, zapominając, że należy też wspierać pracodawców i pracowników np. godną płacą.

Zawarta w art. 3 pkt. 50 p.o.s. definicja legalna zrównoważonego rozwoju wskazuje, iż proces integrowania działań społecznych, gospodarczych i politycznych może być szansą na zaspokojenie podstawowych potrzeb nie tylko współczesnego, ale również przyszłego pokolenia. Ze względu na szczegółowe zalecenia zawarte w unijnych dyrektywach i nacisk Wspólnoty Europejskiej na poprawę jakości życia społeczeństw i ochronę środowiska, realizowanie polityki zrównoważonego rozwoju w zamówieniach publicznych przez dany podmiot wpływa bardzo pozytywnie na jego wizerunek. Podane w niniejszym tekście przykłady nie oznaczają, że do lipca 2016 r. instytucje nie prowadziły procedury o udzielenie zamówienia publicznego z uwzględnieniem kryteriów GPP, ale odbywało się to rzadziej aniżeli przy obecnym stanie prawnym. Dla skutecznej realizacji polityki zrównoważonego rozwoju w zamówieniach publicznych potrzebna jest konsekwencja i dlatego też Polska obok 22 innych państw członkow-

23. Por. N. Miłostan, *Polityka...*, s. 253.

skich²⁴ przygotowała krajowy plan działania (*National Action Plans - NAPs*), który choć nie jest prawnie wiążący, to jednak zapewnia skuteczne wdrażanie i zwiększanie świadomości ekologicznych zamówień publicznych. Plan umożliwia państwom wybór jak najkorzystniejszej opcji odpowiadającej ramom politycznym i osiągniętemu poziomowi rozwoju. Z raportu przeprowadzonego w maju 2017 r. wynika, iż *NAPs* (bądź inny równoważny dokument) nie został przygotowany przez 5 państw członkowskich, tj. Estonię, Grecję, Węgry, Luksemburg i Rumunię²⁵.

Streszczenie

Udzielanie zamówień publicznych z uwzględnieniem zasady zrównoważonego rozwoju

Pojęcie zrównoważonych zamówień publicznych składa się z dwóch elementów: zielonych zamówień publicznych (zamawiający pozyskują towary, usługi lub roboty budowlane oddziaływujące na środowisko w mniejszym stopniu, aniżeli towary, usługi i roboty budowlane o takim samym przeznaczeniu lecz zamówione w innym przypadku) oraz społecznych zamówień publicznych (zamawiający uwzględniają m.in. wymogi zatrudnienia, szanse na rynku pracy, integrację oraz wzmocnienie wiedzy przy realizacji zamówienia). Ideą polityki zrównoważonych zamówień publicznych jest dokonywanie takich zakupów, które są niezbędne, dobrze przemyślane, wpływające na środowisko w jak najmniejszym stopniu oraz uwzględniające aspekt społeczny. Trzy dyrektywy unijne z 2014 r. wprowadziły do sektora finansów publicznych nowe rozwiązania, a także stały się prawnym narzędziem do poszerzenia dotychczas istniejących w ramach procedury udzielania zrównoważonych zamówień publicznych. Obowiązujące od połowy 2016 r. przepisy dały możliwość uwzględnienia aspektów środowiskowych w różnych elementach procedury o udzielenie zamówienia, począwszy od opisu przedmiotu zamówienia, kwalifikację podmiotową wykonawców, kryteria oceny ofert, poprzez szczególne warunki związane z realizacją zamówienia.

Słowa kluczowe: zasada zrównoważonego rozwoju, ochrona środowiska, klauzula społeczna, zielone zamówienia publiczne.

24. Krajowy plan działania przygotowała również: Austria, Belgia, Bułgaria, Chorwacja, Cypr, Czechy, Dania, Finlandia, Francja, Niemcy, Irlandia, Włochy, Lotwa, Litwa, Malta, Holandia, Portugalia, Słowacja, Słowenia, Hiszpania, Szwecja, Wielka Brytania.

25. Por. [b.a.], *GPP National Action Plans*, http://ec.europa.eu/environment/gpp/action_plan_en.htm, pobrano: 30.12.2017 r.

Summary

Awarding public procurement contracts according to the principle of sustainable development

The concept of sustainable public procurement contracts is composed of two elements: green public procurement contracts (the ordering parties acquire goods, services or construction work which impact the environment to a lesser extent than goods, services or construction work of the same function which would be ordered otherwise) and social public procurement contracts (the ordering parties take into account, among others, employment needs, opportunities on the labour market, integration and the expansion of knowledge during the performance of the contract). The aim of a sustainable public procurement contracts policy is to procure goods or services which are necessary, well thought through, have minimum environmental impact and take into account the social aspect. Three EU directives of 2014 introduced new solutions into the public finances sector and became the legal tool for expanding the existing procedures for the awarding of sustainable public procurement contracts. The legislation, which entered into force in mid-2016, makes it possible to take into account environmental aspects in various elements of the public procurement contract awarding procedure, from the description of the object of the contract, qualitative qualification of suppliers and offer assessment criteria to detailed conditions related to the performance of the contract.

Keywords: principle of sustainable development, environment protection, social clause, green public procurement contracts.

Bibliografia

Literatura

- [b.a.], *GPP National Action Plans*, http://ec.europa.eu/environment/gpp/action_plan_en.htm.
- [b.a.], *Rynek pracy*, <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/p,80,rynek-pracy>.
- Borys T., *Zrównoważony rozwój – jak rozpoznać ład zintegrowany*, „Problemy ekorozwoju”, 2011, nr 2.
- Bukowski Z., *Zrównoważony rozwój w systemie prawa*, Toruń 2009.
- Czapnik M., Joniewicz T., *Wzmocnienie monitoringu zrównoważonych zamówień publicznych w Polsce*, <http://www.centrumcsr.pl/wp-content/uploads/2014/10/Semi->

- narium-Zr%C3%B3wnowa%C5%BCone-zam%C3%B3wienia-publiczne-w-Polsce-Marta-Czapnik-Tadeusz-Joniewicz-Fundacja-CentrumCSR.PL_.pdf.
- Główny Urząd Statystyczny, *Małe i średnie przedsiębiorstwa niefinansowe w Polsce w latach 2009–2013 r.*, Warszawa 2015.
 - Kowalski M., *Minimalne wynagrodzenie? Nie w instytucjach publicznych*, <http://kowalski.blog.onet.pl/tag/sektor-zamowien-publicznych/>.
 - Lewandowska B. A., *Wsparcie Unii Europejskiej dla sektora MŚP w Polsce*, Olsztyn 2016.
 - Miłostan N., *Polityka zrównoważonego rozwoju w zamówieniach publicznych*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2015, nr 18.
 - Olejarczyk E., *Zasada zrównoważonego rozwoju w systemie prawa polskiego – wybrane zagadnienia*, „Przegląd Prawa Ochrony Środowiska” 2016, nr 2.
 - Olejarsz M. (red.), *Zamówienia publiczne w Unii Europejskiej po modernizacji – nowe unijne dyrektywy koordynujące procedury udzielania zamówień publicznych*, Warszawa 2014.
 - Rakoczy B., Wierzbowski B., *Prawo ochrony środowiska. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 2010.
 - Stręciwilk M., Olejarsz M. (red.), *Zrównoważone zamówienia publiczne. Aspekty społeczne i środowiskowe w procedurze udzielania zamówienia w świetle nowelizacji ustawy prawo zamówień publicznych*, Warszawa 2017.
 - Urząd Zamówień Publicznych, *Zielone zamówienia publiczne – wprowadzenie*, <https://www.uzp.gov.pl/baza-wiedzy/zrownowazone-zamowienia-publiczne/zielone-zamowienia/wprowadzenie>.

Wykaz aktów prawnych

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/24/UE z dnia 26 lutego 2014 r. w sprawie zamówień publicznych, uchylająca dyrektywę 2004/18/WE, Dz. Urz. UE L 94 z 28.03.2014, str. 65, z późn. zm.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/25/UE z dnia 26 lutego 2014 r. w sprawie udzielania zamówień przez podmioty działające w sektorach gospodarki wodnej, energetyki, transportu i usług pocztowych, uchylająca dyrektywę 2004/17/WE, Dz. Urz. UE L 94 z 28.03.2014, str. 243, z późn. zm.

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 5 kwietnia 2011 w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępująca decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. 1997, nr 78, poz. 483.
- Rozporządzenie Komisji UE nr 651/2014 z dnia 17 czerwca 2014 r. uznające niektóre rodzaje pomocy za zgodne z rynkiem wewnętrznym w zastosowaniu art. 107 i 108 Traktatu, Dz. U. UE L 187 z 26. 06. 2014 r.
- Ustawa z dnia 22 czerwca 2016 r. o zmianie ustawy Prawo zamówień publicznych oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2016 r., poz. 1020.
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska, Dz. U. 2001, nr 62, poz. 627.

Zagrożenia bezpieczeństwa granicy państwowej w XXI wieku

Joanna Werner¹

Wstęp

Celem artykułu jest analiza zagrożeń mających wpływ na bezpieczeństwo granicy państwowej. Niniejszy artykuł jest pierwszym otwierającym cykl zmierzający do opracowania modelu *zarządzania zintegrowanym systemem ochrony granicy państwowej*. Należy zaznaczyć, że ochrona granicy dotyczy zarówno zapewnienia bezpieczeństwa przy uwzględnieniu przekraczania jej drogą lądową, morską oraz powietrzną. Prezentowany cykl artykułów będzie dotyczył granicy lądowej natomiast pozostałe zostaną omówione w kolejnych cyklach.

Poczucie bezpieczeństwa jest podstawową, egzystencjonalną potrzebą człowieka i grup społecznych tworzących państwo lub nawet systemy międzynarodowe. Świadczy o tym chociażby jej umiejscowienie w piramidzie Masłowa tuż za potrzebami fizjologicznymi². Jego brak powoduje powstanie uczucia lęku, niepewności i zagrożenia.

Bezpieczeństwo i ochrona granic państwowych każdego kraju jest bardzo istotnym elementem polityki funkcjonowania państwa. Granica państwowa na przykładzie Rzeczypospolitej Polskiej to nic innego jak powierzchnia pionowa przechodząca przez linię graniczną, oddzielającą terytorium państwa polskiego od terytoriów innych państw od morza pełnego. Rozgranicza również przestrzeń powietrzną, wody i wnętrze ziemi. Przebieg granicy państwowej na lądzie oraz rozgraniczenia morskich wód wewnętrznych i morza terytorialnego z państwami sąsiednimi są określone w umowach międzynarodowych, zawartych przez Rzeczpospolitą Polską³.

Zapobieganie i przeciwdziałanie zagrożeniom odbywa się poprzez działania realizowane w ramach systemu ochrony granicy państwowej, którego zadaniem jest zapewnienie nienaruszalności i bezpieczeństwa granic.

Zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego ciągle ewaluują i jest ich bardzo wiele, zarówno tych wynikających z uwarunkowań krajowych, jak i ze środowiska bezpieczeństwa w wymiarze regionalnym i międzynarodowym. Współczesne bezpieczeń-

1. Dr Joanna Werner, Wyższa Szkoła Administracji Publicznej w Białymstoku.

2. A. Masłow, *Motywacja i osobowość*, Warszawa 2006.

3. Ustawa o ochronie granicy państwowej, Dz. U. z 2009 nr 12 poz.67, Art.1 i Art.2.

stwo wewnętrzne i bezpieczeństwo zewnętrzne są ściśle ze sobą powiązane, zatem działania na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa wewnętrznego muszą mieć charakter interdyscyplinarny⁴.

Wydarzenia oraz procesy zachodzące we współczesnym świecie, w tym problem terroryzmu, separatyzmu, migracji, wojen i konfliktów, ubóstwa czy pogłębiających się dysproporcji społeczno-ekonomicznych powodują, że szczególnie znaczenia nabrała kwestia bezpieczeństwa granic. Bezpieczeństwo granic jest tutaj rozumiane zarówno w sensie dosłownym, czyli ochrony znajdujących się na granicy osób czy infrastruktury, ale też w szerokim tego słowa znaczeniu, a zatem zabezpieczeniu całego państwa⁵.

Kreowanie bezpiecznego stanu bezpieczeństwa to świadome działanie oparte na analizie przyczyn, zdarzeń i zjawisk występujących w jego otoczeniu, które będąc wyzwaniem, zagrożeniami i szansami oraz ryzykami posiadają odmienny charakter oraz stopień nasilenia.

Dlatego bardzo ważna jest identyfikacja i zapobieganie za pomocą zastosowania sprawdzonych metod, nowych technologii oraz wykorzystanie jak i dostosowanie regulacji prawnych w celu zminimalizowania zagrożeń. Działania mające zapewnić bezpieczeństwo w szerokim tego słowa znaczeniu podejmuje wiele formacji, instytucji i służb, które razem tworzą system bezpieczeństwa państwa.

Źródła i podział zagrożeń

Ze względu na daleko posunięte procesy integracyjne w Europie oraz pełnego zrozumienia pojęcia granic również w odniesieniu do zagrożeń granicy państwowej należy dokonać podziału granic ze względu na specyficzne warunki ich funkcjonowania w przestrzeni wolności oraz przestrzeni bezpieczeństwa.

Granice wewnętrzne oznaczają wspólne granice lądowe umawiających się stron, ich porty lotnicze przeznaczone do rejsów krajowych oraz ich porty morskie przeznaczone do regularnych połączeń promowych, wyłącznie z lub do innego portu na terytoriach umawiających się stron, bez zatrzymywania się w jakichkolwiek portach

4. A. Wawrzusiszyn, *Bezpieczeństwo wewnętrzne Polski wobec zagrożeń międzynarodowych*, „Journal of Modern Science”, T. 1/28/2016, s. 219, 2016.

5. S. Wojciechowski, *Zagrożenia dla bezpieczeństwa granic*, Biuletyn Instytutu Zachodniego, nr 329/2017, s. 1, <http://www.iz.poznan.pl/plik,pobierz,2042,ec6fab987923eb884d98dc0bce-27f1b1/329.pdf>, (dostęp 13.12.2017).

znajdujących się poza powyższymi terytoriami. Natomiast granice zewnętrzne oznaczają granice lądowe i morskie umawiających się stron, ich porty lotnicze i morskie, jeżeli nie są one granicami wewnętrznym⁶.

Granice wewnętrzne mogą być przekraczane w każdym miejscu bez dokonywania odprawy granicznej osób niezależnie od ich obywatelstwa, zgodnie z art. 20 Kodeksu Granicznego Schengen⁷. Należy jednak zwrócić uwagę, że wejście w życie tego zapisu nie oznacza zaprzestania przez Staż Graniczną realizacji zadań ustawowych.

Powstanie zagrożeń odnosi się zarówno do wewnętrznego, jak i zewnętrznego obszaru aktywności państwa. Wzrost liczby rozpoznawanych zagrożeń godzących w Polskę, to efekt zmian jej otoczenia oraz wpływu, który wywiera ono na postać ładu wewnętrznego. Występujące w nim zagrożenia militarne i niemilitarne mają różne formy, skalę oraz intensywność oddziaływania. Przyjmują one wymiar sporów i konfliktów społecznych, militarnych, ukrytych lub jawnych. Mają wówczas transsektorowy i asymetryczny charakter, przyjmując formy hybrydowych działań wojennych, agresji poniżej progu wojny, agresji pośredniej lub wywieranie wpływu politycznego, ekonomicznego czy kulturowo-religijnego.

Złożoność występowania zagrożeń transsektorowych wskazuje na ich charakter. Jest on złożony i zawiera w sobie cyberataki, akt terroru, wojny hybrydowe, informacyjne, psychologiczne, konflikty gospodarcze, religijne oraz wiele innych.

Zagrożenia związane bezpośrednio z bezpieczeństwem granic można zakwalifikować do kilku głównych grup, które zostały zobrazowane na rysunku 1.

- przestępczość, w tym zorganizowana
- migracje
- terroryzm
- cyberterroryzm
- działalność obcych służb specjalnych
- epidemiologiczno-sanitarne

6. Por. W. Kubacki, *Kontrola graniczna na zewnętrznych i wewnętrznych granicach Unii Europejskiej*, [w:] A. Tkacz (red.), *Integracja RP z Unią Europejską. Zadania Straży Granicznej*, Kętrzyn 2000, s. 59 i n.; R. Rybicki, *Ochrona granic zewnętrznych w kontekście współpracy Schengen*, [w:] Jasiński, K. Smoter (red.), *Obszar wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości Unii Europejskiej. Geneza, stan i perspektywy rozwoju*, Warszawa 2005, s. 165.

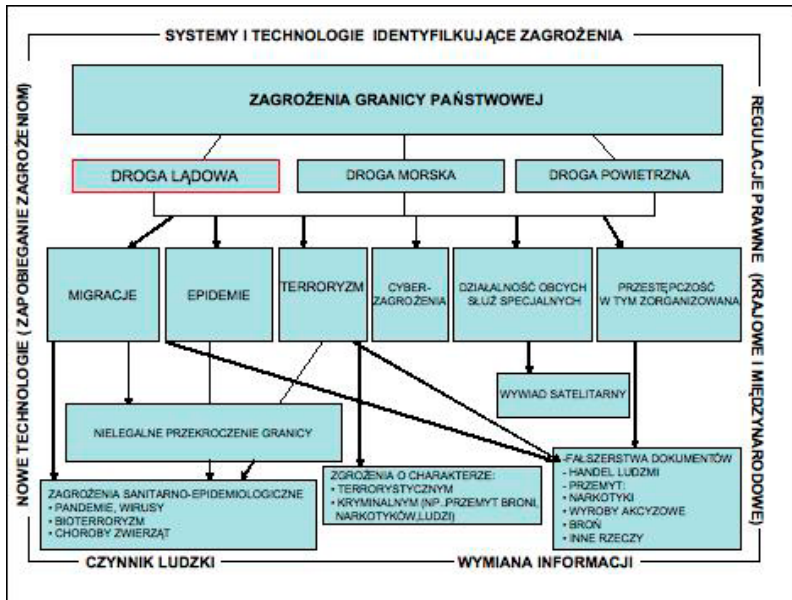
7. Rozporządzenie (WE) Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 15 marca 2006 r. ustanawiające wspólnotowy kodeks zasad regulacyjnych przepływu osób przez granicę (Kodeks Graniczny Schengen) Dz.Urz. UE L 105 z 13.4.2006.

Na uwagę zasługuje otoczenie w postaci systemów i technologii do gromadzenia i przetwarzania informacji oraz identyfikowania zagrożeń, nowe technologie, regulacje prawne, wymiana informacji czy też czynnik ludzki, które są składowymi systemu przeciwdziałania zagrożeniom mającym na celu zapewnienie bezpieczeństwa granicy państwowej.

Współczesne ruchy migracyjne mają charakter zarówno globalny jak również regionalny. Migracje ludności cechują się dużym zróżnicowaniem regionalnym a także znaczącą dynamiką zmienności w krótkim czasie. Od ponad trzydziestu lat stale wzrasta liczba osób podejmujących migracje. Migracje należy rozpatrywać jako zjawisko społeczne, polityczne oraz gospodarcze, które jest postrzegane jako szansa dla pobudzenia i rozwoju gospodarczego kraju przyjmującego, ale również jako poważne zagrożenie w obszarze bezpieczeństwa. Polska, która dotychczas była traktowana jako kraj tranzytowy coraz częściej postrzegana jest jak miejsce docelowe dla wybranych grup cudzoziemców. Obecnie obserwujemy masowy i niekontrolowany napływ migrantów do Europy co powoduje, że mamy do czynienia z najpoważniejszym kryzysem migracyjnym od czasów drugiej wojny światowej.

Panująca swoboda przepływu osób, usług i towarów spowodowała wzrost przestępczości transgranicznej oraz większą liczbę nadużyć związanych z nielegalnym przekroczeniem granicy. „Wolność przekraczania granicy” była jednym z czynników sprzyjających, którego skutkiem jest wzrost przestępczości zorganizowanej, w tym towarzyszący jej przemyt ludzi, narkotyków, broni, alkoholu i wielu innych rzeczy.

W przypadku działań podejmowanych przez terrorystów można wyodrębnić zagrożenia o charakterze kryminalnym oraz terrorystycznym. Zagrożenia kryminalne dotyczą np. przemytu przez ugrupowania terrorystyczne narkotyków, broni, ludzi itd. Zagrożenia stricte terrorystyczne można podzielić na zagrożenia pośrednie i bezpośrednie. Pierwsza grupa obejmuje przypadki prowadzenia przez terrorystów lub ich sympatyków często także w strefie przygranicznej działalności propagandowej, werbunkowej, wywiadowczej lub finansowej. Druga natomiast sprowadza się do działań mających na celu organizowanie zamachów bombowych czy ataków samobójczych. Powodzenie terrorystów w głównej mierze zależy od tego, czy potrafią być szybsi, przebieglejsi, lepsi od wyposażenia, organizacji i sposobów funkcjonowania całego systemu chroniącego nasze bezpieczeństwo. Walka z nimi stanowi ogromne wyzwanie dla każdego państwa, które może stać się potencjalnym celem zamachowców.

Rys 1. Zagrożenia granicy państwowej. Źródło: opracowanie własne

Zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa stanowią również nie umieszczone na powyższym rysunku a bardzo istotne różne przejawy działalności militarnej prowadzonej w strefie przygranicznej. Mogą mieć one charakter pośredni albo bezpośredni. Forma pośrednia związana jest np. z demonstracją siły, groźbą jej użycia czy rozpoznawaniem przygranicznych systemów zabezpieczeń innych państw, które to często są obiektem działalności obcych służb specjalnych, które za pomocą różnych metod i środków starają się nie tylko naruszać, ale także kontrolować granice państwowe. Zgodnie z tym co zostało już wcześniej podkreślone rozwój technologii niesie ze sobą wiele różnych możliwości kontrolowania czy dokonania ataku na przeciwnika, chociażby w tym przypadku za pomocą dronów, czy zakłócenia bezpieczeństwa poprzez cyberataki.

Zmiana charakteru zagrożeń, zwiększona skala zjawiska niekontrolowanej migracji do Europy oraz związane z tym zjawiska o charakterze przestępczym i terrorystycznym wymusiły konieczność wzmocnienia kontroli na granicach zewnętrznych i we-

wewnętrznych państw członkowskich Unii Europejskiej, w tym Polski. Zastosowanie nowych technologii wspomagających wykrywanie oraz pomoc w zwalczaniu zagrożeń granicy państwowej zostaną szczerzej omówione w dedykowanych im artykułach.

Rola Straży Granicznej w zapewnieniu bezpieczeństwa granicy państwowej

Wraz z upadkiem komunizmu i rozwiązaniem Układu Warszawskiego zlikwidowany został podział Europy na dwa wrogie bloki o przeciwstawnych ustrojach i ideologiach. Zapoczątkowane w 1989 r. zmiany ustrojowe w Polsce pociągnęły za sobą również zmiany w ochronie granic. W miejsce dawnych trzech sąsiadów (Związek Radziecki, Niemiecka Republik Demokratyczna i Czechosłowacja) Polska ma ich obecnie siedmiu: Niemcy, Czechy, Słowacja, Rosja, Litwa, Białoruś i Ukraina⁸. Nowy układ stosunków politycznych w Europie ukształtował się na początku lat dziewięćdziesiątych XX w., wpłynął na nowy system ochrony Polski, która od tej pory otworzyła się na świat.

W odpowiedzi na nowe wyzwania w zakresie ochrony granicy państwowej, ustawą z dnia 12 października 1990 r.⁹, powołano do życia Straż Graniczną (SG). Jej funkcjonowanie rozpoczęło się w dniu 16 maja 1991 r. wraz z rozformowaniem Wojsk Ochrony Pogranicza. Polska stała się państwem, które posiada najdłuższą granicę lądową z państwami, które nie są członkami UE. Skutkiem tego jest konieczność zwiększenia sił i środków do kontroli granic.

Formacja jaką jest SG współpracuje niemal na wszystkich płaszczyznach w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa państwa Polskiego z innymi podmiotami zaangażowanymi w wypełnianie tej misji. Współpraca ta, dotyczy przede wszystkim relacji SG z innymi formacjami mundurowymi. Współdziałanie z Marynarką Wojenną w zakresie ochrony granicy państwa na morzu jest jednym z filarowych zadań SG.

8. Długość odcinków granicy z sąsiadującymi państwami wynoszą: z Czechami – 796,04 km, ze Słowacją – 541,06 km, z Ukrainą – 535,18 km, z Białorusią – 418,24 km, z Litwą – 104,28 km, z Niemcami – 489,37 km, z Rosją – 232,04 km (w tym długość odcinka rozgraniczającego obszar morza terytorialnego z Niemcami oraz Rosją i linii, której każdy punkt jest oddalony o 12 mil morskich (22,224 km). Długość całej granicy państwowej wynosi 3511,52 km, w tym morska 439,74 km, www.strazgraniczna.pl, (dostęp 13.12.2017).

9. Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, (Dz. U. 1990 nr 78 poz. 462, z późn. zm.).

Zadania te są enumeratywnie wymienione w art.1 ust.2 ustawy o Straży Granicznej i należą do nich¹⁰: ochrona granicy państwowej na lądzie i morzu, organizowanie i dokonywanie kontroli ruchu granicznego. Straż graniczna zapobiega i przeciwdziała nielegalnej migracji poprzez:

- kontrolę przestrzegania przepisów dotyczących wjazdu cudzoziemców na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i pobytu na tym terytorium,
- rozpoznawanie i analizowanie zagrożeń migracyjnych,
- zwalczanie zagrożeń migracyjnych, w tym przestępczości związanej z nielegalną migracją,
- współdziałanie z organami i podmiotami właściwymi w sprawach udzielania cudzoziemcom zezwoleń na wjazd na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub pobyt na tym terytorium, w tym wykonywanie czynności na wniosek tych organów i podmiotów, na zasadach kreślonych odrębnymi przepisami.

Straż Graniczna odpowiada za wydawanie zezwoleń na przekraczanie granicy państwowej, w tym wiz, rozpoznawanie, zapobieganie i wykrywanie przestępstw i wykroczeń oraz ściganie ich sprawców, w zakresie właściwości Straży Granicznej, a w szczególności:

- przestępstw i wykroczeń dotyczących zgodności przekraczania granicy państwowej z przepisami, związanych z jej oznakowaniem oraz dotyczących wiarygodności dokumentów uprawniających do przekraczania granicy państwowej,
- przestępstw skarbowych i wykroczeń skarbowych wymienionych w art. 134 § 1 pakt 1 Kodeksu Karnego Skarbowego¹¹,
- przestępstw i wykroczeń pozostających w związku z przekraczaniem granicy państwowej lub przemieszczaniem przez granicę państwową towarów o raz wyrobów oznaczonych znakiem akcyzy, o broni i amunicji, o materiałach wybuchowych,
- o ochronie dóbr kultury, o narodowych zasobie archiwalnym, o przeciwdziałaniu narkomanii oraz o ewidencji ludności i dowodach osobistych,

10. Tamże.

11. Straż Graniczna prowadzi postępowania przygotowawcze w sprawach o przestępstwa i wykroczenia skarbowe określone w art. 63-71, 85-96 § 1, art. 106e i 106f oraz art.106h Kodeksu Skarbowego, ujawnione w zakresie swojego działania.

- przestępstw i wykroczeń określonych w ustawie z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach oraz w ustawie z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej¹²,
- przestępstw przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu oraz przestępstw i wykroczeń przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji, pozostających w związku z wykonywaniem komunikacji lotniczej,
- przestępstw określonych w art. 228, 229 i 231 Kodeksu karnego, popełnionych przez pracowników Straży Granicznej w związku z wykonywaniem czynności służbowych¹³,
- przestępstw określonych w art. 229 Kodeksu karnego, popełnionych przez osoby niebędące funkcjonariuszami lub pracownikami Straży Granicznej w związku z wykonywaniem czynności służbowych przez funkcjonariuszy lub pracowników Straży Granicznej,
- przestępstw określonych w art. 190, 222, 223 i 226 Kodeksu karnego skierowanych przeciwko funkcjonariuszom Straży Granicznej podczas lub w związku z pełnieniem obowiązków służbowych.

Kolejnym zadaniem Straży Granicznej jest zapewnienie bezpieczeństwa w komunikacji międzynarodowej i porządku publicznego w zasięgu terytorialnym przejścia granicznego, a w zakresie właściwości Straży Granicznej także w strefie nadgranicznej¹⁴ oraz pokładach samolotów w ruchu pasażerskim.

Do zadań formacji należy przeprowadzanie kontroli bezpieczeństwa w zasięgu terytorialnym przejścia granicznego, oraz w środkach transportu komunikacji międzynarodowej, ochrona szlaków komunikacyjnych o szczególnym znaczeniu międzynarodowym oraz prowadzenie czynności w celu rozpoznania i przeciwdziałania zagrożeniom terrorystycznym.

12. Dz. U. z 2012 r. poz. 680, z 2013 r. poz. 1650, z 20 14 r. poz. 1004, z 2015 r. poz. 1607 oraz z 2016 r. poz. 783.

13. Przekupstwo bierne (łapownictwo), przekupstwo czynne oraz nadużycie uprawnień lub niedopełnienie obowiązków przez funkcjonariusza publicznego.

14. Strefa nadgraniczna obejmuje cały obszar gmin przyległych do granicy państwowej, a na odcinku morskim – do brzegu morskiego. Jeżeli określona w ten sposób szerokość strefy nadgranicznej nie osiąga w ten sposób 15 km, włącza się do strefy również obszar gmin bezpośrednio sąsiadujących z gminami przyległymi do granicy państwowej lub brzegu morskiego (art. 12 ust. 1 ustawy z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej (Dz.U. 1990 nr 78 poz. 461 z późn. zm.).

Straż Graniczna odpowiada za osadzanie i utrzymywanie znaków granicznych na lądzie, aktualizacja i przechowywanie granicznej dokumentacji geodezyjnej i kartograficznej, a także ochrona nienaruszalności tych znaków i urządzeń służących do ochrony granicy państwowej ja również za gromadzenie i przetwarzanie informacji z zakresu ochrony granicy państwowej i kontroli ruchu granicznego oraz udostępnianie ich właściwym organom państwowym. Należy zwrócić uwagę na fakt, iż SG realizuje takie zadania jak nadzór nad eksploatacją polskich obszarów morskich oraz przestrzeganie przez statki przepisów obowiązujących na tych obszarach, ochrona granicy państwowej w przestrzeni powietrznej Rzeczypospolitej Polskiej przez prowadzenie obserwacji statków powietrznych i obiektów latających, przelatujących przez granicę państwową na małych wysokościach, oraz informowanie o tych przelotach właściwych jednostek Sił Powietrznych Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. Straż Graniczna ma za zadanie zapobieganie transportowaniu, bez zezwolenia, przez granicę państwową odpadów, szkodliwych substancji chemicznych oraz materiałów jądrowych i promieniotwórczych, a także zanieczyszczaniu wód granicznych. W swoich zadaniach ma również zapobieganie przemieszczaniu, bez zezwolenia przez granicę państwową środków odurzających i substancji psychotropowych oraz broni, amunicji, materiałów oraz wykonywanie zadań określonych w innych ustawach. W razie wprowadzenia stanu klęski żywiołowej Straż Graniczna, obok innych służb, zobowiązana jest do zapobiegania skutkom klęski żywiołowej oraz ich usuwania¹⁵. Natomiast w przypadku zaistnienia sytuacji kryzysowej o zasięgu transgranicznym, Straż Graniczna zapewnia współdziałanie ze służbami granicznymi Państw sąsiedzkich co ułatwia szybkie interweniowanie służb ratunkowych.

W czasie stanu wyjątkowego Straż Graniczna ma prawo złożyć wnioski do właściwego wojewody o wszczęcie postępowania o odosobnienie osoby pełnoletniej, w stosunku do której zachodzi uzasadnione podejrzenie, że będąc na wolności będzie prowadziła działalność, która zagraża państwu, bezpieczeństwu obywateli i porządkowi publicznemu, albo gdy odosobnienie jest konieczne aby zapobiec popełnieniu czynu karalnego lub uniemożliwić ucieczkę po jego popełnieniu¹⁶.

15. Art. 17 ustawy o stanie klęski żywiołowej z dnia 18 kwietnia 2002 r. (Dz. U. 2002 nr 62 poz 558 z późn. zm.).

16. Art. 17 ustawy o stanie wyjątkowym z dnia 21 czerwca 2002 r. (Dz. U. 2002 nr 113 poz 985 z późn. zm.).

W czasie stanu wojennego Straż Graniczna może zamykać lub ograniczać ruch osobowy i towarowy na granicach państwa, wprowadzać sztywne zasady wydawania dokumentów uprawniających obywateli RP do przekraczania granicy państwowej oraz wprowadzać szczególne zasady wydawania dokumentów dla cudzoziemców do przekroczenia granicy państwowej oraz przebywania na terytorium RP¹⁷.

Rola i obszar działania Straży Granicznej jest bardzo szeroki. Jak zostało powyżej przedstawione obejmuje ona zarówno ochronę granicy lądowej, morskiej ale należy również zwrócić uwagę na istotny wymiar działań na rzecz przekraczania granicy drogą powietrzną.

Obecnie coraz większe znaczenie nabiera powietrzny wymiar kontroli granic. Współczesne statki powietrzne są wykorzystywane do ochrony i monitoringu granic państwowych. Posiadają one zdolność do realizacji zadań niemal w każdych warunkach meteorologicznych, niezależnie od pory dnia czy nocy, jak również koordynują działania z jednostkami naziemnymi.

Podsumowanie

Straż Graniczna to obecnie jedna z najlepiej nie tylko wyszkolonych, ale również wyposażonych służb mundurowych w Polsce. Dzięki zaangażowaniu znaczących środków budżetu państwa oraz pochodzących z funduszy europejskich, takich jak Fundusz Granic Zewnętrznych, w ostatnim czasie udostępnione zostały nowoczesne narzędzia pozwalające chronić granice państwową. Istotnym elementem mającym wpływ na minimalizację zagrożeń granicy państwowej jest współpraca Straży Granicznej ze służbami granicznymi państw sąsiednich, która jest bezwzględnym wymogiem ochrony granicy i ma ogromne znaczenie dla przeciwdziałania i zwalczania przestępczości. Ważnym elementem jest współpraca międzynarodowa, która w dużej mierze przyczynia się do skuteczności działania służb granicznych i zajmuje kluczowe miejsce w koncepcji zintegrowanego zarządzania granicami przyjętej w Unii Europejskiej. Straż Graniczna bierze aktywny udział w działaniach podejmowanych przez Europejską Agencję Zarządzania Współpracą Operacyjną na Zewnętrznych Granicach Państw Członkowskich Unii Europejskiej – Frontex. W ramach współpracy bierze czynny udział we wspólnych operacjach na granicach, szczególnie w rejonach Europy

17. Art. 28 ust. 1 ustawy o stanie wojennym oraz o kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 29 sierpnia 2002 r. (Dz. U. 2002 nr 156 poz.1301 z późn. zm.).

narażonych na wzmożoną nielegalną migrację, działaniach Europejskich Zespołów Straży Granicznej (EBGT), uczestniczy w wymianie informacji i analizie ryzyka a także we wspólnych operacjach służących readmisji cudzoziemców i związanych z nimi działaniach. W ramach działań Frontexu utworzono platformę skupiającą analityków ze służb granicznych i policyjnych Państw Członkowskich UE (FRAN). Ich współpraca obejmuje przede wszystkim bieżącą wymianę informacji i analizę zdarzeń oraz zagrożeń dotyczących zjawiska nielegalnej migracji, za pośrednictwem bezpiecznej sieci informowania, tj. ICONet. Bezpieczna internetowa sieć koordynowania i informacji dla służb imigracyjnych stanowi ważne narzędzie zarządzania oraz ulepszenie systemów sprawozdawczości w zakresie działalności sieci oficerów łącznikowych.

Wszelkie zmiany w strukturze Straży Granicznej oraz jej zadaniach są konsekwencjami ciągle zmieniających się i zagrożeń występujących na granicy zewnętrznej Unii Europejskiej. Mając powyższe na uwadze, należy stwierdzić, iż współcześnie pomimo postępującej globalizacji granica stanowi zasadniczy element państwowości i podlega szczególnej ochronie.

Streszczenie

Zagrożenia bezpieczeństwa granicy państwowej w XXI wieku

Celem artykułu jest analiza zagrożeń mających wpływ na bezpieczeństwo granicy państwowej. Niniejszy artykuł jest pierwszym otwierającym cykl zmierzający do opracowania modelu *zarządzania zintegrowanym systemem ochrony granicy państwowej*. Bezpieczeństwo i ochrona granic państwowych każdego kraju jest bardzo istotnym elementem polityki funkcjonowania państwa. Zmiana charakteru zagrożeń, zwiększona skala zjawiska niekontrolowanej migracji do Europy oraz związane z tym zjawiska o charakterze przestępczym i terrorystycznym wymusiły konieczność wzmocnienia kontroli na granicach zewnętrznych i wewnętrznych państw członkowskich Unii Europejskiej, w tym Polski.

Dlatego bardzo ważna jest identyfikacja i zapobieganie za pomocą zastosowania sprawdzonych metod, nowych technologii oraz wykorzystanie jak i dostosowanie regulacji prawnych w celu zminimalizowania zagrożeń. Działania mające zapewnić bezpieczeństwo w szerokim tego słowa znaczeniu podejmuje wiele formacji, instytucji i służb, które razem tworzą system bezpieczeństwa państwa.

Słowa kluczowe: granica, bezpieczeństwo, granica państwowa, zagrożenia, Straż Graniczna.

Summary

Threats to the security of the state border in the 21st century

The aim of the article is the analysis of threats affecting the security of the state border. This article is the first opening cycle to develop a management model of the integrated state border system. Security and protection of the state borders of each country is a very important element of the state's functioning policy. The change in the nature of threats, the increased scale of uncontrolled migration to Europe and the related criminal and terrorist phenomena have forced the need to strengthen controls at the external and internal borders of the European Union Member States, including Poland.

That is why it is very important to identify and prevent using proven methods, new technologies and use as well as adjusting legal regulations to minimize risks. Activities to ensure security in the broad sense of the word are taken up by many formations, institutions and services that together form the state security system.

Keywords: border, security, state border, threats, Border Guard.

Bibliografia

- Kubacki W., *Kontrola graniczna na zewnętrznych i wewnętrznych granicach Unii Europejskiej*, [w:] A. Tkacz (red.), *Integracja RP z Unią Europejską. Zadania Straży Granicznej*, Kętrzyn 2000.
- Masłow A., *Motywacja i osobowość*, Warszawa 2006.
- Rybicki R., *Ochrona granic zewnętrznych w kontekście współpracy Schengen*, [w:] Jasiński, K. Smoter (red.), *Obszar wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości Unii Europejskiej. Geneza, stan i perspektywy rozwoju*, Warszawa 2005.
- Wawrzusiszyn A., *Bezpieczeństwo wewnętrzne Polski wobec zagrożeń międzynarodowych*, „Journal of Modern Science”, T. 1/28/2016, s. 219, 2016.
- Wojciechowski S., *Zagrożenia dla bezpieczeństwa granic*, Biuletyn Instytutu Zachodniego, nr 329/2017.
- Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, (Dz. U. 1990 nr 78 poz. 462, z. późn. zm).
- Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej (Dz. U. 1990 nr 78 poz. 462 późn. zm.).
- Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie kłęski żywiołowej (Dz.U. 2002 nr 62 poz. 558 późn. zm.).

- Ustawy o stanie wyjątkowym z dnia 21 czerwca 2002 r. (Dz. U. 2002 nr 113 poz 985 z późn. zm.).
- Ustawa o stanie wojennym oraz o kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 29 sierpnia 2002 r. (Dz. U. 2002 nr 156 poz.1301 z późn. zm.).
- Rozporządzenie (WE) nr 562/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 15 marca 2006 r. ustanawiające wspólnotowy kodeks zasad regulujących przepływ osób przez granice (kodeks graniczny Schengen).
- Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 maja 2012 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. 2012 poz. 680).
- <http://www.iz.poznan.pl/plik,pobierz,2042,ec6fab987923eb884d98dc0bce-27f1b1/329.pdf> (dostęp 13.12.2017).

Großbritannien und gemeinsame Auslands - und Sicherheitspolitik der EU. Entstehungsgeschichte, aktueller Zustand und Zukunft inklusive Brexit

Artur Ogurek¹, Robert Krzemień², Radosław Kamiński³

Heutzutage bedrohen der Sicherheit der EU viele verschiedene Phänomene. Hierzu gehört vor allem der Terrorismus⁴, aber auch regionale Konflikte⁵, die meistens aus ethnischen Separatismen resultieren⁶, und dahinten die nicht unkontrollierte Bevölkerungsmigrationen⁷, die internationale organisierte Kriminalität⁸, die politische Instabilität der Nachbarländer, aber auch immer wieder, vielleicht sogar vor allem, die Proliferation der Massenvernichtungswaffen⁹ und die Gefahr ihrer Anwendung auf dem Gebiet der Europäischen Union. Deshalb unternimmt das vereinigte Europa die Initiativen, die nach der Sicherung ihrer Staatsbürger und der vollen Menschheit

1. Dr Artur Ogurek, adiunkt, Uniwersytet Wrocławski.

2. Dr Robert Krzemień, starszy wykładowca, PWSZ Wałbrzych.

3. Dr Radosław Kamiński, adiunkt, Wyższa Szkoła Bankowa we Wrocławiu.

4. Der Europol-Bericht aus dem Jahr 2011, also vor dem Beginn der Massenmigrationsbewegungen aus Afrika und dem Nahen Osten nach Europa, machte darauf aufmerksam. Siehe: B. Wiśniewski, *Zagrożenie terrorystyczne w Unii Europejskiej – raport Europolu*, <http://www.twojaeuropa.pl/2549/zagrożenie-terrorystyczne-w-unii-europejskiej-raport-europolu>, Zugang 03/11/2017.

5. R. Zięba, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego*, Warszawa 1999, s. 80 ff.

6. Mehr zu Separatismen in der Arbeit: E. Gellner, *Narody i nacjonalizm*, Warszawa 1991. Auch: G. Michałowska, *Współczesny nacjonalizm a państwo*, [in:] E. Haliżak, I. Popiuk-Rysińska (Hrg.), *Państwo we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 1995.

7. B. Terminiński, *Wpływ migracji międzynarodowych na bezpieczeństwo państw Unii Europejskiej*, <http://psz.pl/117-polityka/bogumil-terminski-wplyw-migracji-miedzynarodowych-na-bezpieczenstwo-panstw-unii-europejskiej>, Zugang 03/11/2017. Mehr: P. Sasnal (Hrg.), *Niekontrolowane migracje do Unii Europejskiej – implikacje dla Polski*, Warszawa 2015.

8. Z. Galicki, *Międzynarodowa przestępczość zorganizowana – prawnomiędzynarodowe instrumenty zwalczania i zapobiegania*, Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego 2015, Nr. 12.

9. M. Kaczmarek, *Problemy zbrojeń i rozbrojenia*, [in:] R. Zięba (Hrg.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, Warszawa 2008. Auch: T. Jemiolo, T. Kubaczyk, M. Preus, *Broń masowego rażenia w świetle prawa międzynarodowego. Wybrane problemy*, Warszawa 2004, A. D. Rotfeld (Hrg.), *Kontrola zbrojeń. Rozbrojenie u progu XXI wieku*, Warszawa 2002

vor diesen Bedrohungen streben. So eine Initiative ist zweifellos Die Gemeinsame Außen- und Sicherheitspolitik der EU (GASP)¹⁰.

Ziel der Arbeit ist es, die Entstehung und Umsetzung der GASP der Europäischen Union und ihre Auswirkungen auf das zukünftige Auftreten Großbritanniens aus den EU-Strukturen darzustellen.

Die Europäische Union legt seit vielen Jahren großen Wert auf die Zusammenarbeit in den Bereichen Wirtschaft, Soziales und Finanzen, während die Fragen der Sicherheit, vor allem der äußeren, lange Zeit ein wiederkehrendes, jedoch - aus verschiedenen Gründen - unterentwickeltes Thema waren. Die Bildung einer gemeinsamen europäischen Außen - und Sicherheitspolitik hat daher eine lange und turbulente Geschichte.

Die erste Maßnahme, die zu den ursprünglichen GASP-Modellen gezählt werden kann, ist der am 4. März 1947 zwischen Frankreich und Großbritannien unterzeichnete "Vertrag über Bündnis und gegenseitige Unterstützung", auch bekannt als der Vertrag von Dünkirchen. Es handelte sich um dauernde gegenseitige Hilfe gegen potentielle deutsche Aggression und wurde diktiert einerseits von den Ängsten Westeuropas gegen die Wiederbelebung des faschistischen Deutschlands und der wachsenden Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken und andererseits vom Druck der Vereinigten Staaten¹¹. Am 17. März 1948 wurde dieses Abkommen auf Belgien, die Niederlande und Luxemburg ausgeweitet, und zwar aufgrund des "Vertrags über die Zusammenarbeit im Bereich der wirtschaftlichen, sozialen und kulturellen und kollektiven Selbstverteidigung", der auch als Brüsseler Vertrag bezeichnet wird¹². Er wurde zum Zweck einer alliierten gegenseitigen Verteidigung geschlossen: falls eine der Hohen Vertragsparteien einem bewaffneten Angriff in Europa erliegt, werden andere Vertragsparteien gemäß Artikel 51 der Charta der Vereinten Nationen ihr Hilfe und Unterstützung geben und alle notwendigen Schritte im Falle der Rück-

10. *Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa*, <http://www.twojaeuropa.pl/263/wspolna-polityka-zagraniczna-i-bezpieczenstwa>, Zugang 03/11/2017. Mehr: A. Ciupiński, *Wspólna polityka bezpieczeństwa i obrony Unii Europejskiej: geneza, rozwój, funkcjonowanie*, Warszawa 2013, R. Grzeszczak, *Globalna rola Europy oraz Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa: od słów do rzeczywistości*, Warszawa 2013.

11. Ch. Cook, J. Stevenson, *Leksykon historii Europy XX wieku. 1900-2004*, Warszawa 2004, s. 258.

12. *Traktat brukselski. Traktat o współpracy gospodarczej, społecznej i kulturalnej oraz zbiorowej samoobronie*, Bruksela, 17. März 1948 r., [in:] S. Parzymies, *Integracja europejska w dokumentach*, Warszawa 2008, s. 66.

kehr Deutschlands zur Aggressionspolitik unternehmen¹³. Leider, angesichts der Ereignisse, die den Beginn des Kalten Krieges ankündigten, wurde die Remilitarisierung Deutschlands und der Eintritt in die Verteidigungsanlagen Westeuropas zur Notwendigkeit, deshalb legte Frankreich im Oktober 1950 den sogenannten Plevén-Plan vor, der den Remilitarisierungsprozess Deutschlands kontrollieren und eine Europäische Verteidigungsgemeinschaft mit einer integrierten europäischen Armee schaffen sollte¹⁴. Dieser Plan wurde jedoch wegen seiner Ablehnung durch die Nationalversammlung der Französischen Republik nicht umgesetzt¹⁵.

Ein weiterer Versuch, einen gemeinsamen europäischen Verteidigungsplan für Europa zu schaffen, ist eine Änderung des Brüsseler Vertrags im Jahr 1954 im Rahmen der so genannten Pariser Abkommen¹⁶. Im Rahmen der Abkommen trat BRD und Italien aufgrund des Brüsseler Vertrags BRD zur Westunion bei und die Organisation erhielt einen neuen Namen - die Westeuropäische Union (WEU)¹⁷. Die geänderten Bestimmungen des Brüsseler Vertrags bildeten eine formelle Rechtsgrundlage, um die Maßnahmen der westeuropäischen Länder im Bereich der Verteidigung und der internationalen Sicherheit im Falle einer Eskalation der Bedrohung durch den Kalten Krieg zu vereinigen. Sie waren auch Ausdruck des Willens der westeuropäischen Verbündeten, jeden von ihnen zur Entwicklung von Verteidigungsfähigkeiten beizutragen. Sie sollten auch beweisen, dass europäische Länder sich nicht ausschließlich auf den bewaffneten US-Militärschirm verlassen wollen¹⁸.

Die Aktivitäten der Westeuropäischen Union brachten jedoch nicht die erwarteten Ergebnisse, und ihre wichtigsten, berüchtigten Probleme waren das Fehlen wirksamer Mechanismen für wirksame Maßnahmen, die folglich weiterhin im Schatten der NATO standen. Darüber hinaus führte die Ausklammerung des automatischen Rückgriffs auf militärische Maßnahmen aus dem Washingtoner Vertrag im Falle

13. Ibidem, s. 68.

14. *Deklaracja Plevéna, Paris, 24. Oktober 1950*, [in:] S. Parzymies, *Integracja europejska ...*, s. 104.

15. J. Łukaszewski, *Francja a integracja europejska. Pół wieku ewolucji*, [in:] J. Kranz, J. Reiter (Hrg.), *Drogi do Europy*, Warszawa 1998, s. 34.

16. E. Cziomer, *Bezpieczeństwo międzynarodowe w XXI wieku. Wybrane problemy*, Kraków 2010, s. 42.

17. E. Dynia, *Integracja Europejska*, Warszawa 2004, s. 24.

18. *Traktat o współpracy w dziedzinie gospodarczej, społecznej i kulturalnej oraz zbiorowej samoobrony podpisany w Brukseli 17 marca 1948 r., poprawiony protokołem modyfikującym i uzupełniającym Traktat Brukselski, Paryż, 23 października 1954 r.* [in:] S. Parzymies, J. Menkes, A. Prystrom (Hrg.), *UZE a Europa Środkowa i Wschodnia. Dokumenty, Ekspertyzy nr 15, z. 1*, Warszawa, März 1994, s. 11.

der Notwendigkeit, europäischen Verbündeten zu helfen, zu Ungewissheit und Unzufriedenheit unter den westeuropäischen Ländern, was wiederum diese Länder zu weiteren Versuchen inspirierte, ein von den USA unabhängiges Sicherheitssystem zu finden, obwohl natürlich mit ihm in enger Zusammenarbeit bleibt¹⁹.

Diese Annahmen sollten zusammen mit der Unterzeichnung der Erklärung von Rom am 27. Oktober 1984 erfüllt werden; Ihr Hauptzweck bestand darin, einen Rahmen für die Festlegung der künftigen Form der europäischen Identität im Bereich Sicherheit und Verteidigung sowie für die schrittweise Harmonisierung der Verteidigungspolitik der WEU-Mitgliedstaaten zu schaffen. Die Erklärung bestätigte die Verbindung zwischen der WEU und der NATO und die ständige Notwendigkeit, die Sicherheit der westlichen Welt zu stärken, und stimmte zu, den Dialog fortzusetzen und nach Wegen zur Harmonisierung der strategischen Ausrichtung in wichtigen Sicherheitsfragen zu suchen²⁰. Obwohl es seine Hoffnungen, der Entwicklung der europäischen Identität im Bereich der Sicherheit und Verteidigung einen starken Impuls zu geben, nicht voll erfüllt hat, wurden einige seiner Elemente zur Grundlage für die Ausarbeitung der Grundsätze der Zusammenarbeit im Rahmen der Gemeinsamen Europäischen Sicherheits- und Verteidigungspolitik²¹.

Die Frage einer gemeinsamen Sicherheitspolitik und die Ankündigung einer gemeinsamen Verteidigung kehrten Anfang der 90er Jahre zurück und fanden ihren Niederschlag im Vertrag von Maastricht (1993) und im Vertrag von Amsterdam (1997). Die Entschlossenheit der Europäischen Union, eine eigene, kohärentere und wirksamere Sicherheitspolitik zu schaffen, wurde durch die damalige internationale Lage verursacht²². Die Europäische Sicherheits- und Verteidigungspolitik wurde als Ergebnis mehrerer sich überschneidender und verstärkender Faktoren geschaffen, die im internationalen Geschäftsklima des letzten Jahrzehnts des vergangenen Jahrhunderts auftraten. Vor allem hat die Union ein Integrationsniveau erreicht, das sie zu einer

19. S. Parzymies, *Reformy instytucjonalne, poszerzenie i wspólna obrona – trudne wyzwania dla Unii Europejskiej*, Rocznik Strategiczny 1999/2000, Warszawa 2000, s. 132.

20. *Deklaracja Rzymska Rady Ministrów UZE, Rom, 27. Oktober 1984*, [in:] S. Parzymies, J. Menkes, A. Prystrom (Hrg.), *UZE a Europa Środkowa i Wschodnia*, Dokumenty, Ekspertyzy nr 15, Zeszyt 1, Warszawa März 1994, s. 44.

21. K. Żukrowska, M. Grącik (Hrg.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Teoria i praktyka*, Warszawa 2006, s. 225.

22. J. Czapotowicz, *Instytucjonalizacja Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej*, „Polska w Europie” 2003, Nr 2 (44), s. 50.

Gemeinschaft machte, die für die Sicherheit ihres gesamten Gebiets verantwortlich ist. Zweitens, erforderte das Streben der Union nach Autonomie in den Beziehungen zu den Vereinigten Staaten auch Unabhängigkeit im Bereich der Sicherheit. Und drittens, musste die Union ihr eigenes militärisches Potenzial aufbauen, um Einfluss auf die neue internationale Ordnung und ihre eigene Sicherheit zu bewahren, die Umweltsituation zu stabilisieren und Maßnahmen zur Wiederherstellung des Friedens in anderen Teilen der Welt zu ergreifen²³.

Der Vertrag von Maastricht machte die Union zu einer autonomen Waffe Westeuropas der aufstrebenden Europäischen Union und verwandelte die Europäische Politische Zusammenarbeit in eine Gemeinsame Außen- und Sicherheitspolitik (GASP). Es wurde der zweite der drei Pfeiler, auf dem sich die Europäische Union widersetzte. Der Vertrag von Maastricht erlaubte es, dass diese Politik zu einer gemeinsamen Verteidigungspolitik führt und in Zukunft eine gemeinsame Verteidigung bildet, wenn die Mitgliedstaaten dies beschließen. Die Bestimmungen zur GASP umfassten Titel V des Vertrags²⁴. In der "Erklärung der Mitgliedstaaten der Westeuropäischen Union zur Rolle der WEU und ihrer Beziehungen zur Europäischen Union und zum Atlantischen Bündnis", die am 10. Dezember 1991 in Maastricht von den Mitgliedstaaten der Westeuropäischen Union angenommen wurde, wurde ebenfalls auf diese Bestimmungen verwiesen; es wurde als Anlage in den Vertrag aufgenommen. In der Erklärung wurden die Grundsätze der WEU-Zusammenarbeit mit anderen Ländern und Organisationen festgelegt, Einigkeit über die Notwendigkeit einer schrittweisen Entwicklung einer echten europäischen Sicherheits- und Verteidigungsidentität und Stärkung der Rechenschaftspflicht Europas in Verteidigungsfragen erzielt und die WEU als integraler Bestandteil des EU-Entwicklungsprozesses bekräftigt Beitrag zum NATO-Bündnis und wird mit der Zeit ein Teil der Europäischen Union werden²⁵.

Der Vertrag von Amsterdam hingegen hat den Grundsatz angenommen, dass die Gemeinsame Außen- und Sicherheitspolitik die Domäne der Europäischen Union

23. R. Kuźniar, *Wzlot i upadek Europejskiej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2014, Nr IV, s. 31.

24. Article J.4, Title V, *Provisions on a common foreign and security policy, Treaty on European Union, signed at Maastricht on 7 February 1992*, Official Journal of the European Communities, C 191, B. 35, 29 VII 1992, s. 59.

25. *Declaration on Western European Union – Maastricht 10 December 1991*, s. 3, <http://www.weu.int/documents/911210en.pdf>, Zugang 11/11/2016.

ist und darauf abzielt, die Sicherheit der Union, nicht die EU und die Mitgliedstaaten sowie den Schutz ihrer Außengrenzen zu schützen und sie als eine geopolitische Einheit, nicht eine Reihe von Ländern, zu behandeln. Er verbesserte auch den Entscheidungsprozess, indem er konstruktive Enthaltungen und qualifizierte Mehrheitsentscheidungen einführte. Mit dem Vertrag von Amsterdam wurde auch der Standpunkt des Generalsekretärs des Rates der EU festgelegt, der gleichzeitig auch als Hoher Vertreter für die Gemeinsame Außen- und Sicherheitspolitik dienen sollte. Der Hohe Vertreter sollte den Rat insbesondere in Angelegenheiten unterstützen, die unter die Gemeinsame Außen- und Sicherheitspolitik fallen, insbesondere indem sie zur Formulierung, Entwicklung und Durchführung politischer Entscheidungen beiträgt und gegebenenfalls im Namen des Rates und im Namen des Vorsitzes einen politischen Dialog mit den dritten Parteien führt²⁶. Der Vertrag von Amsterdam hat einen neuen Blick auf die Möglichkeit der Schaffung einer gemeinsamen Verteidigungspolitik innerhalb der Europäischen Union geworfen, deren Instrument die Europäische Sicherheits- und Verteidigungspolitik sein sollte, und die Rechtsgrundlage für ihre weitere Entwicklung gegeben.

Ein bedeutendes und entscheidendes Ereignis in der Entwicklung der Gemeinsamen Außen- und Sicherheitspolitik war die Änderung der Position Großbritanniens in Bezug auf die Autonomie der Europäischen Union bei Krisenaktivitäten, was wiederum eine Neubewertung der Politik der Mitgliedstaaten in dieser Angelegenheit zur Folge hatte. Zweifellos hat der mit dem Zerfall Jugoslawiens verbundene Krieg, der bisher die transatlantische Hilflosigkeit der europäischen Institutionen gegen diese Art von Sicherheitsbedrohungen gezeigt hat, zu diesem Wandel beigetragen. Die britische Regierung erklärte erstmals in offizieller Form ihre Abkehr von der bisher praktizierten Oppositionspolitik gegen den Aufbau der europäischen Verteidigung²⁷. Der Premierminister des Vereinigten Königreichs hat dies erstmals in seiner Rede Anfang Oktober 1998 offiziell erwähnt und bestätigt, dass seine Regierung derzeit neue Vorschläge in Bezug auf die Beziehungen zwischen dem Vereinigten Königreich und der Europäischen Union erarbeitet, deren Teil ein Versuch sein, die Europäische Union mit Verteidigungsfähigkeiten auszustatten²⁸. Das Bekenntnis Europas zu einer

26. M. Zawistowska, *Europejska Polityka Bezpieczeństwa i Obrony: siły na zamiary?*, „Rocznik Strategiczny” 2000/2001, Warszawa 2000, s. 388

27. R. Kuźniar, *Europejska Strategia Bezpieczeństwa*, „Polska w Europie” 2004, Nr 2, s. 14.

28. J. Starzyk, *Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej*, Warszawa 2001, s. 276.

unabhängigen und aktiven Politik im Bereich der Verteidigung wurde als großer Durchbruch betrachtet und wird sogar bezeichnet als: „Kopernikanische Revolution in Europas endogenem Streben nach Sicherheit“²⁹.

Der Vertrag von Nizza von 2003 führte weitere Änderungen ein, die zu einer Vereinfachung des Entscheidungsprozesses und zur Ermächtigung des mit dem Beschluss des Rates im Januar 2001 eingesetzten Politischen und Sicherheitspolitischen Komitees (PSK) führten, politische Kontrolle und strategisches Management bei Krisenbewältigungsoperationen auszuüben.

Der Vertrag von Lissabon wurde zur Krönung der Maßnahmen für die Entwicklung der GASP. Dies war zweifellos auf die Krise im Zusammenhang mit der US-Intervention im Irak zurückzuführen, die eine erhebliche Divergenz der Positionen zwischen den Mitgliedstaaten ergab. Dies schuf einen politischen Anstoß für die Neuformulierung der GASP, die ihre Entwicklung zum endgültigen Vertragstext erheblich erleichtern könnte³⁰. Die wichtigste Reform im Bereich der institutionellen Veränderungen, die mit dem Vertrag von Lissabon eingeführt wurde, ist die Umwandlung der Europäischen Union in eine einzige internationale Organisation. Die GASP hat gleichzeitig ihren besonderen Status behalten, der ausdrücklich in den Vertragsbestimmungen vorgesehen ist³¹. Der Vertrag von Lissabon bekräftigte die vom Gemischten Aktionsrat EU 2004/551/GASP vom 12. Juli 2004 zur Einrichtung einer Agentur für Aufbau, Ausbau, Forschung, Beschaffung und Versorgung von Verteidigungsgütern (Europäische Verteidigungsagentur) geschlossenen Abkommen und die Einrichtung des Europäischen Auswärtigen Dienstes, der eine Art diplomatischer Dienst der Europäischen Union ist, der den Hohen Vertreter für Außen- und Sicherheitspolitik unterstützt, die aus Beamten des Generalsekretariats des Rates und der Europäischen Kommission sowie Diplomaten besteht, die von den Außenministerien der Mitgliedstaaten delegiert werden³².

Der Vertrag von Lissabon führte auch substanzielle materielle Reformen ein, die den Umfang der Petersberg-Missionen erweiterten, die neben dem Beitrag zur geme-

29. R. Kuźniar, *Europejska Strategia Bezpieczeństwa...*, s. 16.

30. K. Miszczyk, *Reforma Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa na mocy Traktatu z Lizbony*, „Sprawy Międzynarodowe” 2007, Nr 4.

31. S. Biscop, J.J. Andersson, *The EU and the European Security Strategy: Forging a Global Europe*, London 2008.

32. G. Avery, *Europe's Future Foreign Service*, „The International Spectator” 2008, Nr 1, s. 34.

insamen Verteidigung im Rahmen der GASP auch humanitäre und Rettungseinsätze, Friedensmissionen und Kampfeinsätze bei der Bewältigung von Krisensituationen einschließlich der Wiederherstellung des Friedens vorsehen und nach dem Inkrafttreten des Vertrags von Lissabon auch gemeinsame Abrüstungsoperationen, militärische Beratungs- und Unterstützungsmissionen, Konfliktverhütungsmissionen und Stabilisierungsmissionen nach Konflikten. Es wurde auch eine dauerhafte strukturierte Zusammenarbeit eingerichtet, die die Schaffung einer verstärkten Zusammenarbeit zwischen einer Gruppe von Staaten mit größerer Verteidigungsfähigkeit innerhalb der institutionellen Strukturen der Union ermöglicht³³.

Heute ist die GASP ein Instrument des Einflusses der Europäischen Union in den internationalen Beziehungen, und ihre Rechtsgrundlage sind die Artikel in Titel V des Vertrags über die Europäische Union³⁴. Im Artikel 21 Abs. 2 sind die Ziele aufgeführt, die die GASP leiten, die wichtige Aspekte im Bereich Sicherheit sind: Schutz der gemeinsamen Werte, Grundinteressen, Unabhängigkeit und Integrität der EU, Stärkung und Unterstützung der Demokratie, Rechtsstaatlichkeit, Menschenrechte und Völkerrecht, Stärkung der EU-Sicherheit in allen ihren Formen; Festigung des Friedens und Stärkung der internationalen Sicherheit in Übereinstimmung mit den Grundsätzen der Charta der Vereinten Nationen und den Grundsätzen der Schlussakte von Helsinki und den Zielen der Charta von Paris, einschließlich der Regeln für die Außengrenzen³⁵. Im Gegensatz dazu enthalten die Bestimmungen über Sanktionen oder den Abschluss internationaler Abkommen den Vertrag über die Arbeitsweise der Europäischen Union³⁶. Die Europäische Union verfolgt diese Ziele mit den GASP-Rechtsinstrumenten, zu denen gemeinsame Strategien, gemeinsame Aktionen und gemeinsame Standpunkte gehören³⁷. Die politischen Leitlinien für die Durchführung und Entwicklung der GASP werden vom Europäischen Rat in Grundsätzen und allgemeinen Leitlinien politischer Natur festgelegt³⁸.

Die GASP arbeitet auf der Grundlage ihrer eigenen Verfahren und Standards, hat zwischenstaatlichen Charakter, was bedeutet, dass die Mitgliedstaaten eine Schlüs-

33. A. Toje, *The EU, NATO and European Defence: a Slow Train Coming*, Paris 2008, s. 32.

34. Traktat o Unii Europejskiej (konsolidierte Version), Dz. U. C 202 (2016).

35. Art. 21 des Abs. 2, *Ibidem*.

36. *Ibidem*.

37. Art. 25, *Ibidem*.

38. Art. 24, *Ibidem*.

selrolle darin spielen, und Entscheidungen über GASP-Angelegenheiten werden in der Regel einstimmig angenommen. Sie können sowohl die Aktivitäten, als auch die Positionen der Europäischen Union auf internationaler Ebene betreffen. Der GASP-Entscheidungsmechanismus basiert auf dem Charakter der zwischenstaatlichen Zusammenarbeit, wobei der Grundsatz der Einstimmigkeit gilt, zu dem nach und nach Ausnahmen eingeführt werden, wie z.B. die im Art. 31 vorgesehene konstruktive Enthaltung (*constructive abstension*), was bedeutet, dass das Enthaltensein durch den Staat der Einstimmigkeit nicht im Wege steht³⁹.

Die GASP wird von mehreren Institutionen unterstützt, was sie extrem kompliziert macht, aber die wichtigsten sind: der Europäische Rat, der Rat der Europäischen Union und der Hohe Vertreter der EU für Außen- und Sicherheitspolitik⁴⁰. Die Zuständigkeiten des Europäischen Rates und des Rates der Europäischen Union im Bereich der GASP sind in Artikel 26 EUV festgelegt: Der Europäische Rat hat die Aufgabe, die allgemeinen Handlungsleitlinien im Bereich der Außen- und Sicherheitspolitik festzulegen und die Interessen der Union zu definieren. Der Rat der Europäischen Union dagegen, trifft Entscheidungen in bestimmten Bereichen auf der Grundlage der vom Europäischen Rat festgelegten Handlungsanweisungen. Es besteht aus den Außenministern der Mitgliedstaaten und wird vom Hohen Vertreter der EU für auswärtige Angelegenheiten und Sicherheit geleitet⁴¹.

Der Hohe Vertreter der EU für Außen- und Sicherheitspolitik vertritt die Europäische Union im Bereich der Außen- und Sicherheitspolitik und führt auch den politischen Dialog mit Dritten. Es ist eine Art Brücke, die den Rat mit dem Europäischen Parlament verbindet, weil es einerseits dem Rat Vorschläge und Initiativen unterbreiten kann und andererseits das Parlament über die politischen Richtungen in den jeweiligen Bereichen informiert⁴². Im formalen und rechtlichen Sinne deckt das Konzept der GASP nicht die gesamte Außenpolitik der Europäischen Union ab, abgesehen von den wirtschaftlichen Beziehungen zu Drittländern. Es ist auch nicht dazu gedacht, das Gebiet der Europäischen Union gegen mögliche äußere Aggression zu verteidigen, sondern die Stabilisierung zu exportieren, d.h. Sicherheitskrisen mit

39. Art. 31, Ibidem.

40. J. Barcz, M. Górka, A. Wyrozumka, *Instytucje i prawo Unii Europejskiej*, Warszawa 2011, s. 206.

41. T. Aleksandrowicz, *Bezpieczeństwo w Unii Europejskiej*, Warszawa 2011, s. 73.

42. J. Starzyk, *Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej*, Warszawa 2011, s. 8.

militärischen Mitteln außerhalb der Europäischen Union in jenen Bereichen zu lösen, in denen es aus der Sicht der EU-Interessen wichtig ist⁴³.

Bei allen Versuchen, eine gemeinsame Sicherheits- und Verteidigungspolitik zu entwickeln, leisten Länder mit dem größten wirtschaftlichen, militärischen und politischen Potenzial aus den EU-Mitgliedstaaten einen wesentlichen Beitrag; das sind zweifellos Frankreich, Deutschland und das Vereinigte Königreich. Diese Länder haben die Möglichkeit, gemeinsame Ziele zu erreichen, und die von ihnen entwickelten Abkommen erleichtern Entscheidungen in der gesamten Europäischen Union. Großbritannien hat insbesondere großen Einfluss auf den aktuellen Verlauf des militärischen Integrationsprozesses in Europa ausgeübt. Einerseits hat die Sichtweise dieses Landes, die die Vorherrschaft über den Nordatlantikvertrag in Bezug auf Sicherheit und Ängste vor einer Schwächung der Souveränität im Verteidigungsbereich gewährleistete, Europa nicht für lange Zeit unabhängig von der Verteidigung werden lassen, andererseits wurde 1999 EU-Sicherheits- und Verteidigungspolitik (GSVP) gegründet. Angesichts der drohenden Gefahr, die Europäische Union in naher Zukunft durch Großbritannien zu verlassen, erscheint es daher gerechtfertigt zu fragen, wie sich der erwähnte Brexit auf die europäische militärische Integration auswirken könnte.

Wie bereits erwähnt, sind die im Bereich der europäischen Verteidigungsautonomie erzielten Wirkungen zu einem großen Teil auf die aktive Beteiligung Großbritanniens zurückzuführen, und die weitere Entwicklung dieses Prozesses wäre ohne die Beteiligung dieses Landes äußerst schwierig. Im Fall des Brexit würde die Teilnahme an der GASP den Staat mit dem größten Militärbudget in Europa von allen europäischen⁴⁴ Ländern ausschließen. Eine solche Situation würde auch bedeuten, dass die militärische Macht der EU stark geschwächt würde, da das Vereinigte Königreich als eines der wenigen europäischen Länder Fähigkeiten aufrechterhält und entwickelt, die die so genannte Kraftprojektion ermöglichen, dh schwere Transportflugzeuge und die "Blue Water Navy" -Flotte. Das Vereinigte Königreich, ist neben Frankreich

43. R. Zięba, *Europejska Tożsamość Bezpieczeństwa i Obrony*, Warszawa 2001, s. 304.

44. S. Perlo-Freeman, A. Fleurant, P. Wezeman, S. Wezeman, *Trends in World Military Expenditure 2015*, April 2016, SIPRI Fact Sheet, <http://books.sipri.org/files/FS/SIPRIFS1604.pdf>, Zugang 03.11.2016.

auch der einzige Mitgliedstaat mit Waffen und Militärstützpunkten in Übersee an strategisch wichtigen Orten im Nahen Osten und in Südostasien⁴⁵.

Der Austritt der Europäischen Union durch das Vereinigte Königreich würde zweifellos auch den transatlantischen Aspekt der europäischen Sicherheit beeinflussen. Die Briten sind der Motor der transatlantischen Beziehungen und leisten einen hervorragenden Beitrag zu den militärischen Fähigkeiten der Nordatlantischen Allianz⁴⁶. Sie treten auch für eine klare Aufgabenverteilung im Verteidigungsbereich zwischen der Europäischen Union und der NATO ein, weshalb sie wiederholt eine Schlüsselrolle bei der Entwicklung von Kooperationsmechanismen zwischen den beiden Einheiten spielten und ihre Beteiligung an der militärischen Integration Europas die Komplementarität und Koordinierung zwischen NATO und EU im Verteidigungsbereich verstärkte; sie sind immer noch der erklärte engste europäische Verbündete der USA. Aus diesem Grund wäre der Brexit auch aus Sicht der Vereinigten Staaten von Nachteil, weil er das Ausmaß des amerikanischen Einflusses auf das europäische Sicherheitssystem verringern würde. Im Gegenzug würden die europäischen Länder die Möglichkeit verlieren, Großbritannien als eine beträchtliche "transatlantische Brücke" zu nutzen, die die Beziehungen zwischen der EU und den USA erleichtern würde⁴⁷.

Ein weiterer negativer Effekt des Brexit ist die Schwächung der Zusammenarbeit in Europa. Nach dem Austritt Großbritanniens aus der Union, einem der Länder, die die wichtigste Rolle in der europäischen Arena spielen, die allen EU-Akteuren bekannt sein muss, könnte der Prozess des Austritts aus der Gemeinschaft durch andere Länder eingeleitet werden, was wiederum den Weg zu einem "Europa der zwei Geschwindigkeiten", in der das Euro-Gebiet zum richtigen Zentrum der Union würde und die übrigen Länder, die die einheitliche europäische Währung nicht eingeführt haben, ihre Peripherie bilden würden, was wiederum zu weiteren Spaltungen,

45. J. Tomaszewski, *Wybrane aspekty polityki bezpieczeństwa Wielkiej Brytanii*, „Bezpieczeństwo Narodowe”, 2015, Nr IV, s. 25.

46. T. Oliver, *Europe without Britain. Assessing the Impact on the European Union of a British Withdrawal*, "SWP Research Paper", RP 7, September 2013, s. 13.

47. I. Bond, S. Besch, A. Gostyńska-Jakubowska, R. Korteweg, C. Mortera-Martinez, S. Tilford, *Europe after brexit unleashed or undone*, "CER Policy Brief", s. 10.

Migrationszwängen, politischen Spannungen und damit zum eigentlichen Ende der Idee der "europäischen Solidarität" führen würde⁴⁸.

Wie einige Kommentatoren argumentieren, würde ein Verlassen der Union durch das Vereinigte Königreich Deutschlands Position in der Europäischen Union erheblich stärken, was - in Bezug auf die GASP - zu einer Änderung der Priorität führen könnte, die im Gegenzug für das Interesse an Sicherheitsproblemen in der Nachbarschaft Europas territoriale Verteidigung sein könnte, was für das europäische Sicherheitssystem nicht von Vorteil wäre⁴⁹.

Das Vereinigte Königreich wird auch als Staat wahrgenommen, der ständig eine der kritischsten Einstellungen gegenüber der russischen Aggression in der Ukraine und ihrer Politik im Nahen Osten verfolgt. Die Regierung in London hat wiederholt betont, dass Sanktionen gegen die russische Wirtschaft sowie gegen diejenigen, die direkt mit der russischen Aggression der Ukraine in Zusammenhang stehen, aufrechterhalten werden müssen, solange Moskau seinen Verpflichtungen aus den Minsker Vereinbarungen nicht nachkommt. Der mögliche Brexit, wie es scheint, wird die Kohärenz der EU in diesem Bereich erheblich untergraben, insbesondere angesichts der ambivalenten Haltung Italiens und Frankreichs und der politischen Elite in Deutschland und Ungarn, so dass die Sanktionen nach 2017 sehr ungewiss sind⁵⁰.

Ein wichtiger Aspekt in diesem Zusammenhang scheint die These zu sein, dass das Vereinigte Königreich durch die Abkehr vom EU-Besitzstand im Verteidigungsbereich einen neuen Pol der militärischen Zusammenarbeit schaffen könnte, der Nicht-EU-Länder anzieht oder die GASP ablehnt⁵¹. Diese Möglichkeit ist so real wie möglich, wenn man berücksichtigt, dass aus Sicht einiger Länder nach einem möglichen Brexit der Prozess der militärischen Integration der Europäischen Union unter dem Banner der GASP, insbesondere gegen den Primat der NATO, eine Initiative erscheinen mag, die das eigentliche Engagement nicht wert ist. Ein solches Szenario ist angesichts des mangelnden Interesses an einer Stärkung der GASP in der Europäischen Union noch glaubwürdiger, eine Haltung, die vor allem von Frankreich vertreten wird und in den letzten Jahren von der traditionellen Begeisterung für EU -

48. Ibidem.

49. Ibidem.

50. J. Tomaszewski, *Wybrane aspekty polityki bezpieczeństwa Wielkiej Brytanii...*, s. 26.

51. M. Terlikowski, *No One Left Behind? European Defence and Brexit*, "RUSI Journal", 2013, Vol. 158, Iss. 4, s. 26.

Integration und Verteidigungsautonomieprojekte abzuweichen scheint ein Werkzeug, das seine eigenen Aktivitäten auf militärischer Ebene ergänzt⁵².

Andererseits kann man nicht vorhersagen, wie die Reaktion der Mitgliedstaaten auf einen möglichen Brexit ausfallen wird, und es ist nicht auszuschließen, dass sie im GASP-Bereich versuchen werden, die Chance zur Stärkung zu nutzen, obwohl sie sich schwer vorstellen können, die britische Entscheidung, die Europäische Union zu verlassen, positiv zu nehmen; in Anbetracht der unsicheren Zukunft der transatlantischen Beziehungen, die sich aus den jüngsten Entscheidungen der Präsidentschaftswahlen in den Vereinigten Staaten ergeben, wird dies jedoch zu einem Versuch führen, die EU-Mechanismen als Ergänzung zu den von der NATO bereitgestellten zu stärken, obwohl die Mehrheit der Mitgliedstaaten die Nordatlantische Allianz als grundlegend und die einzige Garantie der europäischen Sicherheit⁵³.

Es sei darauf hingewiesen, dass das Vereinigte Königreich in den letzten wiederholt von institutionellen Vorschlägen zur Stärkung der GASP Abstand genommen hat, indem es unter anderem den Vorschlag des Weimarer Dreiecks zur Schaffung eines ständigen operativen Hauptquartiers der Europäischen Union blockiert hat⁵⁴. Darüber hinaus führen die Briten seit November 2010 eine vertiefte bilaterale Zusammenarbeit mit Frankreich, die nicht zur Wiederbelebung der multilateralen Integration im Verteidigungsbereich beiträgt, sondern im Gegenteil aufgrund ihrer Exklusivität und der fehlenden formellen Verbindung zur Europäischen Union, in der Tat die GASPSchwächt, was zum Schluss führt, die geringe Effizienz der Europäischen Union im Bereich Sicherheit und Verteidigung weitgehend auf die britische Position zurückzuführen ist⁵⁵. Daher kann davon ausgegangen werden, dass eine mögliche Ausreise des Vereinigten Königreichs aus der Europäischen Union seine Entwicklung paradox beeinflussen kann. Nach dem möglichen Brexit wird es da keinen Staat in der Union geben, der die Integration im Bereich Verteidigung und Sicherheit behindern würde, was dazu führen kann, dass vollständig ein Stärkungsvorschlag einer institutionel-

52. B. Gomis, *France steers away from the CSDP*, <http://www.europeangeostrategy.org/2015/02/france-steers-away-csdp/>, Zugang 07.11.2016.

53. G. Gogowski, *Brexit a przyszłość Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony UE: szanse i zagrożenia*, CIM-Briefing-Paper, Warszawa 2016, s. 3.

54. *Britain blocks move for permanent EU security HQ*, <http://uk.reuters.com/>, 18. Juli 2011, Zugang 04.11.2016.

55. S. Biscop, *The UK and European defence: leading or leaving?*, "International Affairs", 2012, Vol. 88, Nr 6, s. 1297.

lenGASP, führen könnte, die - von der britischen Opposition erwartet - noch nicht einmal umgesetzt wurden. Ein Beispiel für eine solche Initiative könnte ein von den Briten blockierter Vorschlag sein, innerhalb des Europäischen Auswärtigen Dienstes oder des Militärstabs der Europäischen Union eine ständige Zelle für die Planung und Verwaltung von Operationen einzurichten⁵⁶.

Der Brexit-Prozess ist ungewiss und wird - wie es scheint - nicht weniger als zwei Jahre dauern, und seine Auswirkungen auf die gemeinsame Verteidigungspolitik werden erst nach mehreren Jahren vollständig bewertet werden, obwohl nicht ausgeschlossen werden kann, dass dies unter dem Gesichtspunkt der Wirksamkeit der GASP keine wesentlichen Auswirkungen hat⁵⁷.

Das ungünstige Ergebnis des britischen Brexit-Referendums brachte die Europäische Union jedoch dazu, das Niveau der Bedürfnisse und Ambitionen der GASP erneut zu überprüfen und an eine Situation anzupassen, in der es keinen finanziellen und militärischen Beitrag von Großbritannien geben würde⁵⁸. Deshalb haben die Außenminister Deutschlands und Frankreichs wenige Tage nach dem britischen Referendum im Rahmen einer Initiative zur Vertiefung der europäischen Integration einen Vorschlag zur Stärkung der GASP vorgelegt.

Die Betrachtungen zusammenfassend kann man die These akzeptieren, dass das Szenario nicht völlig ausgeschlossen werden kann, wonach der von der Europäischen Union geschwächte Brexit eine noch weniger wichtige Rolle in der regionalen und globalen Politik spielen wird und die zweifelhafte Fähigkeit, Sicherheitsbedrohungen in der unmittelbaren Nachbarschaft zu lösen⁵⁹.

56. S. Johnson, *The EU's CSDP: an (objective) UK perspective*, 27. März 2016, <http://www.euro-pean-geostrategy.org/2016/03/the-eus-csdp-an-objective-uk-perspective/>, Zugang 03.11.2016.

57. J. Tomaszewski, *Wybrane aspekty polityki bezpieczeństwa Wielkiej Brytanii...*, s. 37.

58. *Ibidem*, s. 25.

59. M. Terlikowski, *Konsekwencje Brexitu dla UE: polityka bezpieczeństwa po szczycie NATO*, Biuletyn PISM Nr 43 (1393), 14. Juli 2016.

Zusammenfassung

Großbritannien und gemeinsame Auslands- und Sicherheitspolitik der EU. Entstehungsgeschichte, aktueller Zustand und Zukunft inklusive Brexit

Die Zukunft der Europäischen Union und insbesondere ihre Sicherheit angesichts zahlreicher Bedrohungen - bestehender und neuerer Bedrohungen - ist ungewiss. Obwohl der Fortschritt der Integration, nicht nur der sozialen und wirtschaftlichen, sondern auch der politischen, auf die Minimierung von Bedrohungen abzielte, stellt die Gegenwart heute neue Herausforderungen dar, für die die EU-Strukturen keine Abhilfemaßnahmen finden. Obwohl die Gemeinsame Außen- und Sicherheitspolitik der EU noch immer umgesetzt wird, zeigt sich, dass sie ohne externe Unterstützung bei weitem nicht ausreicht. Dieses Problem scheint besonders wichtig angesichts des unvermeidlichen Auftretens Großbritanniens, dh des Landes mit dem größten Potenzial in der EU, von den Strukturen der Europäischen Union.

Schlüssel Worte: Brexit, Europäische Union, Gemeinsame Europäische Sicherheits- und Verteidigungspolitik; Europäische Union; Die Gemeinsame Außen- und Sicherheitspolitik; Organisation des Nordatlantikvertrags eventualnie Nordatlantiktakt-Organisation.

Streszczenie

Wielka Brytania a wspólna polityka zagraniczna i bezpieczeństwa UE. Geneza, stan bieżący i przyszłość uwzględniająca Brexit

Przyszłość Unii Europejskiej, a zwłaszcza jej bezpieczeństwo, wobec rozlicznych zagrożeń – już istniejących i pojawiających się wciąż nowych – wydaje się niepewna. Choć postępy integracji, nie tylko społecznej i ekonomicznej, ale też politycznej, zdawały się zmierzać w kierunku minimalizacji zagrożeń, współczesność stawia kolejne wyzwania, na które struktury unijne nie znajdują remediów. Wprawdzie Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa UE jest wciąż realizowana, lecz widocznym staje się, iż bez wsparcia zewnętrznego jest ona dalece niewystarczająca. Problem ten wydaje się szczególnie ważki w obliczu nieuchronnego wystąpienia Wielkiej Brytanii, a więc państwa o największym w UE potencjale, ze struktur Unii Europejskiej.

Słowa kluczowe: Brexit, Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego (Pakt Północnoatlantycki), Unia Europejska, Wspólna Polityka Bezpieczeństwa i Obrony, Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa.

Summary

The United Kingdom and the Common Foreign and Security Policy of the EU. The Genesis, the Current Status and the Future Including Brexit

The future of European Union, and especially her safety, in the face various threats – already existing and appearing continually new – it seems insecure. Though it seemed, that the progresses of social integration, economic and political they aim in direction of minimization of threats, the present day places next challenges, on which unions structures do not find in remedy. Is sure Common Foreign Policy and it is the Safety of UE realized continually, but visible it becomes, that she without external support is completely insufficient. Problem this seems particularly essential in the face inevitable pronouncement of Great Britain, and so the you about the largest in UE potential, with structures of European Union.

Keywords: Brexit, Common Foreign and Security Policy – CFSP, Common Security and Defense Policy – CSDP, European Union, North Atlantic Treaty Organization.

Literaturverzeichnis/Bibliografia

- Adamiec J., *Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej*, Warszawa 2011.
- Aleksandrowicz T., *Bezpieczeństwo w Unii Europejskiej*, Warszawa 2011.
- Avery G., *Europe's Future Foreign Service*, „The International Spectator” 2008, nr 1.
- Barcz J., Górka M., Wyrozumska A., *Instytucje i prawo Unii Europejskiej*, Warszawa 2011.
- Biscop S., Andersson J.J., *The EU and the European Security Strategy: Forging a Global Europe*, London 2008.
- Biscop S., *The UK and European defence: leading or leaving?*, “International Affairs”, 2012, vol. 88, no. 6.
- Bond I., Besch S., Gostyńska-Jakubowska A., Korteweg R., Mortera-Martinez C., Tilford S., *Europe after brexit unleashed or undone*, “CER Policy Brief”.
- *Britain blocks move for permanent EU security HQ*, <http://uk.reuters.com/>, 18 July 2011.
- Ciupiński A., *Wspólna polityka bezpieczeństwa i obrony Unii Europejskiej: geneza, rozwój, funkcjonowanie*, Warszawa 2013.
- Cook Ch., Stevenson J., *Leksykon historii Europy XX wieku. 1900-2004*, Warszawa 2004.

- Czaputowicz J., *Instytucjonalizacja Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej*, „Polska w Europie” 2003, nr 2 (44).
- Cziomer E., *Bezpieczeństwo międzynarodowe w XXI wieku. Wybrane problemy*, Kraków 2010.
- *Declaration on Western European Union - Maastricht 10 December 1991*, s. 3, <http://www.weu.int/documents/911210en.pdf>.
- *Deklaracja Plevna, Paryż, 24 października 1950 r.*, [w:] S. Parzymies, *Integracja europejska w dokumentach*, Warszawa 2008.
- *Deklaracja Rzymska Rady Ministrów UZE, Rzym, 27 października 1984 r.*, [w:] S. Parzymies, J. Menkes, A. Prystrom (red.), *UZE a Europa Środkowa i Wschodnia. Dokumenty, Ekspertyzy nr 15, Zeszyt 1*, Warszawa marzec 1994.
- Dynia E., *Integracja Europejska*, Warszawa 2004.
- Galicki Z., *Międzynarodowa przestępczość zorganizowana – prawnomiędzynarodowe instrumenty zwalczania i zapobiegania*, Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego 2015, nr 12.
- Gellner E., *Narody i nacjonalizm*, Warszawa 1991.
- Gogowski G., *Brexit a przyszłość Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony UE: szanse i zagrożenia*, CIM-Briefing-Paper, Warszawa 2016.
- Gomis B., *France steers away from the CSDP*, <http://www.europeangeostrategy.org/2015/02/france-steers-away-csdp/>
- Grzeszczak R., *Globalna rola Europy oraz Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa: od słów do rzeczywistości*, Warszawa 2013.
- Jemioło T., Kubaczyk T., Preus M., *Broń masowego rażenia w świetle prawa międzynarodowego. Wybrane problemy*, Warszawa 2004.
- Johnson S., *The EU's CSDP: an (objective) UK perspective*, 27 March 2016, <http://www.euro-peangeostrategy.org/2016/03/the-eus-csdp-an-objective-uk-perspective/>
- Kaczmarski M., *Problemy zbrojeń i rozbrojenia*, [w:] R. Zięba (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, Warszawa 2008
- Kuźniar R., *Europejska Strategia Bezpieczeństwa*, „Polska w Europie” 2004, nr 2.
- Kuźniar R., *Wzlot i upadek Europejskiej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2014, nr IV.
- Łukaszewski J., *Francja a integracja europejska. Pół wieku ewolucji*, [w:] J. Kranz, J. Reiter (red.), *Drogi do Europy*, Warszawa 1998.

- Michałowska G., *Współczesny nacjonalizm a państwo*, [w:] E. Haliżak, I. Popiuk-Rysińska (red.), *Państwo we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 1995.
- Miszczak K., *Reforma Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa na mocy Traktatu z Lizbony*, „Sprawy Międzynarodowe” 2007, nr 4.
- Oliver T., *Europe without Britain. Assessing the Impact on the European Union of a British Withdrawal*, “SWP Research Paper”, RP 7, September 2013.
- Parzymies S., *Reformy instytucjonalne, poszerzenie i wspólna obrona – trudne wyzwania dla Unii Europejskiej*, Rocznik Strategiczny 1999/2000, Warszawa 2000.
- Perlo-Freeman S., Fleurant A., Wezeman P., Wezeman S., *Trends in World Military Expenditure 2015*, April 2016, SIPRI Fact Sheet, <http://books.sipri.org/files/FS/SIPRIFS1604.pdf>.
- *Provisions on a common foreign and security policy, Treaty on European Union, signed at Maastricht on 7 February 1992*, Official Journal of the European Communities, C 191, t. 35, 29 VII 1992.
- Rotfeld A. D. (red.), *Kontrola zbrojeń. Rozbrojenie u progu XXI wieku*, Warszawa 2002.
- Sasnal P. (red.), *Niekontrolowane migracje do Unii Europejskiej – implikacje dla Polski*, Warszawa 2015.
- Starzyk J., *Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej*, Warszawa 2001.
- Terlikowski M., *Konsekwencje Brexitu dla UE: polityka bezpieczeństwa po szczycie NATO*, Biuletyn PISM Nr 43 (1393), 14 lipca 2016.
- Terlikowski M., *No One Left Behind? European Defence and Brexit*, “RUSI Journal”, 2013, Vol. 158, Iss. 4.
- Termiński B., *Wpływ migracji międzynarodowych na bezpieczeństwo państw Unii Europejskiej*, <http://psz.pl/117-polityka/bogumil-terminski-wplyw-migracji-miedzy-narodowych-na-bezpieczenstwo-panstw-unii-europejskiej>.
- Toje A., *The EU, NATO and European Defence: a Slow Train Coming*, Paris 2008.
- Tomaszewski J., *Wybrane aspekty polityki bezpieczeństwa Wielkiej Brytanii*, „Bezpieczeństwo Narodowe”, 2015, nr IV.
- *Traktat brukselski. Traktat o współpracy gospodarczej, społecznej i kulturalnej oraz zbiorowej samoobronie, Bruksela, 17 marca 1948 r.*, [w:] S. Parzymies, *Integracja europejska w dokumentach*, Warszawa 2008.

- *Traktat o Unii Europejskiej* (wersja skonsolidowana), Dz. U. C 202 (2016).
- *Traktat o współpracy w dziedzinie gospodarczej, społecznej i kulturalnej oraz zbiorowej samoobrony podpisany w Brukseli 17 marca 1948 r., poprawiony protokołem modyfikującym i uzupełniającym Traktat Brukselski, Paryż, 23 października 1954 r.*, [w:] S. Parzymies, J. Menkes, A. Prystrom (red.), *UZE a Europa Środkowa i Wschodnia*. Dokumenty, Ekspertyzy nr 15, z. 1, Warszawa marzec 1994.
- Wiśniewski B., *Zagrożenie terrorystyczne w Unii Europejskiej - raport Europolu*, <http://www.twojaeuropa.pl/2549/zagrozenie-terrorystyczne-w-unii-europejskiej-raport-europolu>
- *Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa*, <http://www.twojaeuropa.pl/263/wspolna-polityka-zagraniczna-i-bezpieczenstwa>
- Zawistowska M., *Europejska Polityka Bezpieczeństwa i Obrony: siły na zamiary?*, „Rocznik Strategiczny” 2000/2001, Warszawa 2000.
- Zięba R., *Europejska Tożsamość Bezpieczeństwa i Obrony*, Warszawa 2001.
- Zięba R., *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego*, Warszawa 1999.
- Żukrowska K., Grącik M. (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Teoria i praktyka*, Warszawa 2006.

Kompetencje Prezydenta Ukrainy jako najwyższego przedstawiciela państwa po nowelizacji Konstytucji Ukrainy z dnia 21 lutego 2014 roku

Wojciech Skubisz¹

Wprowadzenie

Ukraina, tak jak i inne poradzieckie państwa znajduje się w fazie ciągłego poszukiwania i budowania własnego, odrębnego systemu prawnoustrojowego. Można to zauważyć również w próbach wypracowania takiego modelu prezydentury, który odpowiadałby ukraińskim realiom i oczekiwaniom społeczeństwa². Urząd Prezydenta Ukrainy wprowadzony został na mocy ustawy o powoływaniu instytucji prezydenta USRR z 05.07.1991 roku³. Proces kształtowania się instytucji prezydenta przeszedł długą drogę i był rozłożony w czasie⁴. Brane były pod uwagę różne koncepcje, które nie tylko dotyczyły samej roli prezydenta, ale także odnosiły się do szerszych relacji pomiędzy poszczególnymi elementami władzy, a zwłaszcza kwestii tego, który z nich „będzie czynnikiem decydującym, rozstrzygającym”⁵.

-
1. Mgr Wojciech Skubisz, doktorant Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
 2. W pierwszym okresie kształtowania się państwowości w latach 1991-1994 klasa polityczna Ukrainy dążyła do ustanowienia republiki prezydenckiej. Miało to miejsce z inicjatywy „starego układu władzy”, któremu przewodził prezydent Krawczuk, a także przy aktywnym udziale narodowodemokratycznej opozycji. Sens kompromisu polegał na wsparciu przez opozycję L. Krawczuka w zamian za przedstawienie im kierunku politycznego nastawionego na niepodległość Ukrainy, związanego z rezygnacją z związku z Rosją. Sama opozycja ze względu na swoją słabość nie mogła zaproponować innego rozwiązania, N. Minenkowa, *Transformacja reżimu politycznego Ukrainy za czasów niepodległości*, [w:] S. Sulowski, M. Prymusz, N. Minenkowa, B. Zdaniuk (red), *Polska i Ukraina – próba analizy systemu politycznego*, Warszawa 2011, s. 75.
 3. E. Zieliński, *System konstytucyjny Ukrainy*, Warszawa 2007, s. 69.
 4. Instytucja prezydenta została wprowadzona na Ukrainie przez Radę Najwyższą USRR ustawą z dnia 05.07.1991 r., Закон України від 05.07.1991 № 1293-XII, Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції і (Основного Закону) Української РСР, Відомості Верховної Ради УРСР (БВР), 1991, N 33, ст.445).
 5. A. Stec, *Instytucja Prezydenta w ukraińskich rozwiązaniach ustrojowych*, [w:] T. Mołdawa, J. Szymanek (red), *Parlament, prezydent, rząd: zagadnienia konstytucyjne na przykładach wybranych państw*, Warszawa 2008, s. 93.

Umocowanie urzędu Prezydenta w Konstytucji Ukrainy

W Konstytucji Ukrainy głowa państwa określana jest jako najwyższa w hierarchii funkcji. Podkreślone to zostało w pierwszym zdaniu Rozdziału V: „Prezydent Ukrainy jest głową państwa i występuje w imieniu państwa. Prezydent Ukrainy jest gwarantem suwerenności państwa, integralności terytorialnej Ukrainy, przestrzegania Konstytucji Ukrainy oraz praw i wolności człowieka i obywatela”⁶. Można przyjąć, iż ujęte w art. 102 Konstytucji Ukrainy funkcje ustrojowe prezydenta mają za zadanie wyznaczać kierunki i cele jego działań dla wykonania których dysponuje środkami konstytucyjnymi. Z zapisu artykułu wynika, że wśród funkcji ustrojowych prezydenta Ukrainy możemy wyróżnić występowanie przez niego jako:

- głowa państwa;
- organ czuwający nad bezpieczeństwem państwa;
- gwarant przestrzegania Konstytucji;
- gwarant integralności terytorialnej Ukrainy;
- strażnik praw wolności człowieka i obywatela;
- reprezentant państwa w stosunkach międzynarodowych.

Analizując wymienione funkcje ustrojowe, należy podkreślić, że jest on głową państwa i występuje w jego imieniu. To rozwiązanie łączy się z konkretnymi kompetencjami w obszarze stosunków zewnętrznych i wewnętrznych. Należy przyjąć, że sprowadza się to m.in. do reprezentowania państwa w stosunkach międzynarodowych, sprawowania kierownictwa nad polityką zagraniczną, czy zawierania umów międzynarodowych. Wszystkie te funkcje dowodzą, iż prezydentowi Ukrainy przypisano wiele ról ustrojowych, które wyznaczane są przez zasadę podziału władz i stanowi on jeden z członów władzy wykonawczej⁷.

W nauce nie wypracowano jednolitego podziału kompetencji prezydenta, dlatego można rozpatrywać je w różnych aspektach, klasyfikując według przyjętych kryteriów. Można przyjąć, że są to kryteria: merytoryczne i formalne. Kierując się pierwszym kryterium można grupować kompetencje w zależności od dziedzin, z których pochodzą lub ze względu na skutki wywołane przez ich stosowanie albo funkcji prezydenta, których realizacje obejmują poszczególne kompetencje. Zgodnie z drugim kryterium, formalne różnicuje kompetencje prezydenta na podstawie sposobu ich wykonywania. Wśród nich można wyróżnić kompetencje, które:

6. Zob. *Konstytucja Ukrainy*, A. Toczek, A. Kubik (tłum.), Kancelaria Sejmu 2014, art. 102.

7. С. Агафонов, *Правовий статус Президента України*, „Право України” 2000, Vol. 9, s. 25-27.

- może wykonywać samodzielnie;
- do których wykonywania potrzebny jest wniosek innych organów;
- nabierają ważności po uzyskaniu kontrasygnaty;
- są wykonywane w porozumieniu z innymi organami państwowymi⁸.

Każda klasyfikacja kompetencji prezydenta powinna odpowiadać prawno-ustrojowej pozycji głowy państwa, stąd też sposoby klasyfikacji uprawnień prezydenckich zmieniają się wraz z nowymi rozwiązaniami ustrojowymi.

Art. 102 Konstytucji Ukrainy stanowi, iż „Prezydent Ukrainy jest głową państwa i występuje w imieniu państwa. Prezydent Ukrainy jest gwarantem suwerenności państwa, integralności terytorialnej Ukrainy, przestrzegania Konstytucji Ukrainy oraz praw i wolności człowieka i obywatela”. W tekście konstytucji prezydent nie jest określony jako organ władzy wykonawczej⁹. Samo umieszczenie prezydenta poza tradycyjnym trójpodziałem władzy nie oznacza jego naruszenia, gdyż konstytucja dzieląc jednoznacznie władzę państwową na ustawodawczą, wykonawczą i sądową (art. 6 ust. 1 Konstytucji Ukrainy) jak i przepisy dotyczące prezydenta, gdzie można wyróżnić uprawnienia wobec trzech gałęzi władzy, świadczą o istnieniu tradycyjnej koncepcji trójpodziału władzy¹⁰. Kompetencje prezydenta wypływają wprost z jego funkcji. Jest on elementem władzy wykonawczej jedynie funkcjonalnie poprzez obszar swoich uprawnień, natomiast nie wchodzi w skład egzekutywy strukturalnie, poprzez obszar swych uprawnień jako wyodrębniona część w systemie organów władzy wykonawczej¹¹. W omawianym systemie ustrojowym Ukrainy głowie państwa przysługuje grupa kompetencji, które ze względu na ich specyfikę, nie da się przyporządkować innemu organowi państwa. Wykonanie tych kompetencji przez prezydenta nie jest

8. T. Sarnecki, *Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz do przepisów*, Kraków 2000, s. 53.

9. Usytuowanie w ten sposób prezydenta w systemie organów władzy państwowej powoduje, iż najtrafniejsza powinna być charakterystyka instytucji prezydenta jako głowy państwa, której działalność dotyczy wszystkich gałęzi władzy. Stąd też poprzez swoje kompetencje, które dotyczą wszystkich gałęzi władzy głowa państwa powinna nie zastępując ich, a równoważyć, A. Stec, *Pozycja ustrojowa Prezydenta w systemie konstytucyjnym Ukrainy (1991-2012)*, Lwów 2014, s. 92.
10. G. Kuca, *Rada Najwyższa - Prezydent - Gabinet Ministrów. System hamulców w trójkącie władzy na Ukrainie*, [w:] J. Zaleśny (red), *Zagadnienia ustrojowe państw poradzieckich*, Warszawa 2010, s. 159.
11. A. Olechno, *Ukraina*, [w:] P. Bożyk, M. Grzybowski (red), *Systemy ustrojowe państw współczesnych*, Białystok 2012, s. 329.

obciążone w zasadzie treściami politycznymi. Ich stosowanie jest przejawem uznawanej roli państwa wobec jednostki, a to wymaga zastosowania procedur szczególnych.

Kompetencje przyznane prezydentowi w Konstytucji Ukrainy są rozległe, co jest szczególnie zdeterminowane jego pozycją ustrojową w państwie. Na podstawie art. 106 Konstytucji Ukrainy uprawnienia prezydenta można podzielić na kilka podstawowych grup wyznaczających jego główne kompetencje. Stąd jako głowa państwa dysponuje uprawnieniami w zakresie stosunków międzynarodowych, bezpieczeństwa państwa oraz w sprawach obywatelstwa¹².

Kompetencje prezydenta związane z reprezentowaniem państwa w stosunkach zewnętrznych wynikają wprost z Konstytucja Ukrainy, która powierza głowie państwa sprawowanie kierownictwa nad polityką zagraniczną. Kwestie tę reguluje art. 106 ust.1 pkt. 3 Konstytucji Ukrainy, zgodnie z którym prezydent „reprezentuje państwo w stosunkach międzynarodowych, sprawuje kierownictwo nad polityką zagraniczną państwa, prowadzi rozmowy oraz zawiera międzynarodowe umowy Ukrainy”¹³. Inne uprawnienia prezydenta w tej materii należy wiązać z uznawaniem państw obcych, co wynika z art. 106 ust. 1 pkt. 4 Konstytucji Ukrainy czy powoływaniem i odwoływaniem przedstawicieli dyplomatycznych Ukrainy w innych państwach i przy organizacjach międzynarodowych. Ponadto przyjmuje on listy uwierzytelniające i odwołujące przedstawicieli innych państw (art. 106 ust. 1 pkt. 5). Wymienione kompetencje wskazują, iż prezydent posiada szerokie uprawnienia w zakresie prowadzenia polityki zagranicznej państwa. Jednocześnie został ustanowiony wymóg kontrasygnaty dla aktów prezydenta wydanych na podstawie art. 106 ust. 1 pkt. 5 zaś konstytucja wskazuje na rząd jako organ, do którego należy realizacja zagranicznej polityki państwa (art. 116 pkt. 1). Do Rady Najwyższej należy natomiast określenie zasad polityki

12. R. Mojak, *Republika Ukrainy*, [w:] E. Gudlewicz (red), *Ustroje państw współczesnych*, T. 2, Lublin 2002, s. 276-277.

13. Znowelizowana Konstytucja USRR z 1977 r., umocowała prezydenta jako przedstawiciela Ukrainy w kontaktach międzynarodowych, dając mu uprawnienia do prowadzenia rozmów i podpisywania w imieniu Ukrainy umów międzynarodowych podlegających ratyfikacji przez Radę Najwyższą Ukrainy, mianowania i odwoływania pełnomocnych przedstawicieli Ukrainy w innych państwach i przy organizacjach międzynarodowych oraz przyjmowania listów uwierzytelniających i odwoływania akredytowanych przy nim przedstawicieli dyplomatycznych innych państw oraz organizacji międzynarodowych. Mimo wielokrotnych nowelizacji konstytucji uprawnienia prezydenta dotyczące polityki zagranicznej nie uległy istotnym zmianom, A. Stec, *Pozycja ustrojowa Prezydenta w systemie konstytucyjnym Ukrainy (1991-2012)*, Toruń 2009, s. 144.

zagranicznej państwa (art. 85. pkt. 5 Konstytucji Ukrainy). Należy także zwrócić uwagę na to, że w gestii prezydenta leży przedkładanie Radzie Najwyższej Ukrainy wniosku o powołanie ministra spraw zagranicznych Ukrainy (art. 106 ust. 1 pkt. 10). Mamy tu do czynienia z tzw. „resortem prezydenckim”¹⁴. Opisane normy konstytucyjne są rozwinięte i poszerzone w ustawie z 29.06.2004 r. o umowach międzynarodowych Ukrainy¹⁵. Ustawa opisuje terminologię umów międzynarodowych oraz przyznaje prezydentowi szczególną rolę przy formułowaniu i realizacji zawartych umów. Istotnym dla pozycji prezydenta jest również to, że pełnomocnictwo do prowadzenia negocjacji i podpisywania umów międzynarodowych w imieniu Ukrainy posiada tylko prezydent albo osoba przez niego upoważniona (art. 3 pkt. 1 ustawy o umowach międzynarodowych Ukrainy). W tej samej ustawie wymienione są umowy, które wymagają oraz te, które są zwolnione z tej procedury i wchodzą w życie w momencie podpisania przez uprawniony podmiot oraz zatwierdzeniu przez prezydenta w drodze dekretu. Istotnym jest także, iż ustawa wymienia tylko prezydenta Ukrainy i Gabinet Ministrów jako podmioty, które mogą wnieść pod obrady Rady Najwyższej w trybie projektu ustawodawczej ustawy o ratyfikacji umowy międzynarodowej Ukrainy. Kontrolę nad wykonaniem tej ustawy oraz umów międzynarodowych realizuje prezydent zgodnie z art. 28 ustawy o umowach międzynarodowych Ukrainy. W myśl art. 151 Konstytucji Ukrainy, prezydent posiada także możliwość kontroli wszystkich umów międzynarodowych poprzez prawo do wnioskowania (obok Gabinetu Ministrów) do Sądu Konstytucyjnego Ukrainy o wydanie orzeczenia o zgodności z konstytucją obowiązujących umów międzynarodowych lub zgłoszonych Radzie Najwyższej do ratyfikacji.

Opisane wcześniej kompetencje Prezydenta Ukrainy wskazują, że posiada on szerokie uprawnienia w zakresie prowadzenia polityki zagranicznej państwa. Zastosowane uregulowania stawiają Ministerstwo Spraw Zagranicznych jako organ realizujący

-
14. A. Olechno, *Instytucja Prezydenta w systemie konstytucyjnych organów Ukrainy (1996-2005)*..., s. 134; Zob. P. Bajor, *Partnerstwo czy członkostwo? Polityka euroatlantycka Ukrainy po 1991 roku*, Kraków 2014, s. 35-36; A. Зленко, *Процес розробки та прийняття зовнішньополітичних рішень в Україні*, [w:] Л. Губерсков (ред.), *Україна в постбіполярній системі міжнародних відносин*, Київ 2008, s. 145-150.
 15. Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV Про міжнародні договори України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, N 50, ст. 540).

politykę prezydenta¹⁶. Dodać należy, iż prezydent zatwierdza status, zadania i funkcje Ministerstwa Spraw Zagranicznych Ukrainy, placówek dyplomatycznych, placówek konsularnych, a także misji specjalnych. Ponadto warto zwrócić uwagę, iż w tych rozwiązaniach istotną rolę odgrywa osobowość oraz dążenie do aktywnego udziału we współpracy międzynarodowej a także osobiste kontakty z przywódcami innych państw¹⁷.

W dziedzinie obronności i bezpieczeństwa państwa pozycja Prezydenta Ukrainy jest ściśle powiązana z jego rolą jaką odgrywa w systemie sprawowania władzy państwowej. Funkcja zabezpieczenia państwowej suwerenności¹⁸ i bezpieczeństwa narodowego Ukrainy określona jest wprost w art. 102 ust. 2 Konstytucji Ukrainy, który stanowi między innymi, że „Prezydent Ukrainy jest gwarantem suwerenności państwa, integralności terytorialnej [...]”. Uprawnienia w zakresie bezpieczeństwa narodowego wymagają rozpatrzenia w kontekście wszystkich uwarunkowań związanych z projektowaniem i realizacją tej polityki przez organy państwowe. Na uwagę zasługują relacje prezydenta z siłami zbrojnymi, w tym jego kompetencje w zakresie obronności i możliwości kształtowania polityki obronnej z Radą Najwyższą, Gabinetem Ministrów i właściwymi ministrami. Kompetencje te można rozpatrywać w aspekcie pozostawania przez niego jako głowa państwa Najwyższym Głównodowodzącym Sił Zbrojnych Ukrainy (art. 106 ust. 1 pkt. 17), a z drugiej strony jest organem państwowym, gwarantującym bezpieczeństwo narodowe (art. 106 ust. 1 pkt. 1), a także posiadającym pewien zakres władzy wykraczający ponad normalne zwierzchnictwo¹⁹. Termin „Najwyższy Głównodowodzący Sił Zbrojnych Ukrainy” nie został opisany w przepisach Konstytucji Ukrainy. Analizując kompetencje prezydenta oraz porównując z Polską, bądź innymi krajami, można dojść do wniosku, iż nie jest to organ o charakterze strategicznym albo operacyjno-taktycznym, ale jest

16. Służba dyplomatyczna Ukrainy działa w oparciu o: Закон України від 20.09.2001 № 2728-III, Про дипломатичну службу (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 5, стр. 29).

17. P. Bajor, *Partnerstwo czy członkostwo...*, s. 34.

18. Można założyć, iż czuwanie nad suwerennością i związane z tym sprawy bezpieczeństwa państwowego i obronności należą do najważniejszych funkcji, których wypełnianiem zajmują się najwyższe organy władzy państwowej. Istotną rolę w tym zakresie przyznaje się instytucji prezydenta, co jest charakterystyczne dla państw zarówno z ugruntowanym systemem władzy, przechodzących istotne zmiany ustrojowe jak i państw nowo powstałych. Ta ostatnia sytuacja zdaniem A. Olechno odnosi się w pełni do Ukrainy, A. Olechno, *Instytucja Prezydenta...*, s. 102-103.

19. A. Stec, *Pozycja ustrojowa Prezydenta...*, s. 106-107.

to instytucja polityczna, pełniąca funkcję kierowniczą nad pozostałymi organami państwowymi zajmującymi się zapewnieniem bezpieczeństwa i obronności Ukrainy²⁰. W kolejnym punkcie przywołanego wcześniej artykułu (pkt. 18) jest mowa o tym, że stoi on na czele Rady Bezpieczeństwa Narodowego Ukrainy²¹, a jej postanowienia wprowadza dekrétami (z kontrasygnatą premiera i ministra). Do dalszych kompetencji prezydenta w tej dziedzinie należy przedkładanie Radzie Najwyższej Ukrainy wniosku o ogłoszeniu stanu wojny, jak również w wypadku zbrojnej napaści na Ukrainę podejmowanie decyzji o użyciu Sił Zbrojnych Ukrainy oraz innych formacji wojskowych utworzonych zgodnie z ustawodawstwem Ukrainy (art. 106 ust. 1 pkt. 19), jak również „podejmuje decyzję o powszechnej albo częściowej mobilizacji, o wprowadzeniu stanu wojennego na Ukrainie albo na określonych terenach w razie groźby napaści lub zagrożenia niepodległości państwowej Ukrainy” (art. 106 ust. 1 pkt. 20). Kompetencje prezydenta Ukrainy w zakresie bezpieczeństwa i obronności zostały rozpisane w ustawach zwykłych. Przede wszystkim kompetencje te są zawarte w ustawie z dnia 06.12.1991 r. o obronie Ukrainy²². Ustawa ta daje prezydentowi prawo wydawania dekrétów, rozporządzeń, dyrektyw i rozkazów w zakresie obronności państwa. Ponadto upoważnia ona prezydenta do przedkładania Radzie Najwyższej do zatwierdzenia projektów doktryny wojennej, koncepcji wojskowego budownictwa, państwowego programu rozwoju uzbrojenia i wojskowej techniki, a także propozycje ogólnej struktury liczebnego składu Sił Zbrojnych Ukrainy, środków budżetowych przeznaczonych na obronę oraz finansowania poszczególnych programów wojskowych, koordynowania działalności organów państwowych w dziedzinie obronności

20. A. Olechno, *Prezydent Ukrainy jako gwarant suwerenności i integralności terytorialnej państwa*, [w:] E. M. Guzik-Makaruk, E. W. Plywaczewski (red), *Współczesne oblicza bezpieczeństwa*, Białystok 2015, s. 345.
21. Rada Bezpieczeństwa Narodowego jest konstytucyjnym organem przy prezydencie zajmującym się bezpieczeństwem narodowym i obroną. Została powołana do życia w oparciu o art. 107 Konstytucji przez prezydenta Kucznię 30.08.1996 r.; Zob. Konstytucja Ukrainy...; Указ Президента України Про Раду національної безпеки і оборони України, „Урядовий кур’єр” 5 IX 1996; Nowo stworzona Rada zastąpiła dwa funkcjonujące w latach 1991-1996 organy państwowe: Radę Obrony (powołaną przez parlament 11.10.1991 r.) oraz Radę Bezpieczeństwa Narodowego (powstałą na mocy dekretu Krawczuka z 01.07.1992 r.); Zob. Постанова Верховної Ради України Про утворення Ради оборони України, Верховна Рада України, Постанова від 11 X 1991, №1658-XII.
22. Закон України від 06.12.1991, Про оборону України, (Відомості Верховної Ради України No 1932-XII/ (БВР), 1992, № 9, ст. 106).

kraju, prowadzenie rozmów i podpisywanie umów międzynarodowych w sprawach wojskowych, zatwierdzanie planów rozwoju oraz strategicznego wykorzystania Sił Zbrojnych Ukrainy.

Z kolei ustawa z dnia 06.12.1991 r. o Siłach Zbrojnych Ukrainy²³ wyróżnia podział kompetencji pomiędzy prezydentem a Ministerstwem Obrony Ukrainy w zakresie kierownictwa Siłami Zbrojnymi. W myśl art. 7 ust. 1 tej ustawy Prezydent Ukrainy jest Najwyższym Głównodowodzącym, który sprawuje ogólne kierownictwo nad Siłami Zbrojnymi Ukrainy w zakresie opisanym przez Konstytucję. Kierownictwo to może sprawować poprzez Biuro Najwyższego Głównodowodzącego, którego wykonawczym organem jest Sztab Generalny Sił Zbrojnych Ukrainy. Zwierzchnictwo prezydenta nad Siłami Zbrojnymi Ukrainy można określić „jako model zwierzchnictwa biernego, w którym nie mieszczą się kompetencje faktycznego naczelnego dowództwa i kierowania wojskiem”²⁴. Ma ono przede wszystkim charakter polityczny.

Kolejne uprawnienie prezydenta z zakresu Sił Zbrojnych wynika z ustawy z dnia 03.04.2003 r. o Państwowej Służbie Przygranicznej Ukrainy²⁵, która w stosunku do poprzedniej ograniczyła uprawnienia w zakresie kontroli nad tą formacją. Prezydent zatwierdza przepisy o Państwowym Komitecie ds. ochrony państwowych granic Ukrainy. Powołuje i odwołuje Przewodniczącego Państwowej Przygranicznej Służby Ukrainy. Na mocy ustawy z dnia 25.03.1992 r. o powszechnym obowiązku wojskowym i służbie wojskowej²⁶, Prezydent Ukrainy zatwierdza przepisy o służbie wojskowej, zatwierdza również spis urzędów obsadzanych przez osoby posiadające stopnie generalskie, a także powoływania obywateli do rezerwy.

Istotne kompetencje prezydenta dotyczące zagadnień bezpieczeństwa i obrony Narodowej są związane z Radą Bezpieczeństwa Narodowego. Stanowi ona kolegialny organ działający przy prezydencie Ukrainy. Organ ten ma umocowanie w Konstytucji Ukrainy. Art. 107 Konstytucji Ukrainy stanowi, że Rada Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony Ukrainy jest organem koordynującym sprawy bezpieczeństwa narodo-

23. Закон України від 06.12.1991, Про Збройні Сили (Відомості Верховної Ради України № 1934-XII/ (ВВР), 1992, № 9, України, ст. 108).

24. A. Stec, *Pozycja ustrojowa Prezydenta...*, s. 113.

25. Закон України, від 03.04.2003, Про Державну прикордонну службу України (Відомості Верховної Ради України (ВВР) № 661-IV, 2003, № 27, ст. 208).

26. Закон України від 25.03.1992, Про військовий обов'язок і військову службу (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 27, ст. 385).

wego i obrony przy prezydencie Ukrainy. Rada przedstawia prezydentowi wnioski do wdrożenia zasad polityki krajowej i zagranicznej w dziedzinie bezpieczeństwa i obronności oraz koordynuje i nadzoruje działania organów władzy wykonawczej w sferze bezpieczeństwa narodowego i obrony państwa w czasie pokoju oraz wojny lub stanu wyjątkowego w przypadkach kryzysowych²⁷, które zagrażają bezpieczeństwu narodowemu Ukrainy. Jej przewodniczącym jest Prezydent Ukrainy. Do kompetencji Rady należy przedkładanie prezydentowi propozycji w zakresie określenia strategicznych narodowych interesów, koncepcji zabezpieczenia narodowego, bezpieczeństwa i obrony w sferze politycznej, ekonomicznej, naukowej, naukowo-technologicznej, ekologicznej oraz informacyjnej. Przygotowuje także dla prezydenta projekty państwowych programów wojskowych i doktryny wojennej. Ważną kompetencją jest przygotowywanie projektu budżetu państwa w części dotyczącej bezpieczeństwa narodowego i obrony Ukrainy. Do istotnych zadań należy wnioskowanie o wypowiedzeniu wojny lub ogłoszeniu stanu wojny, powszechnej lub częściowej mobilizacji, wprowadzeniu stanu wojennego lub nadzwyczajnego²⁸. W skład tej Rady wchodzi premier Ukrainy, minister obrony Ukrainy, szef Służby Bezpieczeństwa Ukrainy oraz minister spraw wewnętrznych i zagranicznych. Członkami Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony Ukrainy mogą być także szefowie innych centralnych organów wykonawczych i innych osób wskazanych przez prezydenta Ukrainy. W jej posiedzeniach może uczestniczyć Przewodniczący Rady Najwyższej Ukrainy. Uchwalone postanowienia wchodzi w życie za pośrednictwem dekrétów prezydenta Ukrainy. Dokumentami o istotnym znaczeniu dla obronności opracowywanymi przez Radę Bezpieczeństwa Narodowego są Strategie Bezpieczeństwa Narodowego Ukrainy. Obowiązująca obecnie Strategia Bezpieczeństwa Narodowego została zatwierdzona dekretem prezydenta Ukrainy z dnia 26.05.2015 r.²⁹ Należy dodać, że akty prawne wydane w ramach jego uprawnień wynikających z art. 107 Konstytucji Ukrainy podlegają kontrasygnacie.

27. Za sytuacje kryzysowe uważane jest skrajne nasilenie sprzeczności, ostra destabilizacja sytuacji w każdej branży, regionu, kraju, Закон України від 05.03.1998 Про Раду національної безпеки і оборони України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 35, ст.237 {Із змінами, внесеними згідно із Законом № 43-VIII від 25.12.2014, ВВР, 2015, № 4, ст.14}, uwaga po art. 4.
28. Закон України від 05.03.1998, Про Раду національної безпеки і оборони України (Відомості Верховної Ради України...; Zob. A. Stec, *Pozycja ustrojowa Prezydenta...*, s. 116.
29. Głównymi kierunkami polityki państwa w sferze bezpieczeństwa ma być: odnowienie integralności terytorialnej na bazie uznanych granic państwowych Ukrainy, stworzenie efektywnego sektora bezpieczeństwa i obrony Ukrainy, zwiększenie zdolności obronnych Ukrainy, w tym osiągnięcie

W razie agresji zbrojnej na Ukrainę prezydent składa w Radzie Najwyższej Ukrainy wnioski o ogłoszenie stanu wojny oraz podejmuje decyzje o użyciu sił zbrojnych (art. 106 ust. 1 pkt. 19 Konstytucji Ukrainy). Do prezydenta należy również podjęcie decyzji o powszechnej albo częściowej mobilizacji i wprowadzeniu stanu wojennego na Ukrainie albo na „określonych jej obszarach w razie groźby napaści lub zagrożenia niepodległości państwowej Ukrainy” (art. 106 ust. 1 pkt. 20). Uprawnienia z tego zakresu należą do prerogatyw prezydenta.

Do kompetencji prezydenta związanych z wprowadzaniem stanów nadzwyczajnych należy podjęcie decyzji o wprowadzeniu na terytorium państwa lub określonych jego częściach stanu wyjątkowego. Decyzja taka musi być zatwierdzona przez Radę Najwyższą Ukrainy (art. 106 ust. 1 pkt. 21). W przypadku zagrożenia życia ludzkiego stan wyjątkowy może zostać wprowadzony bez uprzedzenia. Stan ten nie może trwać dłużej niż 30 dni, a na części terytorium państwa nie dłużej niż 60 dni. W uzasadnionych przypadkach może nastąpić przedłużenie na 30 dni, które również musi być zatwierdzone przez Radę Najwyższą Ukrainy³⁰. W tym samym artykule Prezydent Ukrainy został upoważniony do ogłoszenia w razie konieczności określonych obszarów Ukrainy „obszarami nadzwyczajnej sytuacji ekologicznej”³¹. Zgodnie z tym aktem normatywnym nadzwyczajna sytuacja ekologiczna może być spowodowana negatywnymi zmianami występującymi w środowisku naturalnym na skutek zniszczenia bądź skażenia środowiska naturalnego, klęski żywiołowej i innych czynników, które mają wpływ na życie ludzi i ich działalność. Podobnie jak stan wojenny, stan wyjątkowy i nadzwyczajna sytuacja ekologiczna powinny po uzyskaniu kontrasygnaty zostać zatwierdzone w ciągu dwóch dni od chwili ich zarządzenia³².

pełnej niezależności od Rosji w kwestiach produkcji broni i sprzętu wojskowego. Do jednych z najważniejszych celów strategii należy również integracja z Unią Europejską oraz tworzenie warunków do przystąpienia do NATO; Zob. Указ Президента України від 26.05.2015, № 287/2015, Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року “Про Стратегію національної безпеки України”, <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

30. Закон України від 16.03.2000, Про правовий режим надзвичайного стану (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, N 23, ст. 176).
31. Закон України від 13.07.2000, № 1908-III, Про зону надзвичайної екологічної ситуації (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, N 42, ст. 348).
32. В. Pytlik, *Prezydent Ukrainy*, [w:] J. Osiński (red), *Prezydent w państwach współczesnych*, Warszawa 2009, s. 689.

Obok wymienionych głównych uprawnień prezydenta w dziedzinie bezpieczeństwa i obronności Ukrainy należy również składanie wniosków odnośnie powoływania i odwoływania ministra obrony Ukrainy (art. 106 ust. 1 pkt. 10 Konstytucji Ukrainy), a także przedkładanie Radzie Najwyższej Ukrainy wniosków o powołanie i odwołanie Szefa Służby Bezpieczeństwa Ukrainy (art. 106 ust. 1 pkt. 14). Można dodać, że należy też do niego nadawanie najwyższych stopni wojskowych (art. 106 ust. 1 pkt. 24)³³. Z przeprowadzonej analizy kompetencji Prezydenta Ukrainy w dziedzinie obrony i bezpieczeństwa państwowego wynika (ponad połowa wszystkich jego uprawnień należy do tej sfery), że w pełni oddają one konstytucyjnie przyznaną mu rolę Najwyższego Głównodowodzącego Sił Zbrojnych Ukrainy oraz gwaranta suwerenności i integralności terytorialnej Ukrainy³⁴.

Do istotnych kompetencji Prezydenta Ukrainy jako najwyższego przedstawiciela państwa należą te, które wiążą się ze stanowieniem prawa. Kompetencje te wynikają wprost z art. 106 ust. 3 Konstytucji Ukrainy, który stanowi, że „Prezydent Ukrainy, działając na podstawie i w celu wykonania Konstytucji oraz ustaw Ukrainy, wydaje dekryty i rozporządzenia, które podlegają wykonaniu na całym terytorium Ukrainy”³⁵.

Następną grupą kompetencji związanych ze stanowieniem prawa jest prawo wydawania nakazów oraz dyrektyw. Wynika to z art. 6 ust. 3 ustawy o obronie Ukrainy wydanego na podstawie art. 106 ust. 1 pkt. 17 Konstytucji Ukrainy. Przyznają one Prezydentowi Ukrainy jako Najwyższemu Głównodowodzącemu Sił Zbrojnych Ukrainy prawo wydawania dyrektyw oraz nakazów w sprawach obronnych państwa. Zakres przedmiotowy tych aktów w sposób pośredni nakreśla wspomniany artykuł zaliczając do obowiązków Najwyższego Głównodowodzącego Sił Zbrojnych Ukrainy m.in. kierowanie sprawami bezpieczeństwa narodowego i obrony państwa, co w połączeniu z przepisami w ustawach o obronie Ukrainy i o Siłach Zbrojnych

33. Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України*, Київ 2006, s. 39-40; Zob. А. Зленко, *Зовнішньополітична стратегія і дипломатія України*, Київ 2008, s. 67-68.

34. А. Olechno, *Prezydent Ukrainy jako gwarant...*, s. 353.

35. Do tej pory na Ukrainie nie ustalono hierarchii obowiązujących aktów normatywnych. Również nie określono zamkniętej listy ich rodzajów dla różnych organów uchwalających te normy. Wydaje się że konieczne dokonanie ścisłej reglamentacji procedury uchwalania, sposobu ogłaszania i wchodzenia w życie różnych rodzajów aktów normatywno-prawnych, W. Gorbatenko, *System prawny Ukrainy, podstawowe determinanty*, [w:] S. Sulowski, M. Prymusz, N. Minenkowa, B. Zdaniniuk (red), *Polska i Ukraina – próba analizy systemu politycznego*, Warszawa 2011, s. 111.

Ukrainy³⁶ pozwala wyróżnić działalność normotwórczą prezydenta, zarówno samodzielną jak i wymagającą akceptacji parlamentu. Do pierwszej grupy zaliczyć można: zatwierdzanie planu rozwoju i wykorzystania Sił Zbrojnych Ukrainy, akt mobilizacyjny czy zatwierdzenie uprawnień Sztabu Generalnego Ukrainy. Inne działania prezydenta w tej dziedzinie wymagają zgody Rady Najwyższej, np. koncepcje doktryny wojennej, państwowy program modernizacji armii czy plan struktur Sił Zbrojnych Ukrainy. Wymienione akty wyczerpują kompetencje prezydenta w zakresie aktów powszechnie obowiązujących³⁷.

Do następnej grupy kompetencji z tej dziedziny, które wywodzą się z art. 106 ust. 1 pkt. 28 Konstytucji Ukrainy zalicza się tworzenie przez prezydenta w granicach środków przewidzianych w budżecie państwowym organów i służb konsultacyjnych, doradczych oraz pomocniczych.

Omawiając uprawnienia głowy państwa w zakresie tworzenia prawa należy podkreślić, że prezydent posiada prawo inicjatywy ustawodawczej zgodnie z art. 93 Konstytucji Ukrainy. Wymienione kompetencje nierozdzielnie wiążą się z instytucją prerogatywy.

Wśród kolejnych kompetencji i zadań Prezydenta Ukrainy jako najwyższego reprezentanta państwa istotną rolę odgrywają tzw. tradycyjne kompetencje głowy państwa. Wśród nich można wymienić prawo do nadawania orderów i odznaczeń. Wynika ono z art. 106 ust. 1 pkt. 25 Konstytucji Ukrainy, który stanowi, że prezydent „przyznaje odznaczenia państwowe; ustanawia odznaczenia prezydenckie i nagradza nimi”. Kompetencja ta nie wymaga kontrasygnaty. Klasyfikację nagród państwowych oraz sposób ich przyznawania zostały określone w ustawie z dnia 16.03.2000 r. o państwowych nagrodach Ukrainy³⁸. Zgodnie z art. 1 ust. 1 wymienionej ustawy nagrody

36. Закон України від 06.12.1991 № 1932-ХІІ, Про оборону України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 9, ст. 106).

37. W trakcie prac nad Konstytucją Ukrainy z 1996 r. rozpatrywany był projekt wprowadzenia obok dekretów i rozporządzeń trzeci rodzaj aktów prawnych w postaci uniwersałów. Miało to być nawiązanie do formy występującej w czasach Ukraińskiej Centralnej Rady z 1917 r. Ostatecznie projekt ten został odrzucony; Zob. A. Olechno, *Prawotwórcze formy działalności władzy wykonawczej na Ukrainie*, „Białostockie Studia Prawnicze” z. 20/B, 2016, s. 329.

38. Najwyższym tytułem honorowym Ukrainy jest tytuł „Bohater Ukrainy”, z którym powiązany jest Order Złota Gwiazda i Order Państwa. W następnej kolejności wymienia się ordery: Order Wolności, Order Bohdana Chmielnickiego, Za Zasługi, Order Bohaterów Niebiańskiej Sotni, Order Za Odwagę, Order Księżnej Olgi, Order Daniela Halickiego, Order Za Dzielną Pracę Górniczą. Kolejne miejsce zajmują medale: Za wojskową służbę, Za nienaganą służbę, Obrońcy Ojczyzny,

państwowe Ukrainy stanowią najwyższą formę szczególnych wyróżnień za zasługi w dziedzinie rozwoju nauki, ekonomii, kultury, w obszarze spraw socjalnych, obrony ojczyzny, ochrony konstytucyjnych praw człowieka, budownictwa państwowego oraz działalności społecznej na rzecz Ukrainy. Wymienione nagrody państwowe stanowią najwyższe uhonorowanie obywateli. Są one ustanawiane w drodze ustawowej zgodnie z art. 1 ust. 2 ustawy o nagrodach państwowych Ukrainy. Aktami wykonawczymi do tej ustawy zgodnie z art. 2 są dekrety Prezydenta Ukrainy. W myśl tej ustawy nagrody państwowe na Ukrainie zostały podzielone na : ordery, medale, odznaczenia imienne - imienia broni palnej, zaszczytny tytuł Ukrainy, państwowa nagroda Ukrainy, odznaka Prezydenta . Nagrodami państwowymi (orderami, odznaczeniami i tytułami honorowymi) mogą być odznaczani obywatele Ukrainy, cudzoziemcy i bezpaństwowcy. Do wstępnego rozpoznania zagadnień związanych z przyznawaniem nagród państwowych, Prezydent Ukrainy tworzy Komisję do spraw nagród państwowych i heraldyki, która jest organem doradczym i działa na zasadzie dobrowolności. Struktura tej Komisji i procedury jej pracy określone są przez Prezydenta Ukrainy (art. 13 ustawy o orderach i odznaczeniach). Z prawem nadawania orderów i odznaczeń wiąże się prawo pozbawiania odznaczeń państwowych. Może to nastąpić jedynie w przypadku popełnienia przez odznaczonego poważnego przestępstwa. To uprawnienie Prezydenta Ukrainy wynika z art. 16 ustawy o orderach i odznaczeniach³⁹. Wnioski w tej sprawie może kierować do prezydenta powołana przez niego Komisja do spraw nagród państwowych przy Prezydencie Ukrainy⁴⁰.

Ważną kompetencją Prezydenta Ukrainy jest nadawanie obywatelstwa ukraińskiego i wyrażenie zgody na zrzeczenie się obywatelstwa ukraińskiego. Stanowi o tym art. 106 ust. 1 pkt. 26 Konstytucji Ukrainy. Bliżej kwestie te reguluje ustawa z dnia 18.01.2001 r. o obywatelstwie Ukrainy⁴¹. W tej materii Prezydent Ukrainy podejmuje decyzje i wydaje dekrety, które są prerogatywami prezydenckimi. W celu usprawnienia procedur

Za uratowanie życia. Prezydent przyznaje również odznaki, w tym odznaka „imienna broń palna”, Zob. Закон України, від 16.03.2000, Про державні нагороди України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, N 21, ст. 162).

39. Закон України від 16.03.2000, Про державні нагороди України(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, N 21, ст. 162).

40. Указ Президента України від 11.04.2000, № 583/2000, Про Комісію державних нагород та геральдики, art. 3 ust. 2.

41. Закон України від 18.01.2001, Про громадянство України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, No 13, ст. 65.

związanych z nadaniem lub utratą obywatelstwa została powołana przy Prezydencie Komisja do spraw obywatelstwa, która jest organem pomocniczym i ma na celu realizację przepisów ustawy o obywatelstwie Ukrainy. Komisja ta działa na podstawie dekretu Prezydenta Ukrainy⁴². W kwestii zrzeczenia się obywatelstwa istotną rolę odgrywa fakt, że decyzja o zwolnieniu z obywatelstwa Ukrainy może być podjęta tylko na wniosek zainteresowanego, o czym stanowi art. 25 ust. 1 Konstytucji Ukrainy⁴³. Oznacza to także, iż przyznanie Prezydentowi Ukrainy prawa do podjęcia decyzji skutkuje tym, że obywatel nie może zrzec się obywatelstwa na podstawie oświadczenia woli. Konstytucja Ukrainy przyznała również głowie państwa kompetencje dotyczące możliwości podejmowania decyzji w sprawie udzielenia azylu⁴⁴. Nie jest ono ograniczone czasowo i uwarunkowane prześladowaniami politycznymi, religijnymi, rasowymi itp⁴⁵.

Zgodnie z art. 106 ust. 1 pkt. 27 Konstytucji Ukrainy prezydent posiada prawo łaski, które także należy do jego prerogatyw. Pozwala ono głowie państwa na darowanie lub złagodzenie kary osobom, które zostały skazane prawomocnym wyrokiem. Warto podkreślić, iż prawo łaski ma charakter indywidualny, dotyczy konkretnej osoby i konkretnego wyroku skazującego. Ułaskawienie można również interpretować „jako chęć naprawienia nie zawsze sprawiedliwych wyroków, gdyż Prezydent na Ukrainie występuje między innymi w roli gwaranta przestrzegania konstytucji oraz praw i wolności człowieka i obywatela”⁴⁶. Konstytucja nie rozwija tej kompetencji. Jednak z tego zapisu wynika, że Prezydent Ukrainy korzystając z prawa łaski nie jest ograniczony przedmiotowo tak co do rodzaju kary jak i rodzaju przestępstwa osoby skazanej⁴⁷.

42. Указ Президента України від 27.03.2001, No 215/2001, Питання організації виконання Закону України “Про громадянство України”.

43. Konstytucja Ukrainy..., art. 25 ust. 1 „obywatel Ukrainy nie może zostać pozbawiony obywatelstwa ani prawa do zmiany obywatelstwa”.

44. Stosowania tego prawa przez Prezydenta Ukrainy przewidywała już po odzyskaniu niepodległości Konstytucja USRR (art. 114-115 pkt. 10) oraz Porozumienie Konstytucyjne w sprawie podstawowych zasad organizacji i funkcjonowania władzy wykonawczej i samorządu terytorialnego na Ukrainie (art. 24 pkt. 19) a także ustawa „O statusie cudzoziemców” (art 4), Konstytucja z 1996 roku również powtórzyła te rozwiązania, A. Olechno, *Kompetencje Prezydenta Ukrainy...*, s. 169; Zob. Закон України від 04.02.1994 № 3929-XII, Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства, (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, N 23, ст. 161).

45. A. Stec, *Pozycja ustrojowa Prezydenta...*, s. 247.

46. Tamże, s. 230.

47. O ułaskawienie ma prawo zwrócić się osoba zainteresowana, a także jej obrońca, rodzice, małżonek, dzieci, przedstawiciel prawny oraz organizacje obywatelskie po nabraniu przez wyrok

Szczegółowa regulacja stosowania prawa łaski zawarta jest w dekreście Prezydenta Ukrainy z dnia 16.09.2010 r., regulamin stosowania prawa łaski⁴⁸. Zgodnie z art. 2 regulaminu stosowania prawa łaski akt ułaskawienia może przyjąć formę : zamiany dożywotniego więzienia na okres kary nie mniejszy niż 25 lat, całkowite lub częściowe zwolnienie z odbywania kary, złagodzenie wymiaru kary. Ułaskawienie może polegać także na “zatarciu skazania”. Zgodnie z art. 4 wspomnianego regulaminu można ją zastosować po uprawomocnieniu się wyroku.

Wśród kompetencji prezydenta można wyróżnić jeszcze inne uprawnienia wynikające wprost z Konstytucji jak też ustaw.

Przed wszystkim Prezydent Ukrainy na mocy art. 154 Konstytucji Ukrainy posiada możliwość obok co najmniej 1/3 składu konstytucyjnego Rady Najwyższej Ukrainy wniesienia projektu zmian Konstytucji Ukrainy. Projekt zmiany może być przyjęty w dwóch wariantach, w zależności od regulowanej materii. W pierwszym przypadku projekt ustawy o zmianie Konstytucji Ukrainy nie może dotyczyć rozdziału I “Zasady ogólne”, rozdziału III “Wybory. Referendum” oraz rozdziału XIII „Wprowadzenie zmian do Konstytucji Ukrainy”. Wspomniany projekt, „uchwalony uprzednio większością głosów konstytucyjnego składu Rady Najwyższej Ukrainy, uważa się za przyjęty, jeżeli na następnej sesji zwyczajnej Rady Najwyższej Ukrainy opowiedziało się za nim w głosowaniu co najmniej 2/3 konstytucyjnego składu Rady Najwyższej Ukrainy” (art. 155 Konstytucji). Drugi przypadek ma miejsce, gdy projekt ustawy o zmianie konstytucji dotyczy rozdziału I „Zasady ogólne”, rozdziału III „Wybory. Referendum” lub rozdziału XIII „Wprowadzenie zmian do Konstytucji Ukrainy”. Przedkłada go w Radzie Najwyższej Ukrainy co najmniej 2/3 głosów konstytucyjnego składu deputowanych ludowych lub Prezydent Ukrainy. W razie uchwalenia projektu większością co najmniej 2/3 głosów konstytucyjnego składu Rady Najwyższej Ukrainy, zatwierdza go referendum ogólnoukraińskie zarządzane przez Prezydenta Ukrainy (art. 153 ust. 1 Konstytucji Ukrainy). Zgodnie z ust. 2 tego artykułu “Powtórne przedłożenie projektu ustawy o zmianie rozdziałów I, III lub XIII niniejszej Konstytucji, którego przedmiotem jest ta sama materia możliwe

prawomocności. Jednak w stosunku do osób skazanych za ciężkie przestępstwa o prawo łaski można się zwrócić po odbyciu przez nie połowy zasądzonej kary, a w przypadku dożywocia nie wcześniej jak po piętnastu latach; A. Olechno, *Kompetencje Prezydenta Ukrainy...*, s. 168.

48. Указ Президента України від 16.09.2010, Про Положення про порядок здійснення помилування, по 902/2010.

jest dopiero w Radzie Najwyższej następnej kadencji”. Należy zaznaczyć, że Konstytucja Ukrainy nie może zostać zmieniona, jeżeli zmiany przewidują uchylenie lub ograniczenie praw i wolności człowieka i obywatela albo jeżeli zmiany zmierzają do likwidacji niepodległości lub do naruszenia integralności terytorialnej Ukrainy. Ponadto Konstytucja Ukrainy nie może zostać zmieniona w czasie obowiązywania stanu wojennego lub wyjątkowego (art. 157 Konstytucji).

W gestii Prezydenta Ukrainy znajduje się także możliwość skorzystania z instytucji orędzia do narodu (art. 106 ust. 1 pkt. 2 Konstytucji). Są one wygłaszane za pomocą środków masowego przekazu. Prezydent Ukrainy w swoich orędziach może zwracać się w każdej sprawie, którą uzna za tak istotną, że należy zwrócić się z nią do narodu.

Do uprawnień Prezydenta Ukrainy jako głowy państwa należy zarządzanie referendum ogólnoukraińskich z inicjatywy obywateli⁴⁹. Szczegółowo kwestię referendum ogólnoukraińskiego opisuje ustawa z dnia 03.07.1991 r. o ogólnoukraińskich i miejscowych referendach⁵⁰. Referendum ogólnoukraińskie może zarządzać Rada Najwyższa Ukrainy albo Prezydent Ukrainy zgodnie z ich kompetencjami określonymi w Konstytucji Ukrainy. Referendum ogólnoukraińskie ogłasza się także na żądanie co najmniej 3 milionów obywateli Ukrainy uprawnionych do głosowania, pod warunkiem, że podpisy pod wnioskiem o przeprowadzenie referendum zebrano w co najmniej 2/3 obwodów, uzyskując co najmniej 100 tys. podpisów w każdym obwodzie. Należy zaznaczyć, że inicjatywa ludowa o przeprowadzeniu referendum, która jest jednocześnie prerogatywą dla prezydenta nie może dojść do skutku bez jego stosownego aktu.

Poza wymienionymi w tej grupie kompetencjami, Prezydent Ukrainy powołuje także na inne najwyższe stanowiska państwowe. W następstwie swych decyzji ustala on skład organów władzy państwowej. Zgodnie z tymi kompetencjami powołuje i odwołuje połowę składu Rady Banku Narodowego Ukrainy (art. 106 ust. 1 pkt. 12 Konstytucji Ukrainy) oraz powołuje i odwołuje połowę składu Narodowej Rady Ukrainy ds. Telewizji i Radiofonii (art. 106 ust. 1 pkt. 13 Konstytucji Ukrainy). Wnosi także do Rady Najwyższej Ukrainy o: powołanie i odwołanie prezesa Banku Narodowego Ukrainy (art. 85 pkt. 18 Konstytucji Ukrainy) oraz powołanie i odwołanie członków Centralnej Komisji Wyborczej (art. 85 pkt. 21 Konstytucji Ukrainy). Wnosi także

49. Konstytucja Ukrainy..., art. 106 ust. 1 pkt 6.

50. Закон України від 3.07.1991, Про всеукраїнський та місцеві референдуми (Відомості Верховної Ради УРСР (БВР), 1991, No 33, ст. 443).

o powołanie przewodniczącego Komitetu Antymonopolowego Ukrainy, przewodniczącego Komitetu ds. Radia i Telewizji Ukrainy (art. 85 pkt. 12 Konstytucji Ukrainy). Ponadto na wniosek Prezydenta Rada Najwyższa Ukrainy powołuje i odwołuje szefa Służby Bezpieczeństwa Ukrainy (art. 85 pkt 121) Konstytucji Ukrainy).

Korzystając z uprawnień zawartego w art. 106 ust. 1 pkt. 28 prezydent „tworzy w ramach środków przewidzianych w budżecie państwowym Ukrainy, konsultacyjne, doradcze i inne pomocnicze organy i służby dla wypełnienia swoich funkcji”. Takim pomocniczym organem głowy państwa jest Administracja Prezydenta Ukrainy, która stanowi odpowiednik Kancelarii Prezydenta w Polsce.

Analizując kompetencje Prezydenta Ukrainy jako najwyższego przedstawiciela państwa po nowelizacji Konstytucji 21.02.2014 r. (powrót do nowelizacji z 08.12.2004 r.) warto zauważyć, iż nastąpił wówczas powrót do systemu parlamentarno - prezydenckiego na Ukrainie. Przekształcenie państwa z republiki prezydencko-parlamentarnej w republikę parlamentarno-prezydencką charakteryzowało się przede wszystkim wyraźnym ograniczeniem uprawnień prezydenta kosztem wzmocnienia pozycji rządu, premiera, a przede wszystkim parlamentu. Głowa państwa straciła dominujący wpływ na rząd, a główną rolę w tworzeniu rządu i wskazaniu kandydata na premiera przejęły parlament oraz koalicja parlamentarna⁵¹.

Mimo zdecydowanego osłabienia pozycji prezydenta w zakresie arbitrażu politycznego kompetencje Prezydenta Ukrainy jako najwyższego przedstawiciela państwa uległy zwiększeniu⁵². Przede wszystkim wzmocniono kompetencje prezydenta w zakresie stosunków międzynarodowych, gdzie zniesiono konieczność uzyskania kontrasygnaty

51. L. Hurska, *System polityczny Ukrainy*, [w:] M. Pietraś, T. Kapuśniak (red), *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, Lublin 2007, s. 88-90; Zob. Ł. Donaj, *Współczesny kryzys społeczno-polityczny na Ukrainie jako przykład cykliczności (chroniczności) procesów politycznych*, *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne*, 2012, nr 3, s. 204-206.

52. 02.06.2016 r. miała miejsce ostatnia nowelizacja Konstytucji Ukrainy. Zmiany dotyczyły w całości reformy wymiaru sprawiedliwości. Jedną z ważniejszych zmian było odebranie parlamentowi prawa mianowania i odwoływania sędziów oraz uprawnień dyscyplinarnych wobec nich, a także ograniczenia immunitetu sędziowskiego oraz zniesienie wyspecjalizowanych sądów kasacyjnych. Sędziów powoływać będzie prezydent na wniosek Wyższej Rady Sprawiedliwości. Odwoływanie sędziów przechodzi do kompetencji Wyższej Rady Sprawiedliwości. Prezydent utracił prawo do tworzenia sądów (art. 106 ust. 1 pkt. 23 Konstytucji został zniesiony); Zob. Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII, Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) (Відомості Верховної Ради України, 2016, № 28, ст. 532) .

dla art. 106 ust. 1 pkt. 3 i 4 co stawiało go w mocniejszej pozycji niż dotychczas do reprezentowania państwa w stosunkach międzynarodowych, sprawowania kierownictwa nad polityką zagraniczną państwa, prowadzenia rozmów oraz zawierania umów międzynarodowych, a także podejmowania decyzji o uznaniu państw obcych. Uzyskał także prawo przedkładania Radzie Najwyższej Ukrainy wniosków odnośnie powołania ministra obrony i ministra spraw zagranicznych (art. 106 ust. 1 pkt. 10).

W nowelizacji zniesiono także wymóg kontrasygnaty dla 106 art. ust. 1 pkt. 17, co jest niezmiernie istotne dla Prezydenta będącego Najwyższym Głównodowodzącym Sił Zbrojnych Ukrainy, od którego decyzji od tej pory należy powoływanie i odwoływanie naczelnego dowództwa Sił Zbrojnych Ukrainy oraz innych formacji wojskowych, a także kierowanie sprawami bezpieczeństwa narodowego i obrony państwa. W rozwiązaniach Konstytucji przed nowelizacją 2014 r. na wniosek premiera Ukrainy Prezydent powoływał ministra obrony i ministra spraw zagranicznych obok innych członków Gabinetu Ministrów Ukrainy, kierowników innych urzędów centralnych, a także kierowników lokalnej administracji państwowej. Po zmianie Konstytucji w 2014 r. na podstawie art. 106 ust. 1 pkt. 10 bez wymogu kontrasygnaty przedstawia Radzie Najwyższej wnioski odnośnie powołania wymienionych ministrów. W sferze bezpieczeństwa i obrony państwa Prezydent Ukrainy otrzymał także prawo do przedkładania Radzie Najwyższej wniosków o powołanie i odwołanie szefa Służby Bezpieczeństwa Ukrainy po uzyskaniu kontrasygnaty (art. 106 ust. 1 pkt. 14). Niezmiernie ważnym elementem było pozostawienie mu do wyłącznej dyspozycji spraw związanych z nadawaniem najwyższych stopni wojskowych, najwyższych rang dyplomatycznych i innych najwyższych tytułów oraz szczególnych rang służbowych.

Podsumowanie

Na podstawie poczynionych rozważań daje się zauważyć, iż podstawowymi funkcjami, które zostały skupione w ręku Prezydenta Ukrainy jako najwyższego przedstawiciela państwa po nowelizacji Konstytucji w 2014 r. są: gwarantowanie państwowej suwerenności oraz integralności terytorialnej Ukrainy, przestrzeganie Konstytucji Ukrainy, praw i swobód obywatela, zapewnienie państwowej niepodległości, bezpieczeństwa narodowego i praworządności w państwie. Ponadto reprezentuje państwo w stosunkach wewnętrznych i w relacjach międzynarodowych. Z funkcji tych wypływają kompetencje Prezydenta Ukrainy w tej dziedzinie. Prezydent Ukrainy jest postrzegany nie tylko jako gwarant stabilizacji ustroju i obliczalnej polityki państwa, ale także jako

nosiciel reform ustrojowych. Doświadczenie Ukrainy wskazuje, że dotychczasowe zasadnicze przedsięwzięcia reformatorskie dokonały się za sprawą i z inicjatywy Prezydenta. Po wydarzeniach 2014 r. i ostrym konflikcie z Rosją na tle aneksji Krymu i popierania przez nią ruchów separatystycznych rzeczywista pozycja Prezydenta Ukrainy zależy od jego aktywności i postawy w tej dziedzinie.

Streszczenie

Kompetencje Prezydenta Ukrainy jako najwyższego przedstawiciela państwa po nowelizacji Konstytucji Ukrainy z dnia 21 lutego 2014 roku

Artykuł podejmuje próbę wskazania kompetencji i uprawnień głowy państwa ukraińskiego, oparte na przemianach strukturalno – politycznych dokonanych na przestrzeni lat wcześniejszych. Prezydent Ukrainy jako najwyższy gwarant przestrzegania Konstytucji i prawa jest reprezentantem społeczeństwa na arenie krajowej jak i międzynarodowej.

Analizując wymienione funkcje ustrojowe, należy podkreślić, że jest on głową państwa i występuje w jego imieniu. To rozwiązanie łączy się z konkretnymi kompetencjami w obszarze stosunków zewnętrznych i wewnętrznych. Należy przyjąć, że sprowadza się to m.in. do reprezentowania państwa w stosunkach międzynarodowych, sprawowania kierownictwa nad polityką zagraniczną, czy zawierania umów międzynarodowych. Wszystkie te funkcje dowodzą, iż prezydentowi Ukrainy przypisano wiele ról ustrojowych, które wyznaczane są przez zasadę podziału władz i stanowi on jeden z członów władzy wykonawczej.

Słowa kluczowe: Konstytucja Ukrainy, kompetencje, stosunki międzynarodowe.

Summary

The competence of the President of Ukraine as the highest representative of the state after the amendment of the Constitution of Ukraine of February 21, 2014

The article attempts to indicate the competences and powers of the Head of the Ukrainian State, based on structural and political changes made over the years. The President of Ukraine as the highest guarantor of compliance with the constitution and law. They represent their society on the national and international arena.

Analyzing the aforementioned political functions, it should be emphasized that he or she is the head of state and acts on its behalf. This solution is combined with specific competences in the area of external and internal relations. It should be assumed that

it boils down to represent the state in international relations, to exercise leadership in foreign policy or to conclude international agreements. All these functions prove that the President of Ukraine has been assigned many political roles which are determined by the principle of division of powers and constitute one of the executive branches.

Keywords: Constitution of Ukraine, competences, international relations.

Bibliografia

Literatura

- Агафонов С., *Правовий статус Президента України*, „Право України” 2000, Vol. 9.
- Bajor P., *Partnerstwo czy członkostwo? Polityka euroatlantycka Ukrainy po 1991 roku*, Kraków 2014.
- Чекаленко Л., *Зовнішня політика України*, Київ 2006.
- Donaj Ł., *Współczesny kryzys społeczno-polityczny na Ukrainie jako przykład cykliczności (chroniczności) procesów politycznych*, Środkowoeuropejskie Studia Polityczne, 2012, nr 3.
- Gorbatenko W., *System prawny Ukrainy, podstawowe determinanty*, [w:] S. Sulowski, M. Prymusz, N. Mینenkowa, B. Zdaniuk (red.), *Polska i Ukraina - próba analizy systemu politycznego*, Warszawa 2011.
- Hurska L., *System polityczny Ukrainy*, [w:] M. Pietraś, T. Kapuśniak (red.) *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, Lublin 2007.
- Kuca G., *Rada Najwyższa - Prezydent - Gabinet Ministrów. System hamulców w trójce władzy na Ukrainie*, [w:] J. Zalesny (red), *Zagadnienia ustrojowe państw poradzieckich*, Warszawa 2010.
- Mینenkowa N., *Transformacja reżimu politycznego Ukrainy za czasów niepodległości*, [w:] S. Sulowski, M. Prymusz, N. Mینenkowa, B. Zdaniuk (red), *Polska i Ukraina - próba analizy systemu politycznego*, Warszawa 2011.
- Mojak R., *Republika Ukrainy*, [w:] E. Gudlewicz (red), *Ustroje państw współczesnych*, T. 2, Lublin 2002.
- Olechno A., *Instytucja Prezydenta w systemie konstytucyjnych organów Ukrainy (1996-2005)*, Toruń 2009.
- Olechno A., *Prawotwórcze formy działalności władzy wykonawczej na Ukrainie*, Białostockie Studia Prawnicze, z. 20/B, 2016.

- Olechno A., *Prezydent Ukrainy jako gwarant suwerenności i integralności terytorialnej państwa*, [w:] E. M. Guzik-Makaruk, E. W. Pływaczewski (red), *Współczesne oblicza bezpieczeństwa*, Białystok 2015.
- Olechno A., *Ukraina*, [w:] P. Bożyk, M. Grzybowski (red), *Systemy ustrojowe państw współczesnych*, Białystok 2012.
- Sarnecki T., *Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz do przepisów*, Kraków 2000.
- Stec A., *Instytucja Prezydenta w ukraińskich rozwiązaniach ustrojowych*, [w:] T. Mołdawa, J. Szymanek (red), *Parlament, prezydent, rząd: zagadnienia konstytucyjne na przykładach wybranych państw*, Warszawa 2008.
- Stec A., *Pozycja ustrojowa Prezydenta w systemie konstytucyjnym Ukrainy (1991-2012)*, Lwów 2014.
- Зленко А., *Зовнішньополітична стратегія і дипломатія України*, Київ 2008.
- Зленко А., *Процес розробки та прийняття зовнішньополітичних рішень в Україні*, [w:] Л. Губерсков (ред.), *Україна в постбіполярній системі міжнародних відносин*, Київ 2008.
- Zieliński E., *System konstytucyjny Ukrainy*, Warszawa 2007.

Wykaz aktów prawnych

- Konstytucja Ukrainy, A. Toczek, A. Kubik (tłum.), Kancelaria Sejmu 2014.
- Постанова Верховної Ради України Про утворення Ради оборони України, Верховна Рада України, Постанова від 11 X 1991, №1658-XII.
- Указ Президента України від 11.04.2000, № 583/2000, Про Комісію державних нагород та геральдики, art. 3 ust. 2.
- Указ Президента України від 16.09.2010, Про Положення про порядок здійснення помилування, по 902/2010.
- Указ Президента України від 26.05.2015, No 287/2015, Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року “Про Стратегію національної безпеки України”, <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.
- Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII, Про оборону України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 9.
- Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV Про міжнародні договори України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, N 50.
- Закон України від 05.07.1991 № 1293-XII, Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції її (Основного

- Закону) Української РСР, Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, N 33, ст.445.
- Закон України від 06.12.1991, Про оборону України, (Відомості Верховної Ради України No 1932-XII/ (ВВР), 1992, № 9.
 - Закон Україні від 13.07.2000, № 1908-III, Про зону надзвичайної екологічної ситуації (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, N 42.
 - Закон України від 18.01.2001, Про громадянство України (Відомості Верховної Ради України ВВР), 2001, No 13.
 - Закон Україні від 3.07.1991, Про всеукраїнський та місцеві референдуми (Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, No 33.
 - Закон Україні від від 02.06.2016 № 1401-VIII, Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) (Відомості Верховної Ради України, 2016, № 28.
 - Закон Україні, від 16.03.2000, Про державні нагороди України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, N 21.

Die Modalpartikeln im Deutschen - Analyse

Lucyna Ciolkosz¹

Einleitende Bemerkungen

Das Anliegen des vorliegenden Beitrages ist es, eine Darstellung der Bedeutung, Funktion, Vorkommensweisen und Kombinationsmöglichkeiten von Modalpartikeln zu behandeln. Im Allgemeinen wird Modalpartikel „doch“ in der Partikelforschung als sprachliches Signal einer Sprecherintervention angesehen. Sie werden in deutscher Sprache sehr häufig verwendet. Geläufige Wörterbücher und Grammatiken vermitteln jedoch kein ausführliches Wissen über die Partikel. Die Partikelforschung stellt sich folgende Fragen: Was bedeuten Partikel? Wie können Partikel verwendet werden? In welchen Satzarten können Partikeln stehen? Den Beschreibungsstand der Partikeln in den meisten Wörterbüchern kann man als unbefriedigend bezeichnen. Partikelwörter werden als Füllwörter, Einfühlungswörter, Abtönungspartikel und als Erlebniswörter genannt. Partikeln kommen häufiger in gesprochener Sprache und in der Umgangssprache des Alltags vor, als in der gehobenen Sprache, in spontaner als in der geplanten Sprache, in dialogischer als in monologischer Sprache. Wenn man von Modalpartikeln spricht, so findet man bei Weydt (1962)² den Begriff „Abtönungspartikeln“. Er setzte mit seiner Arbeit (1962) die Modalpartikel Forschung ein. Er betrachtete die Modalpartikeln als „Füllwörter“.

Der Begriff Modalpartikeln

Die Modalpartikeln treten in manchen Grammatiken unter Überschrift „Adverbien“. Im Duden (1996)³, werden Modalpartikeln als Füllwörter bezeichnet und machen eine Subklasse der Adverbien aus und diese wiederum gehören samt Konjunktionen und Präpositionen zu den Partikeln.

Ganz anders verfahren in dieser Hinsicht Helbig/Buscha (1974)⁴. Der Begriff „Modalpartikeln“ tritt bei ihnen nicht auf. Sie nehmen nämlich die Form von einer

1. Mgr Lucyna Ciolkosz, doktorantka Uniwersytetu Rzeszowskiego.

2. H. Weydt, *Abtönungspartikeln*, Berlin 1962, s. 3-24.

3. K. Duden, *Die deutsche Rechtschreibung*, Dudenverlag Mannheim 1996.

4. J. Helbig, *Gerhard/Buscha*, Deutsche Grammatik, Leipzig 1974.

Wortklasse an, die sie Partikeln bezeichnen und von Modalwörtern, Negationswörtern und Satzäquivalenten abgrenzen.

Nach Helbig/Buscha (1974)⁵ besitzen die Partikeln im Gegensatz zu den Adverbien keinen Satzgliedcharakter. Sie sind immer mit ihrem Bezugswort im Satz verschiebbar:

(1) *Ziemlich gut hat sie diese Arbeit geschrieben. (Partikeln)*

(2) *Diesmal hat sie diese Arbeit gut geschrieben. (Adverb)*

Im Gegensatz zu den Modalwörtern beziehen sich Partikeln nie auf den ganzen Satz, sondern auf ein einzelnes Wort. Darüber hinaus können die Partikeln im Gegensatz zu den Adverbien nie allein die erste Stellung im Satz vor dem finiten Verb besetzen.

(3) *Der Winter wird vermutlich kalt. (Modalwort)*

Vermutlich wird der Winter kalt.

(4) *Der Winter wird sehr kalt. (Partikel)*

Sehr wird der Winter kalt.

Ich betrachte die Modalpartikeln als Teilklasse der Partikeln, die sich wiederum von den Adverbien und Modalwörtern abgrenzen. Mein Ziel ist es, die Modalpartikeln aus möglichst vielen Perspektiven zu beleuchten und mit unterschiedlichen Fragestellungen an das Phänomen „Modalpartikel“ heranzugehen.

Definition und Charakteristik der Modalpartikeln

Die Modalpartikeln kommen in der gleichen Form in verschiedenen Funktionen vor. Sie können auch als Konjunktionen (z.B. *aber, denn*), Modalwörter (z.B. *vielleicht*), Adverbien (z.B. *etwa*), Adjektive und Gradpartikeln auftreten.

Ob Modalpartikeln überhaupt eigene Bedeutung haben, ist immer wieder diskutiert worden. So z.B. Krivonosov in seiner Dissertation (1963)⁶ – der ersten großen Arbeit über Modalpartikeln – an, dass die Modalpartikeln „keine selbständige lexikalische Bedeutung haben, sondern immer nur im Zusammenwirken mit dem Satz“ (1963: 46) und dass deshalb die „Bedeutung einer und derselben Partikel nicht beständig bleibt“, sondern sich von Satz zu Satz verändert. Also, die Modalpartikeln aus jedem Satz weglaßbar sind, ohne dass ein erkennbarer Informationsverlust eintritt. Im We-

5. J. Helbig, *Gerhard/Buscha*, Deutsche Grammatik, Leipzig 1974.

6. A. T. Krivonosov, *Die modalen Partikeln in der deutschen Gegenwartssprache*, Berlin 1963, Dissertation.

sentlichen dienen Modalpartikeln dazu, eine Äußerung in den Interaktionszusammenhang einzubinden. Mit ihnen kann auf den Gesprächspartnern gemeinsames Wissen verwiesen werden, auf Annahmen oder Erwartungen von Sprecher oder Hörer, es kann ein bestimmter Bezug zu einer vorangegangenen Äußerung angezeigt werden, oder es kann der Stellenwert, den der Sprecher der Äußerung beimißt, gekennzeichnet werden.

Helbig (1983)⁷ hat die Untersuchungskriterien von Modalpartikeln zu Satzadverbien und Modalwörtern aufgelistet. Diese Kriterien werden im Folgenden ausführlich besprochen. Zu den Modalpartikeln werden folgende 16 Lexeme gezählt: *aber, auch, bloß, denn, doch, eben, etwas, vielleicht, wohl, mal, nun, nur, ruhig, schon, eigentlich, ja*.

Die Eigenschaften der Partikeln

Partikeln sind für Deutsch etwas Besonderes. Sie existieren in einem Großteil der Sprachen der Welt überhaupt nicht. Partikeln werden im Deutschen häufig in verschiedenen Situationen und Aspekten in der gesprochenen (seltener in der geschriebenen) Sprache verwendet. Partikeln sind nicht flektierbar, im Sinne von Konjugation eines Verbes und Deklination eines Nomens oder eines Adjektivs.

Zu den charakteristischen Eigenschaften der Partikeln lassen sich folgende Merkmale zusammenfassen:

1. Sie machen nur Teile von Satzgliedern aus. Sie können als selbständige Satzglieder nicht fungieren. Dadurch unterscheiden sie sich von dem Modalwörter und Adverbien.
 - (5) Die Benutzeroberfläche der Gesellschaft hat kaum mehr als ein paar Kratzer abbekommen vom großen wirtschaftlichen Knall. Nicht einmal der Mayakalender konnte daran etwas ändern. Doch das ist nur die eine Seite der Medaille. (KZ 13/JAN.00194 01.01.2013, S. 14,15; Online – Ausgabe)
2. Partikeln können aus den Sätzen, in denen sie stehen, eliminiert werden, ohne dass die betreffenden Sätze (syntaktisch) ungrammatisch werden, und ohne dass dabei von der semantischen Information etwas verlorengeht.
 - (6) Sie hatten einst die Chance auf eine globale Karriere. Warum haben Sie verzichtet? SÄGEBRECHT: Ich hätte in Hollywood einen Dreijahresvertrag für Nebenrollen unterschreiben können. Doch ich wollte meine Enkelin

7. G. Helbig, *Lexikon deutscher Partikeln*, Leipzig 1983.

aufwachsen sehen. Wie war die Arbeit mit Michael Douglas beim 'Rosenkrieg'? KZ13/JAN.00214 01.01.2013, S. 62,63; Online - Ausgabe)

3. Da sie keine selbständigen Satzglieder sind, sind sie in der Regel auch nicht allein vorfeldfähig; d.h. sie können nicht allein die Position als einziges Stellungsglied (als einzige Konstituente) vor dem finiten Verb im deutschen Aussagesatz einnehmen:

(7) *Er hat die Prüfung (doch) sehr gut bestanden.*

(8) *Doch hat er die Prüfung sehr gut bestanden.*

4. Aufgrund ihrer fehlenden Satzgliedschaft können sie nicht erfragt werden. Das bedeutet, dass sie als selbständige Antworten nicht möglich sind, so z.B.

(9) *Wie sehr gut hat er die Prüfung bestanden!*

Doch.

5. Obwohl die Partikeln in diesem Sinne weglafbar sind, modifizieren sie die Äußerung in bestimmter Weise (teils pragmatisch, teils semantisch).

6. Partikeln haben keinen Einfluss auf die Wahrheitsweise von Aussagesätzen, sie beruhen also die Wahrheitsweise von Sätzen nicht, in denen sie stehen, so z.B. :

(10) *Er hat doch / eben das Spiel verloren.*

(11) (= *Er hat das Spiel verloren*)

Daraus wird ersichtlich, dass der Satz mit Partikeln im Wahrheitswert dem Satz ohne Partikeln entspricht. Zu den Merkmalen von Partikeln soll noch hinzugefügt werden, dass die Merkmale 1-3 syntaktischer Art. Und die Merkmale 4-6 semantischer Art. Sind. (vgl. Helbig 1983)⁸.

Die Eigenschaften der Modalpartikeln

Die Eigenschaften der Modalpartikeln sind in der Literatur mehrmals aufgelistet worden. „Lexikon der deutscher Partikeln” von Helbig (1983:32) fasst für die Modalpartikeln folgende Eigenschaften zusammen, die die Modalpartikeln von anderen Partikelgruppen unterschieden:

1. Sie können nicht die erste Stelle im Satz (der Platz Vorfeld) einnehmen.

(12) “Wir können zwar nicht jeden Tag etwas Großes, aber doch etwas Gutes tun”, meinte er. (SAZ11/JAN.00043 03.01.2011, S. 11; Online- Ausgabe)

2. Sie beziehen sich auf den ganzen Satz.

8. G. Helbig, *Lexikon deutscher Partikeln*, Leipzig 1983.

- (13) Stadlstern-Siegerin bei der Musi Silvesterstadl-Fans haben der Kärntnerin Melissa Naschenweng die Daumen gedrückt, dass sie den Stadlstern 2012 gewinnt — doch Sandra Ledermann aus der Schweiz wurde Erste und wird so bei der ‘Wintermusi’ in Bad Kleinkirchheim auftreten. (KZ 13/JAN.00239 02.01.2013, S. 22; Online- Ausgabe)
3. Sie dienen dazu die Stellung des Sprechers zum Gesagten auszudrücken.
- (14) »Das kann doch nicht alles gewesen sein [...]«, singt Hildegard Knef in ihrem berühmten Chanson, das kann es doch nicht gewesen sein, was aus all den Lebensträumen und Phantasien geworden ist. (FSP/GEH.00000 2003 S. 110; Online – Ausgabe)
4. Sie können nicht in derselben Bedeutung Antwort auf eine Frage bilden.
- (15) “ich konnte die Bettwäsche doch nicht Frau Huber geben”, sagte sie, “die wäscht immer für uns, und so hätte die ganze Stadt teilgenommen an dem, was wir getan haben, und wegwerfen wollte ich sie auch nicht. ich dachte einen Augenblick lang daran, sie wegzuerwerfen, aber dann fand ich es doch zu schade”. (MK1/LBC.00000 1963 S. 60; Online - Ausgabe)
5. In bestimmten Funktionen sind sie betont.
- (16) Doch die Wohnung der Familie ist völlig ausgebrannt. (TAS00/JUL.00156 02.07.2000, S. 69; Online – Ausgabe)
6. Sie besitzen einen Lautkörper, der anders betont ist, oder aber eine andere Bedeutung hat und dann einer anderen Funktionsklasse angehört.
- (17) Nach den Fusionen werden bald Karten und Atlanten umgezeichnet. Doch die alten bleiben, bis sie ausverkauft sind.
7. Sie sind verneinend und stehen vor dem Negationswort.
- (18) Handball-Oberligist SR Aachen überzeugt nicht WTV doch souverän Handball-Oberligist SR Aachen überzeugt nicht. (AAN.04/MAR.00330 04.03.2004; Online- Ausgabe)
8. Sie sind immer unbetont.
- (19) Züpfner sagte: “wir singen - und du singst doch sicher gern”. - “ja”, sagte ich, “aber von Heimabenden habe ich die Nase voll, ich bin zwei Jahre in einem Internat gewesen”. obwohl er lachte, war er doch gekränkt. er sagte: “aber wenn du Lust hast, komm doch wieder zum Fußballspielen”. ich spielte noch ein paar Mal Fußball mit seiner Gruppe, ging mit ihnen Eis essen, und er lud mich nie mehr ein. MK 1/LBC.00000 Böll: 1963 S. 49; Online – Ausgabe)

9. Sie sind unflektierbar.

(20) „was denn für Unterricht? der Junge war doch dir anvertraut worden. er hat mir oft von dir erzählt und konnte dich nicht genug loben.“ (BZK/D49036 19.01.1949, S. 3; Online – Ausgabe)

10. Sie sind im Satz integriert.

(21) Die slowenischen Polizisten wollen ihn deshalb kontrollieren, doch der BMW-Fahrer, ein 29-jähriger Mann aus Deutschlandsberg, ignoriert ihre Haltezeichen. (KZ 13/JAN.01175 04.01.2013, S. 18,19; Online – Ausgabe)

Der Terminus „Partikel“ ist in jeder linguistischen Arbeit, in jeder Grammatik und in jedem Wörterbuch speziell definiert worden.

„Duden“ (1973; S.62)⁹ und „Kleine Enzyklopädie“ Band 2 (1970; S. 896) verstehen unter den Partikeln alle unflektierbaren Wörter, d.h. alle weder konjugierbaren noch deklinierbaren noch komparierbaren Wörter. Zu den Partikeln würden dann die Konjunktionen, Präpositionen, Adverbien, Modalwörter und einige Negationswörter gehören.

In der Literatur wird üblicherweise angenommen, dass Modalpartikeln nicht satzgliedfähig sind. Diese Annahme beruht auf den Beobachtungen, dass Modalpartikeln nicht allein im Vorfeld stehen können, nicht erfragbar und nicht pronominalisierbar sind:

(22) Spitzensportler nehmen etwa vier- bis fünfmal ihren endgültigen Abschied.

Bei Steffi wäre es verständlich, denn sie hat *ja /doch /eben /halt* alles erreicht. (TAZ, 04.08.1995; S.3; Online - Ausgabe)

– Die Syntaktische Charakteristik der Modalpartikeln (MPn) machen folgende Eigenschaften aus:

1. Die MPn kommen in allen Satzarten vor.
2. Die MPn sind miteinander kombinierbar.
3. Die MPn können nicht am Satzanfang stehen.
4. Die MPn folgen im Satz dem finiten Verb. Bei Inversion verändert die Partikeln ihre Stellung nicht.
5. Die MPn sind als Satzäquivalente und als Antworten auf Fragen unmöglich.
6. Die MPn sind vollständig in dem Satz integriert d.h. sie stehen nicht in Klammern, Gedankenstrichen. (vgl. Weydt 1962; S. 66)¹⁰.

9. K. Duden, *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*, Mannheim 1973.

10. H. Weydt, *Abtönungspartikeln*, Berlin 1962.

Die Modalpartikeln interpretiert man im Allgemeinen als solche, die keine spezifische, sondern bloß eine allgemeine, semantische Bedeutung besitzen. Modalpartikeln bringen vielmehr die Einstellung des Sprechers zum Ausdruck und ordnen sich in die Gesprächssituation und in den Handlungskontext ein. Die Funktion der Modalpartikeln liegt in der Regel auf kommunikativer Ebene. Sie können weggelassen werden, ohne dass sich der Wahrheitswert des Satzes verändert.

– Folgende Merkmale machen morphologische Charakteristik der Modalpartikeln aus:

1. Die MPn sind morphologisch unveränderbar. Sie sind unflektierbar und nicht steigerungsfähig.
2. Die MPn sind nicht betont. Wenn sie aber doch betont werden, müssen die MPn automatisch als Gradpartikeln, Konjunktionen, Modalwörter oder Adjektive eingestuft werden.
3. Die MPn sind meistens einsilbig.

Die pragmatische Beschreibung

Die Bedeutung der Modalpartikeln ist sehr schwer zu erfassen. Die Modalpartikeln liefern keine neuen Informationen, sondern sind vielmehr Ausdrucksweisen dafür, wie der Sprecher mit dem Hörer die Übereinstimmung erzielen will. Modalpartikeln signalisieren dem Hörer einerseits die Einstellung des Sprechers und andererseits die Position, die er nach dem Wunsch des Sprechers einnehmen soll. Im Rahmen der Pragmatik treten die Modalpartikeln als strukturelle Formaleinheiten des Satzes mit „Subjektiv- modaler“ oder „kontaktierte Bedeutung“ auf.

Die Beispiele: *Wer ist das?*

(23) *Sie werden es machen.*

(24) *Machen Sie das schneller!*

Verändern schlagartig ihre Bedeutung, sofern Modalpartikeln eingeführt werden, wie:

(25) *Wer ist denn das?*

(26) *Sie werden es schon machen.*

(27) *Machen Sie das doch schneller!*

Die Sätze ohne Modalpartikeln sind neutral. Sie haben das Ziel eine Tatsache mitzuteilen oder jemanden zu einer Handlung zu veranlassen. Die Bedeutung der Modalpartikeln ergibt sich nur aus dem pragmatischen Kontext, d.h. aus den An-

nahmen und Erwartungen der Kommunikationsteilnehmer, ihren pragmatischen Gesprächsregeln. Deshalb ist es im Allgemeinen auch erforderlich Modalpartikeln im pragmatischen Zusammenhang wissenschaftlich beschreibend wiederzugeben. Man spricht auch von einer Universalpragmatik. Die Universalpragmatik hat die allgemeinen Strukturen möglicher Redesituationen zum Gegenstand. Damit liegt der Schluss nahe, sprachliche Phänomene, die sich nur im Rahmen einer Pragmatik beschreiben lassen, in einer kontrastiven Analyse universal-pragmatisch zu untersuchen. Auf dieser kontrastiven Analyse der Modalpartikeln angewendet, würde dies bedeuten:

Modalpartikeln werden nicht je in einer Einzelverwendung untersucht, sondern im Rahmen universalpragmatisch ermittelter und beschriebener sprachlichen Erscheinungen wie z.B. (universaler) Sprechsituationen bzw. (universaler) Sprechakte. (vgl. Heinrichs 1981; S.128)¹¹.

Die Notwendigkeit, Modalpartikeln auf der Ebene der Pragmatik zu untersuchen, wurde bereits mehrfach nachgewiesen. Ich führe hier jedoch ein Beispiel an, das deutlich macht, worum es geht:

(28) *Warum kommst du so spät?*

(29) *Warum kommst du denn so spät?*

(30) *Warum kommst du denn auch so spät?*

(31) *Warum kommst du denn auch nur so spät?*

Um die Unterschiede zwischen diesen vier Beispielen verdeutlichen zu können, bedarf es genauer Kenntnisse der Sprechsituation, das Verhältnis von Sprecher und Hörer zueinander (z.B. Vater – Kind; Freund – Freundin), der Sprecherintention (z.B. freundlicher Hinweis; „letzte Mahnung“), der Konventionen, die sich im Umgang zwischen Sprecher und Hörer eingebürgert haben usw.

Sprechsituationen, Konventionen, usw. sind aber typische Merkmale der linguistischen Pragmatik, sofern man darunter die Theorie von *Sprache als Form des sozialen Handelns, der Interaktion zwischen Kommunikationspartnern in konkreten Kommunikationsebenen versteht*. (vgl. Heinrichs 1981; S. 126)¹² Beschreibungsobjekt der Pragmatik ist die umfassende kommunikative Kompetenz des individuellen Sprechers bzw. Hörers. Nicht nur die unmittelbare in einem engeren Sinne „versprachlichte“ In-

11. W. Heinrichs, *Die Modalpartikel im Deutschen und Schwedischen*, Eine kontrastive Analyse, Tübingen 1981.

12. W. Heinrichs, *Die Modalpartikel im Deutschen und Schwedischen*, Eine kontrastive Analyse, Tübingen 1981.

teraktion von Sprecher und Hörer wird betrachtet, sondern auch die kommunikative Situation, die Präsuppositionen, die Intentionen und Erwartungen sind Gegenstand der Erörterung. Es wird nicht die Frage untersucht, ob. Sätze lexikalisch, morphologisch, syntaktisch korrekt sind, sondern unter welchen Kommunikationssituationen, unter welchen Umständen, unter welchen Voraussetzungen, mitwelchen Absichten usw. sie gebildet werden, und ob. sie unter diesen Bedingungen zu einer sprachlichen Verständigung führen können. Deshalb ist es im allgemeinen auch erforderlich, Modalpartikeln im pragmatisch kontextuellen Zusammenhang wissenschaftlich beschreibend wiederzugeben. (vgl. Heinrichs 1981; S. 115).

Modalpartikeln erscheinen in der Sprache dort, wo ganz spontan miteinander gesprochen wird. Zu finden sind aber auch in den Filmdialogen und in der Bühnensprache. Die Modalpartikeln kommen hauptsächlich in der Umgangssprache vor. Die Umgangssprache gilt im Allgemeinen als der Hauptideinigungsbereich der Modalpartikeln. Grundsätzlich können Modalpartikeln in verschiedenen Satzarten, wie in Aussagesätzen, Aufforderungen, Fragesätzen usw. auftreten.

In Folgenden wird gezeigt werden, in welchen Satztypen die Modalpartikel „doch“ auftreten kann. Manche Modalpartikeln, wie z.B. ja, doch, oder eben kommen auch in wissenschaftlichen Textsorten vor. Die Funktion von Partikeln in Fragesätzen besteht in erster Linie darin, dass sie dazu beitragen, die Äußerungen, in denen sie stehen in einem Interaktionszusammenhang zu stellen.

Die Modalpartikel „Doch“ in verschiedenen Wörterbücher
Die Modalpartikel „doch“ wird in den Wörterbüchern als Angabe zur Wortart und Angabe zur Etymologie betrachtet. Aus der Einsicht in die Literatur wird ersichtlich, dass solche Wörterbücher, wie z.B. „Deutsches Wörterbuch“ von Herman Paul (1992;176)¹³, „Duden“ (1989;354)¹⁴ oder „Deutsches Wörterbuch“ von Grimm (1877)¹⁵ die Modalpartikel „doch“ dem Wortarten, wie Adverb, Konjunktion und Abtönungspartikel zuschreiben.

„Deutsches Wörterbuch“ von Grimm (1877;S. 1200) betrachtet die Modalpartikel „doch“ als adversatives Adverb und Konjunktion.

13. P. Hermann, *Deutsches Wörterbuch*, 8. *Unveränderte Auflage*. Bearbeitet von W. Betz 1992.

14. K. Duden, *Deutsches Universal Wörterbuch, A–Z Dudenverlag*, Mannheim 1989.

15. J. W. Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, Leipzig 1877.

In dem Wörterbuch „Duden“ (1989) wird zwischen einer betonten und unbetonten Art der Modalpartikel „doch“ unterschieden. Nach „Duden“ (1989) verleiht die unbetonte Variante von „doch“, einer Frage, Aussage, Aufforderung oder einem Wunsch eine gewisse Nachdrücklichkeit.

In Ausrufesätzen drückt „doch“ Ärger, oder Empörung aus. (vgl. Duden 1989; S 354).

Die Kombinationsmöglichkeiten von „Doch“ mit anderen Partikeln

Allen Verwendungen von „doch“ ist die semantische Komponente „Adversativität“ gemeinsam, wobei diese in allen betonten Fällen (Satzäquivalent, Konjunktion, Adverb) besonders deutlich erkennbar ist; im unbetonten Gebrauch ist sie auf das Anklängen eines mitverstandenen Gegensatzes reduziert (vgl. Weydt/Hentschel 1983: 9)¹⁶. So drückt also der Sprecher durch die Verwendung von doch aus, dass er eine Einstellung zum Gesagten oder das Bestehen bzw. Nicht-Bestehen eines Sachverhalts bestätigt, im Gegensatz zum Vorausgehenden oder zur Einstellung eines anderen (vgl. Helbig 1994: 119)¹⁷.

Die Kombination von Modalpartikeln ist bestimmten Gesetzmäßigkeiten unterworfen. Man untersucht, welche Modalpartikeln syntaktisch und semantisch „verträglich“ sind. Kombinationen von Modalpartikeln wurden bis jetzt in der Forschung kaum behandelt. Weydt (1962) beachtet bei seiner Bedeutungsanalyse nur alleinstehenden Modalpartikeln. Er geht ganz kurz auf die Kombinationen ein. Mit der Stellung von Modalpartikeln in Kombinationen hat sich ausführlicher Helbig/Kötz (1981; S. 41)¹⁸ auseinandergesetzt. Daraus ergibt sich auch die Frage danach, warum manche Modalpartikeln nicht zusammen kombinierbar vorkommen können.

Helbig (1983) führt hier die Argumente an, dass die Kombinierbarkeit von Partikeln im Satz dadurch begrenzt ist, dass nicht alle Partikeln in allen Satzarten und in allen Sprechhandlungstypen auftreten können. Die Kombinierbarkeit wird auf Grund der speziellen Funktionen der einzelnen Partikeln eingeschränkt. Für die Modalpartikel „doch“ gibt Thurmair (1989) vierzehn folgenden Kombinationsmöglichkeiten an:

16. E. Weydt/Hentschel Kleines Abtönungswörterbuch., Partikeln und Interaktion, Ed. H. Weydt. Tübingen 1983, (3-24).

17. G. Helbig, *Lexikon deutscher Partikeln*, Leipzig: Enzyklopädie 1994.

18. W. Helbig, *Gerhard/Kötz, Die Partikeln*, Leipzig 1981.

eben doch, doch eh, halt doch, doch einfach, doch sowieso, doch wohl, doch schon, doch auch, denn doch, doch nicht etwa, doch nur, doch ruhig, doch mal und doch bloß. Im Folgenden werde ich die Kombinationen der Modalpartikel „doch“ mit einigen Partikeln anhand von Beispielsätzen vorstellen.

Die Kombination „Doch Einfach“

„Doch einfach“ lässt sich in Imperativsätzen und Aussagesätzen nachweisen, so z.B. in:

(32) *Monika: Was machst du denn, wen die alle zum Essen bleiben ?*

(33) *Thomas: Da mach ich doch einfach Karottenkuchen, der passt immer.*

Die Partikel „einfach“ ist nicht so stark wie die Kombination „doch einfach“. Durch „einfach“ ist der Sachverhalt für den Hörer als bekannt gekennzeichnet. Der Hörer wird angewiesen sich in seinen Annahmen oder Erwartungen zu korrigieren.

(34) *Einfache Instrumente können die Kinder sogar selbst basteln. Na, ist Euer Interesse geweckt? Dann sprechendoch einfach mal Eure Eltern an. Die können sich über die Veranstaltung unter folgender Telefonnummer informieren: (0 53 31) 2 96 45.(BRZ 13/JAN.05014 15.01.2013; Online – Ausgabe).*

(35) *1 Feurige Chilisoße zum Steak ist nicht Ihr Ding? Dann bereiten Sie für den nächsten Grillabend doch einfach Kräuterbutter zu.(RZ13/MAI. 11.05.2013; Online – Ausgabe).*

Die Kombination „Doch Schon“

Die Kombination „doch schon“ kommt hauptsächlich in Imperativsätzen vor, so z.B. in:

(36) *Jetzt kommt doch schonher!*

Im Imperativsatz, wie in:

(37) *Mach doch schonendlich die Schneeketten runter!*

(Die Straße ist doch völlig frei und so tief runter hat's garantiert nicht geschneit). fordert der Sprecher zu einer Handlung auf, die der Gesprächspartner längst hätte tun können. Durch die Partikel „schon“ wären mögliche Gründe des Angesprochenen für sein zögern anerkannt.

Im Aussagesatz, wie in:

(38) *Ich wusste ja nicht, wann wir auf Sendung waren, also musste ich den ganzen Tag am Sucher stehen und das ist doch schonein gewaltiges Erlebnis.*

stimmt der Sprecher eine nur angenommener Meinung des Gesprächspartner in ihrer Gültigkeit nur teilweise zu und bringt in der „schon“- Äußerung Gründe dafür. Durch die Verwendung von „doch“ werden diese Gründe als bekannt markiert. Der Gesprächspartner wird angewiesen diese Gründe zu berücksichtigen.

- (39) Dies allerdings unter Opfern und Gefährdung ihrer eigenen Existenz. Doch schon ein so bescheidenes Unterfangen wie das Bekämpfen des Unrechts unter Menschen – ein Vorhaben also, für das sich eigentlich Zustimmung finden lassen sollte – beschert dem Altruisten das harte Los des Außenseitertums (TASS 00/JUL.00156 02.07.2000, S. 69; Online- Ausgabe)

Die Kombination „Denn Doch“

Die Kombination „denn doch“ kann nur in Aussagesätzen vorkommen. Aussagesätze mit dieser Kombination können unmarkierte Aussagen sein, wie in:

- (40) Natürlich ist der betreffende Junge imstande, auf die Uhr zu sehen, aber so einfach ist die Sache denn doch nicht.
- (41) Gab es keine Überraschungen? Doch, denn ich hätte nicht gedacht, dass der Respekt der Mannschaft so groß davor war, doch noch einmal in den Abstiegskampf hineinzurutschen. (BRZ13/MAI.10113 28.05.2013; Online – Ausgabe)
- (42) Nichts Besonderes also? Doch, denn Marie ist schwer körperbehindert, auch wenn es ihr auf den ersten Blick nicht unbedingt anzusehen ist. (BRZ06/ JUL.01627 04.07.2006; Online- Ausgabe)

Die Kombination „Doch Auch“

Die Kombination „doch auch“ lässt sich nur in Aussagesätzen nachweisen.

Im Aussagesatz:

- (43) Ein Vater beklagt sich, dass seine Tochter unverschämt ist.

Die Großmutter: Was regst du dich denn auf? Du hast ihr doch auch immer alles durchgehen lassen.

zeigt der Sprecher durch „auch“, dass die Klage ihn weiter nicht überrascht. Durch „doch“ wird signalisiert, dass die Angesprochene zu einer Korrektur aufgefordert wird.

- (44) Weiß doch auch dort inzwischen jeder, dass der Aufschwung empfindlich von den außenwirtschaftlichen Rahmenbedingungen abhängt (M89/901.01794 17.01.1989; Online – Ausgabe)

- (45) „Unsere Familie hat bisher schon eine halbe Million Schilling in den Sport unseres Sohnes gesteckt, doch auch dieses Geld reicht nicht“, betont Erich Gschaider, Florians Vater. (N01/FEB.01762 SN, 09.02.2001; online – Ausgabe)

Die Kombination „Doch Mal“

Die Kombination „doch mal“ gilt als die am frequentesten vorkommende Kombination. Sie ist immer nur im Aufforderung zu finden, so wie in:

- (46) Mach doch mal das Fenster auf!
- (47) MUTTER: So bedient war ich, dass ich ihm geantwortet habe: Guck dir doch mal die Augen an. Felix hat stahlblaue und Uli braune, und die Mendelschen Gesetze stimmen auch bei uns. (Z00/011.02867 15.11.2000; Online- Ausgabe)

Die Kombination „doch mal“ in Aufforderungen wird mit korrigiere dein Verhalten und führe die Handlung aus, von der du weißt, dass du sie ausführen kannst oder sollst ausbeschrieben. (vgl. Thurmair 1989; S. 227)¹⁹

Es ist auch zu bemerken, dass die Kombination „doch mal“ häufig in Werbeslogans anzutreffen ist, so z.B. in:

- (48) Ruf doch mal an!
- (49) Schrieb doch mal wieder! (Bundespost)
- (50) Wagener: Dann schauen wir doch mal nach Übersee. Ist das Rindfleisch dort denn unbedenklicher zu genießen? Wenn ja warum? Baring Dorf: (Z07/MAI.00659 24.05.2007, S.61; Online- Ausgabe)

Die Kombination „Doch Ruhig“

Die Kombination „doch ruhig“ lässt sich nur in Äußerungen nachweisen, die als Aufforderungen zu verstehen sind, so z.B. in:

- (51) Du bist echt unmöglich! Stell dich auf dem Balkon, um zu rauchen. Du kannst doch ruhig rauchen.
- (52) überlassen sie das doch ruhig der “Kronen Zeitung” und diversen Boulevardblättern. (N02/JUN.05441 25.06.2002; Online-Ausgabe)

19. M. Thurmair, *Modalpartikeln und ihre Kombination*, Tübingen 1989.

(53) „Sollen sie sich doch ruhig anhören, was andere zu bieten haben. (MAZ03/NOV.05063 17.11.2003; Online- Ausgabe)

(54) Es hätte doch ruhig einmal sagen können, was es mit dem Vorkaufsrecht der Stadt auf sich hatte. (MAZ13/JUL.05623 27.07.2013; Online- Ausgabe)

In diesen Beispielsätzen wird zum Ausdruck gebracht, dass der Sprecher die Ausführung der Handlung als selbstverständlich hält und der Angesprochene sie bisher nicht vollzogen hat, weil er sie für unangebracht hat.

Die Kombination „Eben Doch“

In der Kombination „eben doch“ ist es sehr schwer zu entscheiden, ob. beide Partikeln Modalpartikel – Funktion haben. Es wird vermutet, dass es sich in allermeisten Fällen in dieser Kombination um betontes „doch“, also um das Affirmationsadverb handelt.

(55) „Du hast doch eben schon tschüss gesagt, und jetzt bist du immer noch hier?“, fragt Billy, die Puppe. (MAZ02/JUN.06367 24.06.2002; Online- Ausgabe)

(56) Doch eben dieser versagte, so dass die Akteurinnen kurze Zeit im Dunkeln standen. (LVZ03/FEB.01283 04.02.2003, S. 7; Online Ausgabe)

In diesen Kombinationen wird nur eine starke Korrekturanwendung ausgedrückt und nicht das Merkmal < bekannt >, so z.B. im Beispielsatz:

(57) Und da liegt natürlich manches im Argen. Aber manches hat sich eben doch auch sehr verbessert, gerade durch diese rückstrahlenden Farben.

In der Reihenfolge „doch eben“ ist „doch“ immer unbetont und ist folglich eine Modalpartikel, so in:

(58) Ja natürlich wird die Kirche in Südamerika von Vatikan angerufen. Das ist doch eben auch sehr genau das Problem.

Die Kombination „Halt Doch“

Die Kombination „halt doch“ ist einer eher selten. Hier gibt es zwei Stellungsvarianten, nämlich „halt doch“ oder „doch halt“. Die erste Variante kommt häufiger vor als die zweite, so z.B. in:

(59) Es ist halt doch sehr die Frage, ob. wir diesen mysteriösen Gangsterboss überhaupt zu Gesicht bekommen.

Durch die Partikel „halt“ wird der Sachverhalt als plausibel gekennzeichnet.

(60) Allein, hündisch wird halt doch nicht überall verstanden. (LVZ03/JAN.10161
27.01.2003, S. 4; Online- Ausgabe)

Die Kombination „Doch Wohl“

Die Kombination „doch wohl“ kommt sehr häufig nur in Aussagesätzen vor. Nach Thurmair (1989; S. 218)²⁰ zeigen Äußerungen mit „doch wohl“ „eine expressive Färbung“ auf. In dieser Kombination verweist der Sprecher auf einen für den Hörer bekannten Sachverhalt. Durch die Partikel „doch“ wird der Sachverhalt als bekannt gekennzeichnet. Dies wird in den folgenden Beispielsätzen veranschaulicht:

(61) Was heißt da, sie ist ja noch ein Kind!

Ich kann doch wohl von einer 16 jährigen erwarten, dass sie weiß, was sie tut, wenn sie klaut.

Die Kombination „doch wohl“ kann in Äußerungen auch als Frage verstanden werden, so z.B. in:

(62) Sie haben doch wohl nichts dagegen, wenn wir uns hier ein bisschen nach rechts umsehen?

In diesen Fall gibt der Sprecher eine starke Antwortervartung zu erkennen. Durch die Partikel „wohl“ wird < Einschränkung > markiert. Dieses Merkmal von „wohl“ bringt eine dem Äußerungsakt abschwächende Komponente. Der Standpunkt des Gesprächspartners wird mitberücksichtigt.

Die Kombination „Doch nicht Etwa“

„Doch“ und „etwa“ sind im Grunde genommen nicht kombinierbar. Die Kombination „doch nicht etwa“ kommt in Äußerungen vor, die die Form von Aussagesätzen haben, aber nur als Fragen zu interpretieren sind.

Vom Illokutionstyp her sind Äußerungen mit der Kombination „doch nicht etwa“ eindeutig Fragen, so wie z.B. in:

(63) Du hast doch nicht etwa das ganze Geld verspielt?

Wir müssen doch unsere Schulden bezahlen.

Bei Fragen mit „doch nicht etwa“ erwartet der Sprecher die Antwort „nein“ bzw. Der Sprecher würde diese Antwort vorziehen. Die Partikel „etwa“ trägt Merkmal < unerwartet >, das sich hier mit dem Merkmal < bekannt > von „doch“ kombinieren

20. M. Thurmair, *Modalpartikeln und ihre Kombination*, Tübingen 1989.

lässt, und das wird damit begründet, dass sich „etwa“ auf die Vorgängeraußerung bezieht und „doch“ auf die momentane Äußerung. Das wird von Thurmair (1989 ; S. 225)²¹ anhand folgenden Beispiels verdeutlicht:

(64) Er: Ich habe eine Hypothek auf das Haus aufgenommen.

Sie: Du meinst das doch nicht etwa im Ernst?

Die Kombination „Doch Bloß“ und „Doch Nur“

Die Kombinationen „doch bloß“ und „doch nur“ lassen sich vor allem in Wunschsätzen und Imperativsätzen vereinzelt nachweisen.

Durch die Kombination „bloß/ nur“ mit „doch“ wird der geäußerte Wunsch durch die Funktion von „bloß/ nur“ und „doch“ in Wunschsätzen noch mehr verstärkt, so z.B. in :

(65) Hätte er doch bloß nichts gesagt!

(66) Hätte ich doch nurmeiner Tochter geglaubt!

Auch die Illokution in Imperativsätzen wird durch die Kombination „bloß/ nur“ und „doch“ verstärkt, so z.B. in :

(67) „Dein Bruder“ - „Hör doch bloß endlich auf mit meinem Bruder!

Die Kombination „Ja Doch“

Thurmair (1989; S. 209)²² weist darauf hin, dass die Kombination „ja doch“ nur in Ausnahmefällen möglich sei. Diese Kombination kommt nicht sehr häufig in der deutschen Sprache vor.

Bei „doch“ handelt es sich bei dieser Kombination um unbetontes „doch“. In schriftlichen Beleben ist es schwer zu entscheiden, inwieweit „doch“ in dieser Kombination akzentuiert ist. Ein Beispiel für diese Kombination wäre:

(68) Also ich würde mir in mein Auto schon Nebelscheinwerfer einbauen lassen, du bist ja dochrecht häufig nachts aufLandstraßen unterwegs.

„Ja“ und „doch“ markieren hier einen Sachverhalt, der dem Hörer bekannt ist. „Doch“ trägt hier das Merkmal < Korrektur >.

(69) Vielleicht ist das Gerede von den Chancen des Klimawandelsja doch nicht so zynisch, wie es klingt. (ZWI09/AUG.00001 05.08.2009,S.62; Online-Ausgabe)

21. M. Thurmair, *Modalpartikeln und ihre Kombination*, Tübingen 1989.

22. M. Thurmair, *Modalpartikeln und ihre Kombination*, Tübingen 1989.

In dieser Kombination ist es schwierig abzugrenzen, ob „doch“ als Modalpartikel oder als Affirmationsadverb fungiert.

Als Affirmationsadverb trägt „doch“ ebenfalls das Merkmal < Korrektur >.

Zusammenfassend kann festgestellt werden, dass die Modalpartikel „doch“ eine sehr frequentiere Partikel ist. Sie tritt in relativ vielen Satzmodi auf, aber nicht in Entscheidungsfragen und Satz - Exklamationen. „Doch“ ist auf Grund des Auftretens in vielen Satzmodi mit den meisten Partikeln kombinierbar. In den Kombinationen mit „ja“ und „denn“ steht „doch“ an zweiter Stelle, in allen anderen Kombinationen nimmt „doch“ die erste Stelle ein. Bei „eben“ und „halt“ sind beide Variantenreihenfolgen möglich, das heißt die Kombinationsmöglichkeiten: „eben doch / doch eben“ und „halt doch / doch halt“.

Zusammenfassung

Die Modalpartikeln im Deutschen – Analyse

Die Sätze ohne Modalpartikeln sind neutral und haben das Ziel eine Tatsache mitzuteilen oder jemanden zu einer Handlung zu veranlassen. Sobald Modalpartikel in diesen Sätzen eingeführt werden, ändern sich sofort ihre Bedeutungen. Modalpartikeln tauchen hauptsächlich in der gesprochenen Sprache, im Dialog auf und dort vor allem dann, wenn die Sprechenden versuchen, persönliche Bezeichnungen zueinander aufzunehmen. Im Allgemeinen zeigt die Partikelforschung, dass die Modalpartikeln eine Menge von semantischen, syntaktischen und pragmatischen Eigenschaften besitzen. Die Modalpartikel „doch“ gilt neben der Modalpartikel „ja“ als die häufigste untersuchte Partikel in der Partikelforschung, weil sie von allen Partikeln am häufigsten vor allem in gesprochenen Sprache verwendet wird. Die Funktion von „doch“ liegt darin, dass diese Partikel als Ausdruck einer Sprecherintervention begriffen werden kann. Im Allgemeinen wird Modalpartikel „doch“ in der Partikelforschung als sprachliches Signal einer Sprecherintervention angesehen. Die Modalpartikel „doch“ ist in der Lage mehrere Sprechereinstellungen auszudrücken. Es wird zwischen einer betonten und unbetonten Variante von „doch“ unterschieden. Betontes „doch“ kommt im Allgemeinen als Satzäquivalent Adverb oder Konjunktion im Deutschen vor. Selbstverständlich bleiben in der Partikelforschung noch viele andere Fragen über die Verwendung und Wirkung von Modalpartikeln in gesprochenen Sprache offen, die in der kommunikativ- pragmatischen orientierten Richtungen der gegenwärtigen Sprachwissenschaft beantwortet werden müssten. Es ist eine unbestrittene Tatsache,

dass es sich bei den bisherigen Forschungsergebnissen zur Modalpartikel „doch” um eine unkoordinierte Menge von Einzelansichten seitens der Autor en handelt. Unterschiedliche Richtungen bringen auch unterschiedliche Antworten hervor und zugleich auch unterschiedliche Fragen an die Partikeln.

Die Schlüsselwörter: die Modalpartikeln, das Adverb, die Analyse, der Satz, die Bedeutung, Semantik.

Streszczenie

Partykuły modalne w języku niemieckim – analiza

Celem artykułu jest pokazanie funkcji, znaczeń oraz możliwych kombinacji połączeń partykuły modalnej „doch” – „przecież”. Zdania, które nie mają w sobie cząstek modalnych, są neutralne, zaś, jeżeli zastosujemy w nich wyżej wymienione partykuły, zmieniają one swoje znaczenie. Badania pokazują, że cząstki modalne mają znaczenie semantyczne. Partykuła „przecież” jest najczęściej badaną cząstką, ponieważ jest ona najczęściej stosowana w języku mówionym. Jest również postrzegana, jako sygnał głośnika języka interwencji. Partykuła „przecież” pojawia się w języku niemieckim, jako przysłówek i faktem bezspornym jest to, iż jak długo będą one stosowane w zdaniach, tak często będą zmieniać ich znaczenie.

Słowa kluczowe: partykuły modalne, przysłówek, analiza, znaczenie, semantyka, zdanie.

Summary

Analysis & possibility of joining with a particle “doch”

The aim of the following article is showing functions, meanings and possible combinations of a particle “doch”. Sentences without modal particles are neutral and aim at informing about a fact. While a particle appears in these sentences they change their meaning. Particles mainly appear in a spoken language dialogue and especially these where speakers try to make a personal contact. On the whole, research shows, modal particles have a lot of semantic, syntax and pragmatic features. The particle “doch” besides a modal particle “ja”, is behiered to be the most often researched particle because it is the most commonly used particle, especially in a spoken language. The function of the particle “doch” is that it can be taken as a speaker’s intention. By and large, the modal particle “doch” is perceived as a signal of the speaker’s language intervention. The particle “doch” appears in German as adverb or conjunction. In

particle research, referring to using the particle in a spoken language, lots of questions have not been explained yet. Therefore, they should be answered by modern linguistics. It is an unquestionable fact that the research conducted so far is about the uncoordinated and varied amount of the authors' particular viewpoints. Various standpoints provide lots of different answers and at the sometime they bring up miscellaneous issues involving particles.

Keywords: modal particles, adverb, analysis, importance, semantics, sentence.

Literaturverzeichnis/Bibliografia

- Duden K., *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*, Mannheim 1973.
- Duden K., *Deutsches Universal Wörterbuch A-Z*, Dudenverlag, Mannheim 1989.
- Duden K., *Die deutsche Rechtschreibung*, Dudenverlag Mannheim 1996.
- Grimm J. W., *Deutsches Wörterbuch*, Leipzig 1877.
- Heinrichs W., *Die Modalpartikel im Deutschen und Schwedischen, Eine kontrastive Analyse*, Tübingen 1981.
- Helbig, Gerhard/Buscha J., *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*, Leipzig 1972.
- Helbig, Gerhard/Buscha J., *Deutsche Grammatik*, Leipzig 1974.
- Helbig G., *Lexikon deutscher Partikeln*, Leipzig 1983.
- Helbig, Gerhard/Kötz W., *Die Partikeln*, Leipzig 1981.
- Helbig G., *Lexikon deutscher Partikeln*, Leipzig: Enzyklopädie 1994.
- Hentschel E., *Funktion und Geschichte deutscher Partikeln*, Tübingen 1986.
- Hermann P., *Deutsches Wörterbuch*, 8. Unveränderte Auflage, Bearbeitet von W. Betz 1992.
- Krivososov A. T., *Die modalen Partikeln in der deutschen Gegenwartssprache*, Berlin, Dissertation 1963.
- Lütten J., *Untersuchung zur Leistung der Partikeln in der gesprochenen deutschen Sprache*, Göppinger Arbeiten zur Germanistik, 1977 Nr 218.
- Reis M., *Grundbegriffe der Semantik. Arbeitspapier*, Universität Köln 1980.
- Thurmair M., *Modalpartikeln und ihre Kombination*, Tübingen 1989.
- Weydt H., *Abtönungspartikeln*, Berlin 1962.
- Quellen aus der Publizistik/ Źródła publicystyczne
- AAN Aachener Nachrichten
- BRZ Braunschweiger Zeitung

- BZK Neues Deutschland
- FSP Die Hüterin der Verwandlungen
- KLZ Kleine Zeitung
- LVZ Leipziger Volkszeitung
- MAZ Allgemeine Zeitung
- MK Ansichten
- MM Mannh. Morgen
- NO SN
- RZ Braunschweiger Zeitung
- SA Saale-Zeitung
- ST Sonntagszeitung
- ZO Zeit
- ZW Zeit Wissen

„Echa” filozofii w liryce s. Dawidy Ryll, na przykładzie wybranych wierszy z tomu *Ścieżki niedalekie* (2002)

Anna Błaszkiwicz¹

Wstęp

Obfitość i bogactwo polskich poetów, ich dzieł i myśli, mnogość nazwisk od antyku do współczesności to doskonałe źródło historii i wiedzy. Przeważająca większość współczesnych poetów uprawia poezję z gatunku lingwistycznej liryki lub autentyzmu. Rzadko możemy spotkać poetów, których twórczość uwydatnia istotę więzi człowieka z Bogiem. Mistycyzm religii, teksty ewangeliczne Pisma Świętego, myśli filozofów głównie z okresu epoki średniowiecza, mogą być inspiracją dla twórców różnych dziedzin sztuki. Od wieków rzeźbiarze, malarze i muzycy czerpali natchnienie z tekstów literackich i filozoficznych. Spróbuję na przykładzie kilku wierszy s. Dawidy Ryll przedstawić wpływ myśli filozoficznej na jej twórczość.

Krótki rys biograficzny

Siostra Dawida Ryll urodziła się 4.10.1962 w Dąbrowce. Ukończyła dwa kierunki studiów na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim: filologię polską i teologię². Do zgromadzenia Sióstr św. Michała Archanioła wstąpiła w 1981 roku. Jako katechetka pracowała w parafii Podwyższenia Krzyża w Krośnie i św. Trójcy w Warszawie³. Była również nauczycielką języka polskiego w Liceum Ogólnokształcącym przy Niższym Seminarium Duchownym Księża Michalitów (Miejsce Piastowe), i Katolickim Liceum Ogólnokształcącym (Jasło)⁴. Pracowała też jako polonistka i katechetka w Zespole Szkół nr 4 w Jaśle. Obecnie w Zgromadzeniu, pełni funkcję sekretarki generalnej i rzeczniczki prasowego. Zarządza stroną internetową michalitki.pl, jest redaktorem czasopisma „Zwiastun”, i katechetką w Michalickim Zespole Szkół Ponadgimnazjalnych w Miejscu Piastowym⁵.

1. Mgr Anna Błaszkiwicz, doktorantka Uniwersytetu Rzeszowskiego.

2. R. Mścisz (red.), *Z księgi życia*, Rzeszów 2017, s. 186-187.

3. *Dawida Ryll*, Związek Literatów Polskich, <https://zlp.rzeszow.pl/ryll.htm>, pobrano, 8.02.2018.

4. Tamże.

5. Tamże.

Jako poetka zadebiutowała w 1988 r. na łamach czasopisma „Powściągliwość i Praca”. Do tej pory opublikowała następujące zbiory poezji: *Małe wędrowanie* (1994), *Przestrzeń ofiarowana* (1995), *Bez poziomok* (1999), *Ścieżki niedalekie* (2002), *Czytanie z księgi lat* (2012). Wydała również biografii Anny Kaworek *Dom w cieniu skrzydeł* (2008)⁶.

Publikowała swoje wiersze w wielu antologiach i czasopismach. Jej poezja była wielokrotnie nagradzana. Za tomik *Czytanie z księgi lat* (2012) otrzymała „Złote Pióro” – Związku Literatów Polskich w Rzeszowie. Odbyła wiele spotkań autorskich w Polsce i w Kanadzie⁷.

Personalizm chrześcijański

Pierwszy wiersz:

Dekalog V

W kamień zakląć nie trudno

Nie potrzeba magii

Wystarczy słowem rzucić

Aby róży kruchość spłynęła

w ciemności zastygła

Choćby płonęły lasy

Pożałuj róży

*Pan za różą płacze*⁸

Piąte prawo „Dziesięciu przykazań” mówi: nie zabijaj. Można zranić drugą osobę słowem, zabić w niej pozytywną postawę, chęci do życia. Widoczny jest tutaj wpływ personalizmu chrześcijańskiego, wieź Boga z człowiekiem. *Róża* to kobieta, *kamień* to mężczyzna. Poetka wyraźnie mówi, że dla Boga ważny jest każdy człowiek, w indywidualny sposób związany z Bogiem, który *za różą płacze*. Nawet jakby ginęły miliony ludzi, Bóg widzi każdego z nas osobno, i chce żebyśmy również mieli współczucie i miłość dla każdego człowieka: *Choćby płonęły lasy/Pożałuj róży*.

6. Dawida Ryll, Związek Literatów Polskich, <https://zlp.rzeszow.pl/ryll.htm>, pobrano, 8.02.2018.

7. Tamże.

8. D. Ryll, *Ścieżki niedalekie*, Lublin 2002, s. 33.

Egzystencjalizm duszy i ciała

Koncepcja Boga w wierszu „***Jesteś? Wiem widzę wyznaję”, ma moim zdaniem największy związek z filozofią religii. Jest jakby jej kwintesencją.

Jesteś? Wiem Widzę Wyznaję
www.niebo
Odpisz! Proszę Pragnę Potrzebuję
ppp. piekło
- bez Ciebie?
A beze mnie?⁹

Podmiotem lirycznym jest tutaj każdy człowiek. Cechują ten wiersz pytania i odpowiedzi, zdefiniować go można jako „zawierający kluczowe zagadnienia filozoficzne dotyczące wiary”. Pierwsze słowo *Jesteś?*, to fundamentalne pytanie czy Bóg istnieje, na które ludzkość od początku szukała odpowiedzi. Natychmiast pojawia się odpowiedź *Wiem Widzę Wyznaję*, duże litery „w”, umacniają odpowiedź, sprawiają, że jest bardziej autentyczna. William Clifford, angielski filozof i matematyk, dowodził, że wiarę można osiągnąć jedynie w drodze wytrwałego dochodzenia¹⁰. Obrazuje to drugi wers *www.niebo*, pierwsze trzy litery pełnią rolę drugiego potwierdzenia i odpowiedzi *www* – tak, wierzę w *niebo*, w Boga (Wiem, że istnieje, Widzę Boga, Wyznaję Boga). Nie dokończony adres strony internetowej dodatkowo symbolizuje niebo jako miejsce, które istnieje, a poznanie pełnego adresu (miejsca) możliwe będzie po naszej śmierci. Słowo *Odpisz!* w trzecim wersie obrazuje ludzką słabość wiary, potrzebę dowodu na istnienie Boga, wszyscy błądzimy. Podmiot liryczny wraca do pierwszego pytania. Tutaj też zaraz pojawia się odpowiedź *Proszę Pragnę Potrzebuję*. William James twierdził, że wiara bez dowodów jest rozsądna¹¹. Ludzka natura jest bowiem tak skonstruowana, że często potrzebujemy dowodów istnienia Boga i jego idei. W kolejnym wersie pojawia się strach przed piekłem wyraźnie przedstawia to potrójne „p”. Wers ten nie jest/jest adresem bowiem po kropce znajduje się spacja. Autorka pyta kiedy jest piekło, czy bez Boga? A co jest bez nas? Bez ludzi? Poetka

9. D. Ryll, *Ścieżki niedalekie...*, s. 46.

10. S. Law, *Filozofia*, Warszawa 2007, s. 157.

11. Tamże.

pozostawia nas bez odpowiedzi. Tak jest również z wiarą i Bogiem, w naszej egzystencji. Soren Kierkegaard napisał *Jeśli mogę pojąć Boga obiektywnie, to nie wierzę, ale właśnie dla tego, że nie mogę go pojąć obiektywnie, muszę mieć wiarę*¹². Ludzki rozum nie musi znać odpowiedzi na każde pytania.

Franciszkanizm i teocentryzm

Echa franciszkańskiej koncepcji świata są widoczne w wierszu „św. Franciszek”:

*W drodze mnie zmylił
wiatr- nadęty pyszałek
Zbalamucił
księżyc – leniwy stróż nocny
Wytrącił mnie z rytmu
gwar drzew – gadały bezmyślne
A ty byś chciał
Abyśmy je jak braci
jak siostry kochali*¹³

Wiersz ten cechuje z jednej strony miłość do przyrody, z drugiej poddając głębszej analizie, można odczytać go następująco: wiatr, księżyc i gwar drzew to ludzie namawiający nas do grzechu, ale – jak stwierdza podmiot liryczny – trzeba kochać ich *jak braci, jak siostry*. Kochajmy człowieka w sposób racjonalny, ale nie dajmy się manipulować, kochajmy przyrodę nie jak ludzi ale jak dar od Boga do naszej egzystencji – drogi. Wzorzec ten, w którym byt oscyluje z teocentryzmem wyraża idee franciszkanizmu.

Argument ontologiczny przemijania i Siostra Śmierci

Nauka o wszystkim co istnieje, dotyczy również samej śmierci. Według św. Anzelm, wiara w Boga, w jego istnienie wynika z samej idei Boga¹⁴. Biorąc za pewnik ideę odchodzenia, które jest autentyczne i towarzyszy każdemu człowiekowi, od pierwszego dnia wędrówki, może stanowić podwaliny jako dowód ontologiczny istnienia

12. S. Law, *Filozofia...*, s. 158.

13. D. Ryll, *Ścieżki niedalekie...*, s. 107.

14. S. Law, *Filozofia...*, s. 140.

Boga. Wiersz „Siostra śmierci”, dowodzi istnienia śmierci, w tej samej postawie co Boga. Wiara w śmierć daje możliwość jej istnienia, przez co musi istnieć (a wiemy, że istnieje), życie pozagrobowe w innym bycie. Śmierć w wierszu przyszła w komunii, miała smak grejpfrutów:

*Przyszła tylko na chwilę
W komunii o smaku grejpfrutów
(lubię grejpfruty)
Oddech miała jak ten na kogo się czeka
(kiedy się kocha)¹⁵*

Grejpfruty wskazują na to, że Siostra Śmierć, zna nasze pragnienia, wie jak nas „uchwycić”, i być z nami cały czas. Jej oddech, czyli argumenty są niepodważalne na istnienie życia po śmierci. Oddech jest również symbolem Boga, na którego się czeka i kocha, którego chce się poznać i zasiadać w Jego Królestwie. Podmiot liryczny chce wskazać nam by nie bać się Boga, tylko powierzyć się całkowicie Jego łasce. Święta Teresa mówiła: „Aby dojść do nieba, trzeba oderwać się od ziemi...”¹⁶. Pierwsze cztery wersy drugiej zwrotki mówią o towarzyszeniu nam Siostry Śmierci, w życiu codziennym:

*I odtąd znamy się jeszcze lepiej
z siostrą – strażniczką bramy
przez którą wejdzie
jak złodziej
przez którą wchodzę –
co dzień
na
Amen¹⁷*

15. D. Ryll, *Ścieżki niedalekie...*, s. 97.

16. Św. Teresa, *Święta Teresa od Dzieciątka Jezus*, <https://www.tereska.pl/cytaty/page/2/>, pobrano 28.02.2018.

17. D. Ryll, *Ścieżki niedalekie...*, s. 97.

Druga część tej zwrotki dotyczy ludzkiego codziennego przejścia, na „tamten świat”, z każdą modlitwą i słowem „amen”. Porównanie Siostry Śmierci, do złodzieja nawiązuje do słów ewangelii *Gdyby gospodarz wiedział, o której porze nocy złodziej ma przyjść, na pewno by czuwał i nie pozwoliłby włamać się do swego domu. Dlatego i wy bądźcie gotowi, bo w chwili, której się nie domyślacie, Syn Człowieczy przyjdzie*¹⁸. Widoczny jest tutaj wpływ teologii, filozofii chrześcijańskiej. Bo bez wątpienia w Biblii jest dużo poezji, rozważań, głębokich myśli również filozoficznych.

Fenomenologia miłości

Bóg jest miłością, miłość jest bezpośrednio nam przekazana. Miłość jest podstawowym uczuciem. To uczucie wprowadza nas w nastrój, dzięki któremu odbiegamy od rzeczywistości w sposób świadomy. Wszystko odbywa się w kręgu naszych percepcji ale poza świadomością. Miłość wychodzi od tego co jest nam oczywiste. A jak miłość jawi się w kolejnym wierszu s. D. Ryll? Przyjrzyjmy się bliżej „Prośbie o miłość”:

*Chcesz
zadedykuję Ci wiersz
namaluję obraz
postawię nawet świątynię
albo przytułek dla bezdomnych
Tylko
Podyktuj mi miłość
(może być nawet ta staroświecka)
Niech wypełni wszystkie strony
Mojego życiokręgu*¹⁹

W pierwszej części, pojawiają się słowa, które można porównać do modlitwy o miłość. Podmiot liryczny pragnie żyć w miłości, jaką daje nam Bóg. Jest tutaj pewna forma niespełnienia, niewypełnienia przez człowieka, poprzez swoje realizowane czyny, „wiersze”, „obrazy”, „świątynię”, itd., całości wypełnienia miłością swego serca. Podejmowane błędne decyzje, nie ułatwiają odczucia miłości. Również rzeczy nie dadzą nam szczęścia (co w świecie smartfonów, tabletów, Internetu ma szczególne znaczenie). W rzeczach nie znajdziemy miłości, tylko w Bogu, i tylko On może wy-

18. Św. Mateusz, *Potrzeba czujności*, Olsztyn 1984, s. 94 (Mat. 24, 34-45).

19. D. Ryll, *Ścieżki niedalekie...*, s. 5.

pełnić nasze dusze miłością. Słowem „Tylko”, podmiot liryczny „zrywa”, z wszelkimi wcześniejszymi wyobrażeniami o miłości. Pragnie by Bóg „podyktował”, miłość, w nowej czystej formie/świadomości, wypełniającej „wszystkie strony” naszego życia. Dopiero wtedy zrozumiemy istotę ludzkiej egzystencji.

Strach i eschatologia

Koniec świata, śmierć, sąd Boży, są to zagadnienia, którymi m.in. zajmuje się eschatologia chrześcijańska. Ostatnią zwrotkę z wiersza „Przed odejściem”, można potraktować eschatologicznie, zacznijmy jednak od początku. Pierwsza zwrotka:

*I nie wiem
co teraz zrobią
dywany wrzosów w lesie
ani tamte spacery
po poziomkowym zboczu
Gdzie się podzieją latem
rozchodnik skrzydlaki dziurawce
I te zapachy lipy
Czy nie zatęsknią potem²⁰*

Można potraktować ten opis dosłownie ale doszukujemy się czegoś co ma głębsze znaczenie. Wspomniane wrzosy, rozchodniki i dziurawce to ludzie, bliskie osoby. Czy będą pamiętać o nas, kiedy umrzemy? Czy będą tęsknić za nami?

Życie jest piękne, ale jest coś co „wabi”, nas, woła do Boga, mówią o tym trzy pierwsze wersy drugiej zwrotki:

*Lecz
nęćą mnie Twe pastwiska
i wabią źródła Twoje²¹*

Dwa kolejne wersy przypominają czytelnikowi, że z chwilą narodzin umieramy, przez co zmierzamy do spotkania z Bogiem. Istotna jest również prośba o pomoc,

20. D. Ryll, *Ścieżki niedalekie...*, s. 116.

21. Tamże.

w wędrówce, misji jaką ma do spełnienia każdy człowiek. Tej pomocy może nam udzielić tylko Bóg:

*Teraz gdy już w ich stronę idę
weź mnie na ręce*²²

Można zinterpretować to również jako wędrówkę po śmierci, kiedy idziemy w stronę Pana. Koniec życia ziemskiego, koniec świata, opis eschatologiczny tego co ma miejsce po drugiej stronie. A co nas spotyka? Ludzki strach przed nowym bytem, autorka stwierdza: *Widzisz/jednak się/boję*²³.

„Początek czy koniec” bytu

Nawiązanie do ewangelii św. Jana, ma miejsce w wierszu „Początek czy koniec”, dokładnie w pierwszej zwrotce:

*Nie wiem
gdzie jest Ten
który kazał mi obmyć się
w Siloam*²⁴

Jezus uzdrowił niewidomego człowieka, nakładając na jego oczy ziemię, poczym rzekł: *Idź obmyj się w sadzawce Silom*²⁵. Człowiek uczynił co Jezus mu kazał i wrócił zdrowy. Rodzimy się niedoskonali z powodu grzechu Adama i Ewy, stąd różne choroby. Później, kiedy ludzie pytali się gdzie jest ten, który go wyleczył, odpowiedział, że nie wie. Dalej podmiot liryczny stwierdza:

*Nie szukam Go
Zajęta odnajdywaniem ciemności
i odtwarzaniem smaku
ślepoty*²⁶

22. D. Ryll, *Ścieżki niedalekie...*, s. 116.

23. Tamże.

24. Tamże, s. 73.

25. Św. Jan, *Uzdrowienie niewidomego od urodzenia*, Olsztyn 1984, s. 311 (Jan 9, 1-13).

26. D. Ryll, *Ścieżki niedalekie...*, s. 73.

Jest tutaj symbol powrotu do stanu duchowej czystości, kiedy widzimy popełniamy grzechy nie raz świadomie, „ciemność” i „ślepotą” w drugiej zwrotce to symbol starego życia, które było początkiem czy końcem? Jednym i drugim. Obraz ten przedstawia prozaiczność i skłonność do grzechu, potrzebę ciągłego nawracania, pokuty, itd. W trzeciej zwrotce pojawia się prośba o jeszcze jedną szansę, na zaufanie, na nowy ostateczny początek: *Chcę by powrócił/z mocą Wody Żywej/i uleczył/nieodwołalnie*. Woda Żywa to również symbol życia wiecznego z Jezusem Chrystusem. Pojawiają się nowe pytania, tym jest m.in. filozofia, szukamy zatem odpowiedzi, o koniec i początek wszelkiego bytu.

Podsumowanie

Filozofia religii między innymi szukania odpowiedzi na kluczowe pytania dotyczące wiary. Skąd wiemy, że Bóg jest, jak interpretować Pismo Święte, i jaki wpływ ma na to nasze postrzeganie świata, i nasza egzystencja. Personalizm jako nurt filozoficzny ukształtował się w XX wieku. Obiektem jego badań jest człowiek (osoba). Zasadą personalizmu jest generalnie obrona człowieka i jego godności²⁷. W roku 1930 ukształtował się personalizm chrześcijański (katolicki), interpretuje on religię (wiarę), jako indywidualną więź człowieka z Bogiem²⁸. Fenomenologia to termin wprowadzony przez niemieckiego filozofa Edmunda Husserla. Fenomenologowie fascynowali się m.in. oczywistością²⁹. W twórczości poetyckiej s. Dawidy Ryll, znaleźć można myśli zbieżne z szeroko pojętą filozofią. Największy wpływ na jej wiersze ma filozofia chrześcijańska. Można znaleźć również wpływ franciszkańskiej wizji świata i egzystencjalizmu, ontologię, fenomenologię oraz eschatologię chrześcijańską. Niniejsze rozważania zakończę wypowiedzią s. Dawidy Ryll: *Ale to nie jest tak, że „studiuję filozofię”, by napisać wiersz. Raczej odwrotnie. Patrząc na powstałe wiersze i odczytując przez ich pryzmat sposób widzenia świata, dostrzegam spójność z różnymi aspektami filozofii chrześcijańskiej czy nawet teologii, co oczywiście nie dziwi..., wszak to jest świat wartości, jakimi żyję także „poza wierszami”³⁰.*

27. M. Korzekwa, *Personalizm E. Mouniera a wychowanie*, Opoka.org.pl, https://opoka.org.pl/biblioteka/F/FE/mounier_pedagog.html, pobrano 8.02.2018.

28. S. Kowalczyk, *Nurty personalizmu. Od Augustyna do Wojtyły*, Lublin 2010, s. 246.

29. S. Law, *Filozofia...*, s. 319.

30. D. Ryll, rozm. przepr. Anna Błaszkiwicz, 23.04.2017 r. [archiwum autorki].

Streszczenie

„Echa” filozofii w liryce s. Dawidy Ryll, na przykładzie wybranych wierszy z tomu „Ścieżki niedalekie” (2002)

Artykuł przedstawia „echa” filozofii chrześcijańskiej w twórczości poetyckiej s. D. Ryll. Wpływ tej dziedziny filozofii, zaprezentowano na przykładzie wierszy z tomu *Ścieżki niedalekie* (2002), w których znajdziemy takie prądy jak: egzystencjalizm, franciszkanizm, personalizm chrześcijański, teocentryzm, ontologię, fenomenologię i eschatologię chrześcijańską. Są to wiersze: „Prośba o miłość”, „Dekalog V”, „*** Jesteś? Wiem Wierzę Wyznaję”, „Siostra Śmierć”, „św. Franciszku”, „Przed odejściem”, oraz „Początek czy koniec?”. Wiersze poddano dokładnej analizie. W artykule przybliżono również życie i twórczość s. D. Ryll.

Słowa kluczowe: Ryll, poezja, filozofia, chrześcijaństwo, wpływ, franciszkanizm, personalizm, teocentryzm, ontologia, fenomenologia, eschatologia.

Summary

“Echoes” of philosophy in the poetry of s. Dawidy Ryll, on the example of a few poems from the volume *Path the nearby* (2002)

The article presents „echoes” Christian philosophy in poetic art s. D. Ryll. The influence of this field of philosophy is presented on the example of poems from the volume *Paths the nearby* (2002), in which we can find such currents as: existentialism, Franciscanism, Christian personalism, theocentrism, ontology, phenomenology and Christian eschatology. These are poems: „A request for love”, „Decalogue V”, „*** Are you? I know I believe I confess”, „Sister Death”, „St. Francis”, „Before leaving”, and „Beginning or end”. The poems were thoroughly analyzed. The article also describes life and creation s. D. Ryll.

Keywords: Ryll, poetry, philosophy, Christianity, impact, Franciscanism, personalism, theocentrism, ontology, phenomenology, eschatology.

Bibliografia

- *Dawida Ryll*, Związek Literatów Polskich, <https://zlp.rzeszow.pl/ryll.htm>, pobrano, 8.02.2018.
- D. Ryll, rozm. przepr. Anna Błaszkiwicz, 23.04.2017 r. [archiwum autorki].
- Korzekwa M., *Personalizm E. Mouniera a wychowanie*, Opoka.org.pl, https://opoka.org.pl/biblioteka/F/FE/mounier_pedagog.html, pobrano 8.02.2018.

- Kowalczyk S., *Nurty personalizmu. Od Augustyna do Wojtyły*, Lublin 2010.
- Law S., *Filozofia*, Warszawa 2007.
- Mścisz R., *Z księgi życia*, Rzeszów 2017.
- *Nowy Testament*, Olsztyn 1984.
- Ryll D., *Ścieżki niedalekie*, Lublin 2002.
- Św. Teresa, *Święta Teresa od Dzieciątka Jezus*, <https://www.tereska.pl/cytaty/page/2/>,
pobrano 28.02.2018.

SPRAWOZDANIA

Sprawozdanie z Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Nové prístupy v riadení a vedení ľudí - New Approaches in Management and Leadership” - Liptovský Ján (Słowacja) 30.09 - 01.10.2017 r.

Alina Maria Basak¹

W dniach 30.09-01.10.2017. w miejscowości Liptovský Ján Słowacji, odbyła się Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Nové prístupy v riadení a vedení ľudí – New Approaches in Management and Leadership“. Organizatorami konferencji byli: Wyższa Szkoła Menedżerska w Warszawie (Warsaw Management University), DARE o.z., Institute of International Studies and Education Humanum, ScrumDesk Intuitive Management. W gronie zaproszonych gości znaleźli się przedstawiciele nauki oraz praktycy zarządzania z Polski, Słowacji, Czech i Ukrainy.

Konferencję otworzył **Prof. PhDr. Pavol Dancák, PhD., Dr.h.c.**, który podziękował wszystkim gościom za przybycie i nakreślił tematykę konferencji, którą były nowe podejścia do zarządzania i przywództwa. Podkreślił również, że jest to już trzecia edycja konferencji o tej tematyce, ale tegoroczna konferencja jest połączona z Memoriałem **prof. inż. Jaroslavy Kmecovej, PhD., MBA, LL.M.**, która była pomysłodawczynią i główną organizatorką tych konferencji.

Konferencja została podzielona na trzy panele, stanowiące swoiste całości. Pierwszą część konferencji, zatytułowaną „Osobnosť lídra – Osobowość lidera“, rozpoczął **prof. PhDr. Pavol Dancák, PhD.**, który przedstawił bardzo interesujący referat zatytułowany „Komunikácia a solidarita v pôsobení pápeža Františka“, omawiając zagadnienia dotyczące komunikacji i solidarności w pracy papieża Franciszka. Następnie, **ThDr. Štefan Novotný, PhD.** zaprezentował „Ekologický rozmer zodpovednosti lídra vo svetle Pavlovho listu Rimanom – Ekologiczny wymiar odpowiedzialności lidera w świetle listu Pawła do Rzymian“. Kolejnym mówcą był **dr hab. Leszek Karczewski**, który przedstawił referat pod tytułem „Ogólnoludzkie wartości jako uniwersalna podstawa zarządzania potencjałem ludzkim w organizacji“. **Dr inż. Alina Maria Basak**, w prezentacji zatytułowanej „Komunikacja transformująca w organizacji“,

1. Dr inż. Alina Maria Basak, Wyższa Szkoła Handlowa w Radomiu.

ukazała praktyczną koncepcję Transforming Communication, ułatwiającą porozumienie, również w sytuacjach konfliktowych. Z kolei **ThDr. Juraj Sedláček, PhD., DiS.** omówił ryzyko związane z pomocą drugiemu człowiekowi, przedstawiając referat zatytułowany „Riziká pomáhania: vzťahová osoba, zodpovednosť za druhého, rutina, protiprenos, hranice afrustračná tolerancia“. Podsumowaniem panelu była dyskusja na temat prezentowanych treści, związanych z osobowością lidera. Po dyskusji nastąpiła przerwa obiadowa, która przerodziła się w dalszą wymianę poglądów uczestników konferencji.

Po obiedzie wznowiono obrady, otwierając drugi panel, zatytułowany „Špecifika líderstva a tímovej práce – Specyfika przywództwa i pracy zespołowej“. Pierwszym prelegentem był **doc. ThDr. Peter Vansáč, PhD.** Jego wystąpienie pod tytułem „Tim a tímová práca – Zespół i praca zespołowa“ wzbudziło duże zainteresowanie. Z kolei **dr Grażyna Kącicka** w referacie „Kobiety w zarządzaniu i czynniki ich sukcesów“ zaprezentowała czynniki warunkujące znaczenie kobiet menedżerów w zarządzaniu organizacjami. **Dr Maria Łukawska** w ciekawy sposób omówiła „Działania profilaktyczno-rewalidacyjne skierowane na kształcenie i wychowanie dzieci z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim“. Kolejny prelegent, **dr Roman Śmietański** przedstawił referat zatytułowany „Zmiany ustrojowe w Polsce po 1989 roku a skala reklamacji wpływających do opolskiego cechu rzemieślniczego“. Następnie, **dr inż. Elżbieta Karaś** zaprezentowała wystąpienie pod tytułem „Marketing relacji i zachowania konsumentów w przestrzeni społecznego Internetu“. **PhDr. Terézia Drdulová, MBA** wskazała na problem zarządzania zespołem integracyjnym, prezentując referat „Vedenie inkluzívneho tímu“. **Mgr. Ivana Uhliarová** wygłosiła bardzo interesujący referat na temat „Kultúrne determinanty vodcovstva“. Ostatnim prelegentem w tym panelu był **Ing. Marián Tkáčik, MBA**, który zaprezentował inspirujący referat zatytułowany „Inšpirácie, kde by sme ich nehládali. Chémia, špeciálne jednotky, starovek a ako to súvisí s vedením ľudí“. Zakończeniu panelu towarzyszyła dyskusja, po której **mgr. Dominika Kmcová, MBA, LL.M** dokonała podsumowania obrad naukowych z dwóch paneli i zaprosiła uczestników konferencji na uroczysty wieczór połączony z kolacją.

Wieczorem uczestnicy konferencji wzięli udział w spotkaniu poświęconym pamięci zmarłej w 2016 roku **prof. inż. Jaroslavia Kmcovej, PhD., MBA, LL.M.** W obecności członków rodziny, przypomniano najważniejsze wydarzenia z jej krótkiego, ale bardzo intensywnego życia, uwzględniając sferę zawodową, naukową i społeczną.

Wypowiedzi przyjaciół i znajomych Jarki Kmecovej złożyły się na obraz, który na zawsze pozostanie w pamięci zgromadzonych tam osób. Prof. inż. Jaroslava Kmecová, PhD., MBA, LL.M była wyjątkowym człowiekiem, pedagogiem, naukowcem, społecznikiem. Kochała życie i ludzi, i w każdym działaniu przejawiała ogromną pasję i zaangażowanie.

Kolejny dzień konferencji rozpoczął się śniadaniem, po którym kontynuowano obrady. Trzeci panel zatytułowano „Inšpirácie arôznorodosti vedenia ľudí – Inspiracje i różnorodności w przywództwie“. Jako pierwsza wystąpiła **PhDr. Mária Igazová, PhD.**, prezentując referat pod tytułem „Pracovný trh pre absolventov s jazykovými zručnosťami – Rynek pracy dla absolwentów posiadających umiejętności językowe“. Następnie, **mgr. Dominika Kmecová, MBA, LL.M.**, w wystąpieniu zatytułowanym „Psychohygiena v pracovnom živote“ zilustrowała i omówiła zasady psychohygieny w życiu zawodowym. **Ing. Dušan Mitický** przedstawił zarządzanie procesem edukacyjnym w związku z rozwojem regionów w referacie zatytułowanym „Manažment vzdelávacieho procesu vo vzťahu k rozvoju regiónov“. Kolejny prelegent, **PhDr. Vladimír Melko, MBA, LL.M.**, skoncentrował się na wzmocnieniu indywidualnego zaangażowania i innowacyjności, prezentując referat „Posilnenie individuálnej angažovanosti a inovatívnosti“. **Dominik Drdul**, w wystąpieniu na temat „Koordinácia dobrovoľníkov v neziskovej organizácii“, przedstawił swoje doświadczenia jako młodego człowieka, który zajmuje się koordynacją pracy wolontariuszy w organizacji non-profit. Z kolei **Ing. Jozef Ržonca, Ph.D.** przedstawił referat zatytułowany „Znaky doby v krízových časoch – Znaki czasu w czasach kryzysu“. Autorem ostatniego wystąpienia był **Ing. Miroslav Džupinka, CSc., MBA**, który zaprezentował referat pod tytułem „Hodnota kreatívnej činnosti a jej meranie“, wskazując na wartość aktywności twórczej i jej pomiar. Zakończeniem obrad była dyskusja na temat prezentowanych treści.

Ostatnim elementem programu było wystąpienie Przewodniczącego Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Nové prístupy v riadení a vedení ľudí - New Approaches in Management and Leadership“. **Prof. PhDr. Pavol Dancák, PhD., Dr. h. c.** podziękował wszystkim uczestnikom konferencji za czynny udział w obradach i dyskusjach panelowych. Niewątpliwie konferencja ta była forum wymiany wiedzy, doświadczeń i poglądów na tytułowe zagadnienie. Słowa uznania należą się organizatorom za perfekcyjne przygotowanie konferencji i właściwy dobór prelegentów, którzy zapewnili wysoką jakość naukową prezentowanych referatów.

Sprawozdanie z konferencji naukowej „Mieszkalnictwo wspomagane szansą na godne i niezależne życie osób z niepełnosprawnością intelektualną” - Krosno, 25.09.2017 r.

Anna Lorens¹

W dniu 25 września 2017 r. w Sali Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Krośnie odbyła się konferencja naukowa nt. „Mieszkalnictwo wspomagane szansą na godne i niezależne życie osób z niepełnosprawnością intelektualną”. Honorowy patronat sprawował Pełnomocnik Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych oraz Marszałek Województwa Podkarpackiego, zaś patronat medialny TVP 3 Rzeszów. Organizatorem konferencji było Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną Koło w Krośnie.

Konferencja poświęcona była propagowaniu idei mieszkalnictwa wspomagane, jako istotnego elementu systemu wsparcia dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz sprzężonymi niepełnosprawnościami, a tym samym dorosłości prowadzącej do samodzielności i niezależności życiowej osób z tym rodzajem niepełnosprawności. Poprzedziło ją uroczyste otwarcie mieszkań wspomaganych w Potoku k/Krosna. Konferencja miała charakter interdyscyplinarny, jej uczestnikami byli zarówno pracownicy naukowcy, jak i praktycy pracujący bezpośrednio z osobami z niepełnosprawnością intelektualną, rodzice i opiekunowie osób z niepełnosprawnością oraz Posłowie na Sejm RP, przedstawiciele władz samorządowych, instytucji i organizacji tj. Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie, ośrodki pomocy społecznej.

Słowo wstępne wygłosił prof. nadz. dr hab. Zbigniew Barabasz – Prorektor ds. rozwoju PWSZ w Krośnie, podkreślając wieloletnią współpracę Uczelni z Polskim Stowarzyszeniem na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną Koło w Krośnie (PSONI Koło w Krośnie), w ramach której studenci PWSZ mają doskonałe zaplecze do odbywania praktyk zawodowych. Podkreślił również, że PSONI Koło w Krośnie w bieżącym roku obchodzi jubileusz 35-lecia działalności i na przestrzeni tego czasu stworzyło w lokalnej społeczności kompleksowy system wsparcia dla osób z niepeł-

1. Dr Anna Lorens, Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną, Koło w Krośnie.

nosprawnością intelektualną. Prorektor życzył zebranych owocnych obrad i zaznaczył, że PWSZ w Krośnie jest otwarta na tego typu wydarzenia. Oficjalnego otwarcia konferencji i powitania gości oraz uczestników dokonała Anna Lorens – moderatorka.

Pierwszy referat pt.: „Rola Samorządu Województwa we wspieraniu organizacji pozarządowych w zakresie poprawy dostępu do usług społecznych i zdrowotnych” wygłosił Pan Jerzy Jęczmienionka – dyrektor Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Rzeszowie. Szczegółowo omówił zadania samorządu województwa w zakresie tworzenia nowych form wspierania i aktywizowania osób z niepełnosprawnością, wskazując równocześnie możliwości ich finansowania. Prelegent podkreślił w swoim wystąpieniu działania samorządu województwa w zakresie aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością, szczegółowo omawiając zasady finansowania zakładów aktywności zawodowej (ZAZ), liczbowe odniesienie się do liczby ZAZ-ów w województwie podkarpackim, liczby zatrudnionych osób z niepełnosprawnościami oraz rodzajów działalności prowadzonej przez zakłady. Zaznaczył, że w przypadku osób z niepełnosprawnością intelektualną praca zawodowa jest ukoronowaniem długiego i żmudnego procesu rehabilitacji społecznej i zawodowej oraz elementem zapobiegającym wykluczeniu społecznemu. Podjęcie pracy oznacza dla nich polepszenie sytuacji bytowej, ale przede wszystkim zwiększenie poczucia własnej wartości oraz samooceny. Jest także szansą na rozwój osobowości, nawiązywanie kontaktów międzyludzkich, a tym samym na godne i niezależne, na miarę posiadanych ograniczeń, życie, np. w mieszkalnictwie wspomaganim.

Drugim, prelegentem była dr Monika Zima-Parjaszewska z Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, która poruszyła bardzo istotne zagadnienia w wystąpieniu nt. „Prawo do samodzielnego mieszkania osób z niepełnosprawnością intelektualną w świetle Konwencji ONZ”. Na wstępie przypominała, że Konwencja ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych przyjęta została przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 13 grudnia 2006 roku, rząd Polski podpisał ją 20 marca 2007 r., natomiast ratyfikacja Konwencji przez Polskę miała miejsce 6 września 2012 r. Celem Konwencji jest ochrona i zapewnienie pełnego i równego korzystania z praw człowieka i podstawowych wolności przez osoby z niepełnosprawnościami na równi ze wszystkimi innymi obywatelami. Polska zobowiązana jest do wprowadzenia w życie zawartych w Konwencji standardów postępowania w celu zapewnienia osobom z niepełnosprawnościami realizacji ich praw. Zgodnie

z zapisami Konwencji osoby z niepełnosprawnością mają zagwarantowane prawo do prowadzenie życia samodzielnie i przy włączeniu w społeczeństwo, m.in. poprzez :

- możliwość wyboru miejsca zamieszkania i podjęcia decyzji co do tego, gdzie i z kim będą mieszkać, na zasadzie równości z innymi osobami, a także, że nie będą zobowiązane do mieszkania w szczególnych warunkach,
- dostęp do szerokiego zakresu usług świadczonych w domu, w miejscu zamieszkania i innych usług wsparcia świadczonych w ramach społeczności lokalnej, w tym do pomocy osobistej niezbędnej do życia w społeczności i integracji społecznej, która także pozwoli na zapobieganie izolacji i segregacji społecznej,
- zagwarantowanie prawa do pracy, na zasadzie równości z innymi osobami.

Dr Zima-Parjaszewska, omawiając prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną w porównaniu do praw ogółu obywateli w sposób bardzo wymowny ukazała, jak łatwo społeczeństwo ogranicza, a czasem wręcz uniemożliwia osobom z niepełnosprawnością dostęp do przysługujących im praw. Podkreśliła też, że możliwość wyboru przez osoby z niepełnosprawnością zamieszkania w mieszkaniu wspomagany jest doskonałym przykładem realizacji zapisów Konwencji.

Kolejny referat nt. „Mieszkalnictwo wspomagane jako istotny element systemu wsparcia osób z niepełnosprawnością intelektualną w niezależnym i godnym życiu” wygłosił Pan Mariusz Mituś - Wiceprezes ZG PSONI oraz Przewodniczący Zarządu Koła PSONI w Jarosławiu. W przedstawionej prezentacji ukazał dobre praktyki Stowarzyszenia w zakresie tworzenia i prowadzenia mieszkań wspomaganych, ze szczególnym uwzględnieniem efektów tej formy wspierania osób z niepełnosprawnością. Podkreślił, że mieszkalnictwo wspomagane jest narzędziem włączenia społecznego. W domowych warunkach, w odróżnieniu od instytucjonalnych, pełen zakres zadań życiowych odbywa się w naturalnym porządku dnia codziennego. Przestrzeń podporządkowana jest potrzebom jednostki, zapewnia intymność i możliwość kontroli przez osobę z niepełnosprawnością. Planowanie zadań i wykonywanie obowiązków jest oddolne, prace domowe planowane i realizowane są przez mieszkańców (przy wsparciu asystentów). Prowadzenie samodzielnego życia w warunkach pozarodzinnych i pozainstytucjonalnych pozwala osobom z niepełnosprawnością intelektualną wyjść z roli dziecka i wejść w rolę samodzielnej, odrębnej i niezależnej osoby dorosłej. W swoim wystąpieniu Pan Mariusz Mituś podkreślił, że największą trudnością jest zapewnienie trwałości mieszkań utworzonych w ramach różnorodnych projektów.

Tylko i wyłącznie odejście od rozwiązań projektowych na rzecz rozwiązań systemowych pozwoli umacniać i rozwijać tę formę wsparcia.

Pierwszą część konferencji wzbogaciły także wystąpienia innych osób, które przedstawiły problemy osób z niepełnosprawnością w zakresie dostępności do usług społecznych i zdrowotnych w aspekcie prawnym i społecznym.

W drugiej części konferencji odbył się panel dyskusyjny z udziałem osób z niepełnosprawnością intelektualną, które mieszkają w mieszkaniu wspomagany, ich rodziców/opiekunów oraz asystentów osobistych. Moderatorem panelu była Pani Joanna Janocha – Wiceprezes ZG PSONI oraz dyrektor Ośrodka Rehabilitacyjno-Edukacyjno-Wychowawczego w Krośnie. Osoby z niepełnosprawnością biorące udział w panelu opowiedziały swojej trudnej drodze do dorosłości i samodzielności. Z ich wypowiedzi przebijało, że często rodzice czy też opiekunowie uniemożliwiają im decydowanie o sobie, podejmując decyzje za nich. Mieszkanie wspomagane dało im m.in. szansę na decydowanie w sprawach ich dotyczących oraz możliwość prowadzenia aktywnego życia – planują razem jadłospis i zakupy, wychodzą do sklepu, wspólnie przygotowują posiłki i sprzątają, decydują jak spędzą czas wolny. Pani Katarzyna - jedna z uczestniczek panelu, powiedziała przez całe swoje życie nie była w tyłu miejscach ile wspólnie z kolegami z mieszkania i asystentami odwiedziła przez ostatnie 5 miesięcy. Pani Małgorzata natomiast zaznaczyła, że mieszkała z tatą, który ma 90 lat i sam wymaga opieki. Gdyby nie było mieszkania wspomagane to musiałyby zamieszkać w domu pomocy społecznej. Natomiast rodzice i opiekunowie opowiedzieli o swoich obawach związanych z opuszczeniem domu przez ich dorosłe dzieci, ale też podkreślili że osoby z niepełnosprawnością szybko zaaklimatyzowały się do nowych warunków życia. Asystenci osobiści podsumowali 5 miesięczny wspólnego mieszkania i stwierdzili, że na przestrzeni tego czasu osoby z niepełnosprawnością nabyły nowe kompetencje, stały się bardziej samodzielne, chętnie planują różne działania.

Panelowi dyskusyjnemu towarzyszyło duże zainteresowanie i ożywiona dyskusja pomiędzy uczestnikami panelu a osobami biorącymi udział w konferencji. Była to jedna z nielicznych możliwości wysłuchania osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz rozmowy z nimi.

Podsumowania konferencji dokonała moderatorka podkreślając, że konferencja była poświęcona propagowaniu idei mieszkalnictwa wspomagane, jako istotnego elementu systemu wsparcia dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną, a tym samym dorosłości prowadzącej do samodzielności i niezależności życiowej osób

z tym rodzajem niepełnosprawności. W przypadku osób z niepełnosprawnością intelektualną, które z powodu posiadanych dysfunkcji mają trudności z samodzielnym funkcjonowaniem społecznym, pojęcie „niezależność” i „dorosłość” nabiera szczególnego znaczenia. Należy zastanowić się, jak wspierać osoby z niepełnosprawnością, jak je przygotować do niezależnego życia, aby zachować równowagę pomiędzy opieką i wyręczaniem, a rozwijaniem podmiotowości. Zagwarantowanie osobom z niepełnosprawnością praw człowieka wymaga z jednej strony przeciwdziałania ich dyskryminacji i wykluczeniu społecznemu, a z drugiej stworzenia warunków do wyrównywania szans i prowadzenia godnego i niezależnego życia. Być dorosłym z niepełnosprawnością intelektualną powinno wiązać się z prawem do wsparcia, realizacji potrzeb, rozwoju, zrozumienia dla swoich ograniczeń oraz do wyrażania siebie w sposób zgodny z własną niepowtarzalnością. Oznaką dorosłości jest rozpoczęcie samodzielnego życia i prowadzenie własnego gospodarstwa domowego. Taką możliwością osobom z niepełnosprawnością intelektualną dają mieszkania wspomagane. Ideą mieszkalnictwa wspomagane jest dążenie do stworzenia osobom z niepełnosprawnością warunków do takiego życia, do jakiego dąży każdy z nas wkraczając w dorosłość, czyli niezależnego i prowadzonego zgodnie z własnymi preferencjami i według własnych reguł.

Uczestnicy konferencji uznali, że mieszkalnictwo wspomagane jest podstawową formą wspierania osób z niepełnosprawnością w godnym i niezależnym życiu, w inkluzji społecznej. Dla zapewnienia trwałości mieszkań utworzonych w ramach projektów niezbędne jest wdrożenie rozwiązań systemowych, zapewniających stałe finansowanie mieszkalnictwa wspomagane.

KARPACKI PRZEGLĄD NAUKOWY

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW ARTYKUŁÓW PROPONOWANYCH DO PUBLIKACJI

WYMOGI REDAKCYJNE

Warunkiem zakwalifikowania artykułu do druku jest uzyskanie pozytywnej recenzji oraz spełnienie poniższych wymogów redakcyjnych:

- objętość artykułu problemowego nie powinna przekraczać 40 tysięcy znaków ze spacjami, zaś informacje o konferencjach i recenzje książek do 3 stron;
- format Word doc, czcionka 12 Times New Roman, odstęp 1,5 wiersza, tekst wyjustowany, marginesy 2,5 cm;
- układ pracy powinien być następujący: imię i nazwisko autora, tytuł pracy, wprowadzenie, treść główna podzielona na części z nagłówkami, streszczenia i słowa kluczowe w języku polskim i angielskim (wraz z przetłumaczonym tytułem), wykaz literatury zatytułowany bibliografia i wykaz aktów prawnych (jeśli były w pracy wykorzystane);
- dopuszcza się prace w języku obcym, szczególnie z obszaru Euroregionu Karpackiego, wówczas wymagane jest dodatkowo streszczenie w języku polskim.
- przypisy według standardu europejskiego (na dole każdej strony) według wzoru:

• Czasopisma i pozycje zwarte:

1. K. Olechnicki, P. Załęcki, *Słownik socjologiczny*, Toruń 1999, s. 23.
2. L. Pytka, *Resocjalizacja – anachronizm, utopia czy nowe wyzwanie socjopedagogiczne?*, [w:] B. Urban (red.), *Dewiacje wśród młodzieży*, Kraków 2001, s. 34.
3. W. Sikorski, *Psychoterapia jako czynnik wspomagający w praktyce wychowawczej*, „Opieka – Wychowanie – Terapia” 1995, nr 3, s. 21-22.

- w tekście przy autorach podajemy inicjały imienia i nazwisko konsekwentnie za każdym razem;
- przy powtórnych cytowaniach stosujemy: K. Olechnicki, P. Załęcki, *Słownik...*, s. 23;

- bibliografia powinna być przygotowana w układzie alfabetycznym bez podziału na rodzaje publikacji;
- bibliografia powinna obejmować wyłącznie pozycje cytowane w artykule.

• Akty prawne

- w tekście: Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi;
- w przypisie i w wykazie tak samo: Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, Dz. U. nr 153, poz. 1270 z późniejszymi zmianami;
- jeśli tekst jednolity: Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, tekst jednolity Dz. U. z 2008 r. nr 153, poz. 1270 z późniejszymi zmianami;
- jeśli ustawa wielokrotnie cytowana to: Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, Dz. U. nr 153, poz. 1270 z późniejszymi zmianami, zwana dalej w skrócie: p.p.s.a.

Wykaz aktów prawnych ułożony według hierarchii ważności: najpierw ustawy, następnie rozporządzenia i chronologicznie od najmłodszej.

Strony WEB – muszą być dołączone do wersji elektronicznej pracy, jako kompletne strony sieci WEB, według wzoru:

J. Kowalski, *Nafta Polska chce przygotować rekomendację co do prywatyzacji PKN Orlen do czerwca*, <http://www.rzeczpospolita.pl/ekonomia/index.html?of=4&a1>, pobrano 20.12.2004 r.

Do artykułu należy dołączyć informację o autorze: imię i nazwisko, tytuł naukowy, miejsce pracy, stanowisko, adres do korespondencji, telefon, e-mail.

Autorzy tekstów proszeni są o przesyłanie prac podpisanych własnym nazwiskiem, opatrzonych wyraźną prośbą o wykorzystanie materiału na łamach czasopisma.

Redakcja nie płaci honorariów.

Teksty nie zamawiane nie są zwracane.

Redakcja zastrzega sobie prawo do dokonywania skrótów i zmiany tytułu artykułu, bez porozumienia z Autorem.

Wszyscy Autorzy otrzymują egzemplarz autorski czasopisma.

Teksty artykułów należy przysyłać na adres: **ktnio.kpn@gmail.com**